

Újvárad

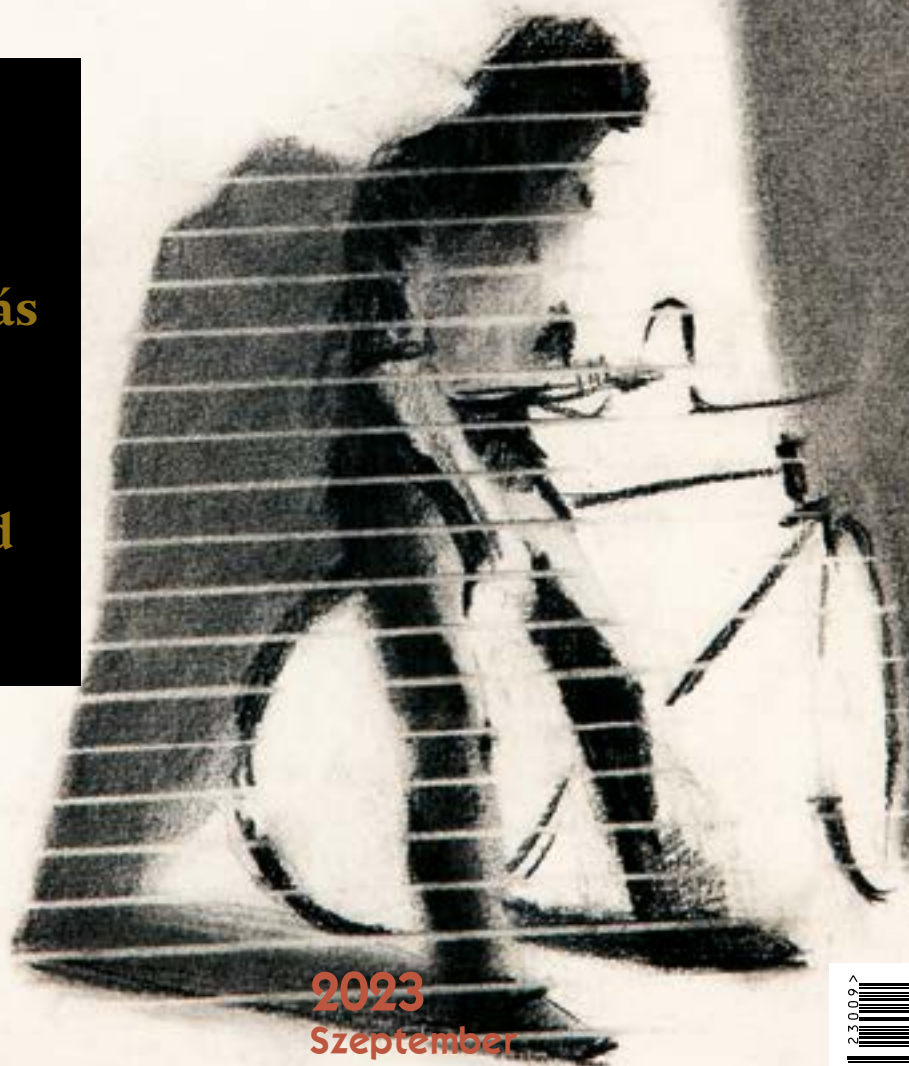
Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

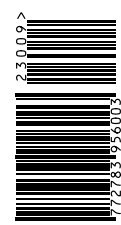
Darvasi László
Neandervölgyiek

Lovassy Cseh Tamás
Üzenet túlélő
ivadékainknak

Athena Farrokhzad
A szamár éve

2023
Szeptember

Irodalom

- 4 Darvasi László
Neandervölgyiek (*próza*)
- 6 Friedl Viki
Elveszed a testemet (*vers*)
- 7 Tófalvi Zselyke
Történetek reggel 7-től este
8-ig (*próza*)
- 10 Athena Farrokhzad
A számár éve (*vers*)
- 14 Somogyi Tibor
Takarítónő (*próza*)
- 16 Varga Balázs
A matrjoska farkasok; O rubor
sanguinis; Aztán reggel (*vers*)

Galéria

- 16 Novotny Tihamér
Ady József él!

Dialog/Párbeszéd

- 22 Traian Ștef
Kétség sem fér hozzá

Tandem

- 30 Magyar Sára, Rác Éva
Szól a rádió... – Kinek?

Esszé

- 33 Demény Péter
A betontömb ellen

Kultúra

- 35 Megkerülhetetlen az értelmi-
ség fogalmának mindenkori
kijelölése – dr. Boka László

egyetemi docens, illetve
dr. Biró Annamária adjunktus
válaszolt az Újvárad kérdéseire

- 36 Lovassy Cseh Tamás
Üzenet túlélő ivadékainknak

- 41 Molnár Judit
Nyelvünk legújabb lakói

- 43 Mayer Ágota
A kultúra költséges, de nem
ezért harcolunk?

Társadalom

- 46 Cseke Péter Tamás
Otthontalan állapotok

Kritika

- 50 Szabó Eszter
Hosszú éjszaka egy
bekapcsolva felejtett televízió
előtt – Don DeLillo Fehér zaj
című könyvéről (*könyv*)

- 52 Szombati-Gille Tamás
A dezinformáció elleni harc
élvonalában – Így szállj szembe
a diktátoroddal (*könyv*)

- 56 Beretvás Gábor
Nagyobb volt a füstje...
– Oppenheimer (*film*)

- 58 Simon Judit
Színpadról a világ (*színház*)

Előhívás

- 61 Kőrössi P. József
Visszamenekülő menekültek

Mit hoz a konyhára a párbeszéd?

Lapzártánk előtt, majd lapzártánk után, két alkalommal cserélnek véleményt és tapasztalatot – Kolozsváron augusztusban, Temesvárot pedig szeptemberben – az erdélyi, valamint partiumi magyar irodalmi, kulturális folyóiratok munkatársai, egyebek mellett az együttműködésük lehetséges formáiról. Kínálkozó téma bőven akad, a periodikák fenntartása, menedzselése, szerepe, egyáltalán olyan hétköznapi dolgok, mint eljuttatásuk az olvasóhoz. Tanulságos lehetne ezekben a kérdésekben meghallgatni egy, a velünk párhuzamos valóságban működő román folyóirat képviselőjét, továbbá, amire számítnunk is, magyarországi kollégák tapasztalataira, joggyakorlataira.

Ami különösen aktuálissá teheti ezeket a beszélgetéseket, az maga a helyzet. Annak a veszélye, hogy a bukaresti kormány legalább részben a gyakorlatba ülteti azokat a költségcsökkentő terveket, amelyeknek elsősorban a kisebb kulturális műhelyek lehetnek a kárvallottjai, mint például az említett folyóiratok kiadói. Hasonlót, megyei szinten mi magunk is megtapasztalhattunk közel három esztendeje itt, Biharországban. Félő, hogy eljön az újabb tiltakozások, aláírásgyűjtések ideje.

Úgy gondoljuk, hogy a veszély mellett a lehetőségekről is érdemes beszélni. Például arról, hogy ma éppen ezek a folyóiratok lehetnek a romániai magyar nyomtatott sajtó legkreatívabb elemei, egyúttal kísérleti terepei. Hiszen tartalmában, tipográfiájában, a műfajok változatossága tekintetében, a nyelvi igényesség és gazdagság szempontjából ezeknek a lapoknak egyaránt a minőséget és a korszerűséget kellene kínálniuk, új nemzedékeket bekapcsolva, kinevelve. Mindez közben igaz a folyóiratok önálló tartalmakat is kínáló online változataira.

Ezeknek a műhelyeknek a kommunikációja, kölcsönhatása, szolidaritása aktuális, sürgető, s mindeközben természetes is kellene legyen. Lássuk, hoz-e valamit a konyhára a párbeszéd?

A SZERK.

A CÍMLAPON: Ady József: *Biciklis önarckép*, 1982

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Ady József: *Torzó paradox térben*, 1984

Újvárad 2023/9

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

III. évfolyam, 9. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette

SZERKESZTŐK: Fazakas Márta (kultúra), Ozsváth Zsuzsa

(web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef

(dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)

FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László,

Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter,

Ujvárossy László

MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva

KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:

Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.

Telefon: +40/725-944-956

E-mail: ujvarad@gmail.com

Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:

Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)

ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)

FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök

E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.

FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel),

6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).

Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej

(2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).

A folyóirat előfizethető banki átutalással

(RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes,

RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával

(Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes

utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve,

címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés

feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea,

str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen

a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Darvasi László

Neandervölgyiek

Hannának húszéves korára lett három vetélése, 1910-ben, 11-ben, 12-ben, és aztán 13-ban, a nagy háború előtt egy évvel jött Hugó véresen és makkegészségesen. Vetélések, szépen egymás után, mintha az ünnepekre igazították volna őket, egy Hanuka idején, egy Jom Kippur idején, egy Pészah előtt két nappal. Egyre ingerültebb lett, és egyre jobban szerette a férjét, aki egyre jobban szerette őt, a kudarc nem árthatott meg az ő divatjamúlt és rajongó szerelmüknek. Hanna a negyedik viselőssége idején fölkereste az újlipóti rabbit, akinek fájtak a lábai és híresen rossz alvó volt. Ablakában még hajnalban is pillogott gyertya. Hannának már nagyra gömbölyödött a hasa, inkább tolt a hasát, mint vitte. Gyönyörű, lélegzetelállító jelenség, a rabbi önkéntelenül hőkölt vagy két lépést, amikor megjelent előtte és súlyos árnyékot vetett rá.

Irodalom

DARVASI LÁSZLÓ (Törökszentmiklós, 1962) József Attila-díjas pedagógus, költő, író, újságíró, szerkesztő. 2020-tól a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia Irodalmi Osztályának tagja. Legutóbbi könyve: *Az év légiutas-kísérője*; Magvető, Bp., 2022 elnyerte az Artisjus Irodalmi Nagydíjat (2023).

– Mit tehetek érted, lányom?

Hanna a hasára tette a kezét.

– Imádkozzon értem, rabbi. Hogy egészséges gyerekek szülessen!

– Imádkozom, de garanciát nem adhatok. Különösen, hogy... – a rabbi nem merte befejezni, és talán jobban is tette.

– Hogy?

– Sajnos nem megy – a rabbi már vörös volt, a hívek és a közösség igényei elég változatosak és meglepőek voltak mindig is, de ilyesmivel még ő sem találkozott.

– Mennyibe kerül? – Hanna néni a retiküljében turkált.

– Ne butáskodj, lányom. Elég! Meg akarsz szégyeníteni?

Hanna a hasát simogatta, elgondolkodott.

– Ha megint halott gyerekem születik, én megverem magát – és akkorát fújt, hogy a rabbinak csaknem leszállt a kalapja. – A csontjait töröm, rabbi! Körülbelül egy fejjel magasabb volt a másiknál.

– Engem? Miért engem?! – amikor a valószerűtlen fenyegeti az embert, sajnos kevésbé lehet megértő.

– Mert Emilt akkor se bántanám, ha megcsalna – kiabálta Hanna.

Két orvost pofozott meg addig, ennek híre ment a kerületben, mind a kettőt apósa ajánlotta. Szégyen egy ilyen erőszak. Az ember esze megáll! Az öreg Keller Ignác ezután, Emil hiába is igyekezett meglágyítani a szívét, távol tartotta magát tőlük. Hannát föl is jelentették a második inzultus után. Szívzaggatóan sírt a kihallgatáson, és amikor ráborult a kihallgató rendőrtiszt úr asztalára, az csodálkozó jajdulással végigrepedt. Ejtették az ügyet, Hanna bocsánatot kért a monoklis doktor Speidltől, aki három méter távolságból el is fogadta.

Amikor Hanna világra hozta Hugót 1913-ban, a rabbinak sürgős teendője támadt Olaszliszkán vagy Sátoraljaújhelyen, mindegy, elég messze utazott, és elég megkönnyebbülve tért vissza azután.

A következő évben kitört a háború, az borzasztó volt. A bolond embereknek fogalma sem volt, mi lesz a határtalan boldogság ára. Keller Emil látott kalapdobálást, üvöltözést, ölelkezést és durva lerészegedést, ital nélkül. Hurrá, háború! Hülyék. Egyszer hazahozott két kalapot, egy a fején, egy a kezében. Ami a fején volt, nagy volt, ami a kezében forgott, kicsi volt. Egyik sem az ő kalapja.

– Dobáltál, Emil?

A férfi legyintett.

– Mindenki dobált, Hanna.

– Elmentek neked otthonról? – érdeklődött Hanna, neheztelt.

– Egy pillanatra, azt hiszem, igen.

– Na, hozd vissza szépen az eszedet!

Hugó egészséges volt, mint a makk, nyekergett, nyikorgott, sűrű hajzat borította kicsiny, de

kemény kobakját. Az anyja szép, tágas vonásait, illetve Emil kismövését örökölte. Emil fogott egy üveg konyakot, kiszaladt a Duna-partra, ittasan kiáltozott. Mert már akkor is a Parlamenttől északra laktak. Állítólag még a Margitszigetről is hallották Emil bácsi rikácsolását, amikor elhírelte az ő Hugójuk születését.

– Hugó, Keller Hugó ma megérkezett! Tudjátok meg! Meghozta a gólya!

Csakhogya ez a hűtlen gyerek húszévesen elment, magára hagyta szerető szüleit, ellentmondást nem tűrve, érvekre, a szív fájdalmára nem hallgatva kijelentette, tapodtat nem marad ebben az országban, ahol a csőcseléké a jövő. Költők, festők, akik értenek ahhoz, hogy megállapítsák, mit hoz a holnap, csak mert olyan metafizikai érzékek vannak, hogy előre látják a rossz mindenféle fajtájának közeledtét, figyelmeztették. Papi, a művészek szenzorjai megőrültek. Meg más is figyelmeztette. Üzletember, több producer. Színészek. Kongatják a vészharangot, mami. Ő aztán nem marad még Európában se. Hugó nem a levegőbe beszélt. Futott Amerikáig, hová ekkoriban, érthető módon, sok zsidó kivándorolt, ment az átszíjazott bőröndjével, a rongyosra olvasott szótárával, néhány dollárjával, a nagy ötleteivel, nyughatatlanságával és elszántságával.

Amerika!
New York!

Néha írt, és ezeknek a leveleknek célkitűzése többnyire az volt, hogy meggyőzze kedves, marha szüleit, hogy kövessék. Most még lehet. Mindent elintéztek, drága mami, csak üljetek hajóra, kifizetem, veszek nektek párnás kabint, drága papi, ne habozzatok. Néger zenekarral várlak benneteket a manhattani oldalon. Játszanak a fiúk dzsesszt, bluest, ragtime-ot. A szülők hajthatatlanok maradtak.

Még mit nem, dohogott Emil, cipőpucoló lenne belőle.

Édesapád azt mondja, ő ott biztosan elveszne, a hatalmas házak között, amiknek a tetejét se látni, írta Hanna néni.

Itt megnőne, garantálom, válaszolt Hugó.

Miért nem jöttök, miért vagytok ilyen fafejűek!

Nem mehetünk, kisfiam, ez a hazám.

Micsodád, papa?!

A hazám, kisfiam.

A harmincas éveket végigvitatkozták. Mindenki érvelt, mindenkinek volt igazsága, senki nem tudta jobban, mint a másik. Tessék jönni, még lehet, makacszkodott Hugó, itt minden ember egyenlő, segít beilleszkedni.

Na, és hányan ugrottak le a mélybe az Empire State Building-ről.

Sokan, az igaz. De most már nem ugrálnak. New deal, édes apukám. Szárnyalunk! Mindenkinek lesz autómobilja!

A szülők másféle nehézségre is kitérték. Igaz, csak maguk között.

– Emil, azt mondom én neked, hogy ennek a Hugónak néger barátja van.

– Miket beszélsz? Miért lenne néger?

– Anyai megérzés.

– Honnan van teneked ez a megérzésed?

Hanna konyakot töltött, egyhajtásra itta meg, amit a modern alkoholizálók már nem szoktak, de ő nem volt se ilyen, se olyan. Ő az volt, ami, Hanna. Nagy és szép nő, aki imádta Emilt, és nem nyalogatta az erősebb párlatokat. Hanna volt, és ennyi neki elég is volt. Illetve még jó lett volna, ha nagymama lesz. Látni az unokáit. Hát nem fogja. Még egy konyakot. Emil csatlakozott.

– Nőről sose ír, te buta – mondta. – Csak házak, csak szabadság, biznisz meg sztori. Van nője, lefogadom. Szép fiú, csinos. Na und, ha klein egy kicsit. De mit jelent, hogy nem ír róla, hm? Hogy nem olyan az a lány, mint mi. Nem zsidó, nem is ír vagy francia, hanem néger. Egy énekesnő, színésznő, mit tudom én.

– Kérlek, drágám, ilyen alapon lehetne indián is – jegyezte meg tűnődve Emil, és elképzelte Hugót egy vigvam előtt.

– Apacs – ezen Hanna elgondolkodott. Vagy mohikán!

Ha a fia nem számol be a szerelméről, ami biztosan lett neki, más oka is lehet. További lehetőségekre nem mert gondolni. Úgyhogy inkább a haza, a hazaszeretet, a menni vagy maradni dilemmája maradt a téma, mintsem a szerelem.

Ezen például jókat veszekedtek Aranyék és Kellerék.

Mi a haza, meddig tart, mikor fogy el, meddig érdemes várni. A törvények merre tartanak, rosszfelé, szakadékba, nyilván. Van-e remény, vagy csak várnak türelmesen, mint marhák a vágóhídon, igen, várnak. Nincsen, nincsen, soha nem volt remény! Ittak. Szállt a buborék. Ilyen buborékok között töltöttek el vagy húsz szeretettel teljes esztendő.

Hugó írt. Néha dollárokat küldött. Egyszer Hanna egy óvatos levélben megkérdezte, na, és a párod, biztosan van szép, kedves párod, mert egyedül csak nem élhetsz, ki teszi reggel elébed a lágy tojást, a pirítóst, de nem jött válasz.

Friedl Viki

Elveszed a testemet

Férfi akinek ezt olvasni nehéz: szedd össze magad.
Értsd hogy egy nőnek milyen a világban élni
Állj ki mellettünk szedd össze magad.

A mi testünkért fizettek vagy
A mi testünkért nem fizettek
A mi testünket elveszitek amikor lánygyerekek vagyunk
Az apánk vagy a fiútestvérünk vagy a szomszéd férfi vagy
Elveszed a testemet mert a világ szemet huny afölött hogy
Elveszed a testemet mert a világ legitimálja hogy
Elveszed a testemet
A többi apa a többi fiútestvér a többi szomszéd férfi szemet huny afölött hogy
Elveszed a testemet

A mi testünket simogatjátok amikor nem akarjuk
A mi testünk simogatásáért fizettek
A mi testünk simogatásáért nem fizettek

A mi testünket megerőszakoljátok
A mi testünk megerőszakolásáért fizettek
A mi testünk megerőszakolásáért nem fizettek

A nők testével mindent megtehet a férfitest

A háborúban emlékeznek a nők
A háború látásában emlékeznek a nők

A háborúban nem kérdés hogy mit jelent: nő

A férjem vagy a tanárom vagy a munkáltatóm vagy
A buszsofőröm a taxisofőröm az unokabátyám vagy
Az országom katonája vagy egy másik ország katonája vagy
Moderált jobboldali vagy szélsőjobboldali vagy centrista vagy
Moderált baloldali vagy szélsőbaloldali vagy liberális vagy
Férfi vagy az én testemért fizetsz vagy nem fizetsz
Az én testemet elveszed amikor lánygyerek vagyok
Az apám vagy a fiútestvérem vagy a szomszéd férfi vagy
A fiúbarátom vagy a zenész fiú vagy az író férfi vagy
A művész férfi a szakács férfi a kőműves férfi vagy
Elveszed a testemet mert a világ szemet huny neked mert
Férfi vagy mert a többi férfi szemet huny önmagának
Elveszed a testemet.

2022 tavasz
az Ukrajna ellen Oroszország által indított háború alatt

@Friedl Viki

 Irodalom

FRIEDL VIKI (1989) radikális feminista aktivista, író, fordító.

Történetek reggel 7-től este 8-ig

Attól félek, hogy elfelejtek dolgokat. Embereket. Hogy elfelejtem őket.

Valahányszor két jóízűen nevető nőt látok egy kocsiában, Sára jut eszembe. A szőke, kék szemű Sára, akinek a hullámos haja mindig elegánsan kócos volt, ajkán bíbor rúzs és feltűnő smink. A városban mindenki ismerte őt, mert annyira szép és olyan izgalmasan botrányosan öltözködött. Különc volt, az a típus, akit kicsit mindenki irigyelt, akibe kicsit minden fiú a kártierből szerelmes volt, és akire minden lány kicsit hasonlítani szeretett volna.

Mennyit neveltünk már az osztályban is! Ő a másik padsorban ült, úgy kommunikáltunk, hogy cetliket írtunk egymásnak, és amikor a tanár a táblára írt éppen, gyorsan átdobtuk a cetlit az üzenettel: „este fél nyolc, a szokásos helyen. Stop.” Repült a válasz: „Ok, de rajtad tényleg rózsaszínű top van? Nagyon menő, büszke vagyok rád. Stop” – és ekkor a földrajztanár elkapta a suhanó cetlit, kiállított az osztály elé, mi meg neveltünk szakadatlanul, Sára többször elnézést kért, a tanár úr pedig tajtékozott, hogy hol a szokásos hely, pedig tudhatta volna, ahogy mindenki tudta, hogy egyetlen jó hely volt akkor a városban, a *Fekete Nyúl* kávézó. Oda tartok most épp, bőven két évtizeddel Sára elmenetele után. Találkozni fogunk.

Anno arról álmodoztunk, hogy majd együtt felvirágoztatjuk a kávézót, könyvekkel, lesz külön könyves rész is, meg virágos is. Mindenki a városból oda fog járni, reggel 7-től este 8-ig.

Most már nem annyira kávézó, inkább kocsi. Több az alkohol, mint a kávé, ami fogyasztható. De most is, előtte áll meg a 80-as busz, minden áthaladó utas beugrik egy kávéra. Vagy egy felesre.

Sára kifinomult volt, én vadóc. Állandóan berzenkedtem, kiosztottam mindenkit, feketére festettem a körmöm, és ha rám szólt az öfő, hogy szedjem le a körömlakkot, akkor visszafeleseltem neki. Olyan szerettem volna lenni, mint Sára, de mindenki, még anyám is azt hajtogatta, bárcsak Sára is az ő lánya lenne, nem kellene annyit a fejét fognia és szabadkozni miattam.

Miután Sára elment, felült a repülőre, ami örökre és végérvényesen elválasztotta tőlem, végtelenül szomorú voltam. Addig néztem a repülőt, míg teljesen eltűnt az égen. Az égbolt már egy jó ideje teljesen sötét lett, utána még két órán át járkáltam fel-és alá, mígnem annyira tompa és fáradt voltam, hogy a vonat előtt még bementem egy kocsmába és megittam két feles szilvapálinkát. A vonaton hazafelé találkoztam valakivel, akit még az iskolából ismertem. Hosszasan beszélgettünk, majdnem egészen hazáig. Máskor zavart volna, de most jól jött a csevegés, elterelte gyászomról a figyelmet. Úgy éltem meg Sára elmenetelét, mintha meghalt volna. Anyám fél évvel azelőtt halt meg, és egyedül Sára volt mellettem, segített át azon a kegyetlenül fájdalmas időszakon. Ültünk a Fekete Nyúlban, sírva fakadtam:

Irodalom

TÓFALVI ZSELYKE (1976, Marosvásárhely) Budapesten, a Közép-európai Egyetemen dolgozik. Tárcái, novellái többek között a *Látóban*, a *Kalligramban*, a *2000 folyóiratban* jelennek meg. 2019-ben Látó-nívódíjat kapott. Első novelláskötete 2020-ban jelent meg *Amikor hazajössz* címmel a Mentor Könyvek Kiadónál.

– Nem tudom, mit csináljak a szeretettel, amit iránta érzek. Nem tudom, hová tegyem most, hogy anyu már nincs.

– Én elfogadom. Nekem kell adnod. Valahová mennie kell – mondta Sára, és kimentünk, rágyújtottunk egy cigire. A mentolos volt a kedvence. Amerikában szerencsére, még mindig lehet kapni mentolos, vékony cigarettát.

Aznap, ahogy késő este hazaértem a vonattal, eldöntöttem, hogy Sárát én többet nem keresem. Megbántva, átverve éreztem magam. Az indulás előtti nap megleptem Sárát, ajándékba tőlem egy kis zacskót kaptam, benne feltekert vastag gumi-

csomó. Ezzel játszottunk, gumiztunk órákon át iskola után, nyáron napokon át. „Bobby și Pamela se plimbă cu mașina, la orice stop beau un sirop” – erre ugráltunk ki-be a gumiból, majd a mondóka vége felé egyre magasabbra emeltük a gumit, már a nyakamnál volt, a másik vége a blokk melletti csenevész diófa törzséhez erősítve. És mindezt képes volt Sára eldobni. Iszonyúan éreztem magam, menj, ha menned kell, hagyj itt te is! – fakadtam ki rá, pont úgy, ahogy a pasikat küldtük el, miután kiderült róluk, hogy alkalmatlanok színes személyiségünk megértésére, és természetesen méltatlanok a szerelmünkre.

Vannak egykori barátok, akik egyszerűen úgy tűnnek el az ember életéből, mint kavics a tóban. Mások meg sokáig köztünk maradnak, nem tudjuk elengedni őket, még akkor sem, ha többet soha nem találkozzunk. Én így voltam Sárával. Szándékosan kiiktattam őt a tudatomból, de a tudatalattimban minduntalan felbukkant. Amikor Sára bátyja felhívott, hogy a húga szobáját kipakolta, de nézzem meg, nem kell-e valami cucc onnan, mielőtt kihajítaná azokat – igen, ezt mondta, ezzel a szóval, fél óra múlva már az ajtójukon csengettem. Megdöbentem a látványtól, ami fogadott.

Ócska, össze nem illő bútordarabok váltották föl Sára nagy, vászonkárpitós kanapéját, amelyen egymás felé fordulva, paplannal betakarózva feküdtünk, és vég nélkül beszélgettünk. Egy esős vasárnap annyira le voltunk lombozva mind a ketten, hogy a Szívek szállodáját néztük, több évadot lenyomtunk egymás után. Közben színes takarót horgoltunk. Megittunk egy üveg Baileys-t. Aztán az ablakból néztük, hogy a Hold rásüt a folyóra.

A 80-as busz most is ugyanazon az útvonalon halad, mint húsz évvel ezelőtt. Anyu esküvőjén viselt váltóruhája van rajtam. Ötven éves a ruha, selyem. Mintha rámöntötték volna. Úgy vigyáztam rá, mint a szemem fényére. Nagyon ritkán, és nagyon különleges alkalmakkor vettem fel. Talán ez a harmadik. És még esküvőm sincs. Miután anyu meghalt, a dolgai egyszerre sokkal értékesebbé váltak, mint korábban. Én úgy vagyok, hogy egyik lomtanánítástól a következőig tervezek. Ilyenkor mindent, amit fölöslegesnek tartok, kidobok. És általában mindent fölöslegesnek tartok.

Tudom, hogy ezen a napon boldognak kellene lennem. Milyen furcsa. Amikor az ember még nagyon fiatal, általában boldog, vagy legalábbis készen áll rá. Aztán öregebbek leszünk, tisztábban látjuk a dolgokat, és egyre kevesebb okunk van bol-

dognak lenni. Ráadásul elveszítjük az embereket, családtagjainkat. Nem feltétlenül voltak könnyű emberek, de a mieink voltak, ők jutottak nekünk.

Amikor anyu meghalt, hirtelen minden emlék értékesé vált, még a rossz emlékek is, még azok is, amikor idegesített, vagy én idegesítettem őt. Az idegeskedés akkor már luxusnak számított.

Már megszoktam, hogy egyik nap ilyen, másik nap olyan a 80-as busz. Ha iskola van, sok rajta az ingázó, ha szabadnap, olyan, mintha piaci kofák ülnének rajta nehéz szatyrokkal, amelyekből kilóg a zöldhagymaszár. Néha mindenki fáradt. Az egész busz maga elé bambuló utasokból áll. Ha hirtelen fékez a buszsofőr, felemelik a fejüket, de konstatálják, hogy nem történt különösebben semmi, így visszamerülnek önmagukba. Közel érzem magam hozzájuk, egy vagyok velük.

Most hálás vagyok, hogy senki sem zizeg. Van, aki bóbiskol, de legtöbbjük a telefonját nyomogatja. Én a karomat nézem, anyu ruhája alól is kilátszik a bal karomon a pont, amit kábé huszonkét évvel ezelőtt égő cigarettával okoztam. Ez az akció volt Sárával közös vérszövetségünk. Még haloványan, de ott van, látható. Mint egy kifakult tetkó.

Valaki átaludhatta a megállóját, bosszankodva veszi tudomásul a tényt, hangosan szitkozódik, szidja a főnökét, – minden főnök kizsákmányoló és kapitalista!, szidja a rendszert, amelyben élünk, a politikusokat. Aztán visszaalszik.

Tizenhét megálló a Fekete Nyúl. Lecsukom a szemem, és talán a ruha teszi, anyura gondolok. Általában nem gondolok rá, mert nem szeretek szomorú lenni. gyönyörű arca volt, puha bőre, kedves vonásai, nagy szeme, huncut mosolya. Mindig egy kicsit fáradtnak tűnt, kicsit szomorúnak.

Hirtelen fékez a busz, valaki felszáll. A sofőr mögött ül le. Ismerősnek tűnik. A délutáni napfény megvilágítja haját, fényudvart rajzol a feje köré. Gyönyörködöm a hajában. Önkéntelenül megérintem, megtapogatom a saját hajam: száraznak, csapzottnak tűnik. Beugrik, ki szállt fel. A neve nem, ebben mindig rossz voltam, de a személyisége. Azon ritka emberfajtához tartozott, akik tökéletes bizonyossággal tudják, hogy mit akarnak és mit nem akarnak minden körülmények között.

Nem tudom, milyen indíttatásból fakadóan, de mellé ülök. Udvariasan bemutatkozom. Tudja, ki vagyok, felismer.

– Üzletasszony vagy? – kérdezi.
– Nem, egy kávézót vezetek, – felelem. Majd leszállunk a Fekete Nyúlnál.

Az ablakhoz ülök, aki kapja, marja szerint megy az asztalfoglalás. A mellettem lévő asztalnál két ismeretlen nő beszélget.

– Hány éves vagy?
– Ötvennyolc.
– És te?
– Harminchárom.
– Uhh, ne aggódj, lesz még jobb is.
– Megígéred?
– Megígérem.

Ez tulajdonképpen tetszik, el is mosolyodom.

Az idősebb nő folytatja:

– Pár napja repülőn ültem, és rájöttem valamire... alig várom, hogy hangosan kimondhassam: a nők beépített fájdalommal születnek. Fizikailag

ez a sorsunk. Menstruációs fájdalmak, sajgó mel-
lek, szülés, miegymás. Magunkban hordozzuk éle-
tünkön át. A férfiak nem. Nekik keresniük kell.
Kitalálják az isteneiket és démonjaikat, hogy vala-
miért büntüdatuk legyen. Nekünk, nőknek, a bün-
túdat alapból is jól megy.

A szomszéd asztalnál egy férfi próbálja női
beszélgetőtársát meggyőzni:

– Miért hiszel valami szörnyűben, ha hihetsz
valami csodálatosban is? – Erre a nő: – Ne csinálj
belőlem optimistát, tönkretenné az életem.

A férfi megütközve nézi. A nőből kitör a neve-
tés.

Most valaki felém tart, rám néz. Halványan
mosolyog – de úgy tűnik, zavarban van. Most mi
van? Kissé megtántorodik. – Aha, buli van. Bulit
tartanak a szomszéd helyiségben. Mindenki meg
van hívva. – Szép a ruhád –, mondja, majd kezét
nyújtja: – Sára vagyok, és te ki vagy?

Athena Farrokhzad

A szamár éve

Adventavit asinus, pulcher et fortissimus

Na nézd már, hogy egy ilyen kigúnyolt alakot is porcelánba lehet önteni
mondom a lányomnak a bolhapiacon
Felttekint a használt puzzle-k közül
nézi a töredezett poros szürke szőrű
megbántott tekintetű málhás szamarat
amit a háztartási dolgok között találtam
Perzsául a szamárra két szó is van, magyarázom,
mindkettő sértés
és a harmadik, ami a szamárfül
de az meg nyulat jelent
Hazaviszem a szamarat és a tűzhely mellé teszem
megtöltöm a kosarakat kurkumával meg fahéjjal
A lányom beletesz egy fogpiszkálót a szájába
hogy a széna kiálljon
Megsimogatom a barátom fülét és súgom neki:
Most te és én vagyunk, te kis ágrólszakadt szomorúság

Olyan semmi idő van már
se nap, se szél, se hó vagy eső se
csak egy szürke jelentéktelen égbolt
Ne beszélj butaságot, ellenkezik a lányom
a szél akkor is van ha nem látod
Fokhagymát pirítok repceolajban
egy Kaszpi-tengeri padlizsánpüréhez
A kurkuma összefoltozza a csempét
A lányom hozza a filctollait s azt mondja:
Fessünk mindent sárgára

Régen az udvarokban az asztalokat feldíszítették
politikai eseményeket ábrázoló figurákkal
hogy a vacsorázó társaságot beszédtemákkal lássák el
Porcelánból készült miniatúrákat rakunk ki magunkról
hogy a figyelmet rólunk el és felénk tereljük
Étvágygerjesztővé tesszük magunkat
bármilyen hatalomnak amely túszként tart foglyul minket
Fejünket csóváljuk
két undorító szénakazal között

Ó, te az állatvilág proletárja
saját tömeged hányzorosát cipelled
Az összes értéktöbbletet, amelyet adsz
és minden megvetés, amit cserébe kapsz
Ha nem az ostor suhog, a sárgarépa lóg
elérhetetlen jutalomként
és a lóval soha nem lesz el egyenrangú
Micsoda egy sors ez egy jószágnak
Most elvehetem a kosaraidat

Irodalom

ATHENA FARROKHZAD (1983, Teherán) iráni-svéd költőnő, drámaíró, műfordító, kritikus. 2013-ban megjelent *Vitsvit* című lírakötetét Sall László és György Kamilla fordította magyar nyelvre, *Fehérfehéré* címen. További kötetek: *Trado* (2016), *I rörelse* (2019). Jelenleg nemzetközi irodalmi kurátorként dolgozik Stockholmban.

Nőnek a tulipánok, kiáltja a lányom
a hagymákról, amit még a nagynénjével együtt ültetett el
amikor az ő hűgát vártuk
Ó, milyen nagyszerű, édesem – motyogom
mint egy boldogtalan anya januárban
ki tudja, hogy a tavasz még várat magára
Szamár, nézz ki a te ablakodon
A bizalom kis hajtásai
bújnak elő a fagyos talajból
Gyere, mondom, építünk egy falat
mintha egy kőgyűrű megvédhetne
nyulak és parkőrök ellen

Az anyák együgyűségével éneklek
hogyan ugrál el szamárfül az egérkéhez
aki rémülten a lyukba bújlik
Az egér anyja egy bölcs nő
egy pillantást vet a szamárfültre, és azt mondja:
Ne butáskodj: ez egy vendég
Fuss vissza, mutatkozz be
és hívd meg szamárfület hozzánk

Mint a málhás szamarak, úgy élünk itt,
ahogy a bölcs mondókák
fokhagymát és szárított lime-ot hurcolunk a száműzetésből a tűzhelyre
A dió készen áll a pörkölésre, a gránátalma szirup a hűtőben
Ó, hadd térhessek vissza az istállómba
pihentethessem fejemet a szénában
mint egy elkopott vádaskodást

Micsoda sors, suttogja a nagynéném a telefonba
Hangját négy példa nélküli évtized törte meg
Kétszer is elküldtük bebalzsamozott gyerekeit repülőgépen kontinenseken át
Mennyibe kerül, kérdeztem a temetkezési vállalkozótól
Mintha bármilyen más szállítmányra béreltük volna fel, azt válaszolta:
Ez az elhunyt súlyától függ
Khale, hogyan csinálod, hogy az éjszakát nappallá változtasd?
Alábukom ebbe a gleccserbe
és ők nem is voltak az én méhembem
Minden hajnalban a kedvesem hónaljában sírok
Mondd el még egyszer a mesét,
ahogy a lehetetlen egy kicsit túl soká húzódik

Van egy pillanat, amikor legmagasabban jár a hold
és a szalmaszálak az ég felé fordulnak
Ha a halottak nevét suttogod, nem válaszolnak
de ha a csikók a beállóban alszanak
hallhatod magad iázni

Van-e olyan veszteség, ami csak úgy elviselhető
ha elfelejtjük, hogy a halottaknak volt testük
Fényképeket teszek fel és veszem le őket
nem tudom eldönteni melyik az elviselhetlenebb
Kaptam én valamit, kérdezi a lányom, a bátyáidtól, akik halottak
Kiveszek egy tasak ketchupot és egy baglyot papírmáséból
Amikor meghaltak, mondom, akkor kezdtem bátyáimnak nevezni őket

itt úgy tartják, hogy az unokatestvér idegent jelent
Ők voltak a legközelebbi családom, ha az a család
ami összeköti a történelmet a jövővel
Követtem őket az alvilágba, és majdnem ott maradtam
És aztán, aztán jöttetek ti

Hogy nem lehet elegendő a boldogság emlékezete
Miféle egy irigy állat az ember
Miért bömböl egyből ahogy a cukor
íze eltűnik a nyelvről
Hát nem elegendő az, hogy ők léteztek
egykor és hogy szerettem őket
Hogyan tudja az a test, amelyiknek el kell rohadnia
megtagadni a végesség befogadását

Szalma, mutasd magad
hol van a szár, ami a bátyám volt

Színes piñatát akasztunk fel a mennyezetre
és sorba állítjuk a gyerekeket
Egymás után lendítik a métaütőket
míg először a csillámok, majd a cukorkás zacskók hullanak ki
A gyerekek csoportokban ülnek a földön
nyalókát cserélnek rágós patkányokra, a cukortól felpörögve pusztítanak
míg a szülők meg nem jönnek és mi fellélegzünk
Utána a lányom azt mondja, hogy az egyszarvú volt a legjobb
De láttad a füleket, válaszolom
az a szegény, akit darabokra vertetek, nem egy mesebeli állat volt

Áll Gázában egy állatgondozó egy parkban
A gyerekek szeretnek hozzánk járni, mondja
semmi más mentsvár nincs itt
Minden drága a megszállás következményeként
pénzt kölcsönöztünk a rokonoktól és barátoktól
állatokat csempésztünk az alagutakon Egyiptomból
A háború alatt, mondja, sokan meghaltak
Fölöttünk repültek a gépek, nem tudtuk etetni az állatokat
Amikor végre visszatértünk, struccokat, majmokat és tigriseket találtunk
holtan

legtöbbjük éhen halt, néhányukat agyonlőtték
Az állatkert gondozója megsimogatja a sörényt
A zebrák, magyarázza, drágák, és nem hajlandók bemenni az alagútba
Így hát vettünk két fehér szamarat és lefestettük
hajfestékekkel és maszkolószalaggal
Minden hónapban ki kell javítanunk a csíkokat
de olcsó és a legtöbben elhiszik
és a valódi zebrákkal ellentétben ezeken lovagolhatnak a gyerekek
Egy Menhelyet a szamaraknak nevű szentföldi szervezet
állatkínzással vádolt meg minket, de én biztosítottam őket
hogy a mi zebráink nem cipelnek akkora terheket
mint amelyet az igásállatoknak kell

Mint a szamarak számára az évszázadok századában
áll a burák két száraz szénakazal között
Élve hozta világra kicsinyeit, hordott hátán
uraságot és csőcseléket, de most össze van zavarodva:

Félig öszvér, félig ember vagyok
farkam, mint egy páváé, és arcom, mint egy istennőé
A testemmel egy létrát formáltam a mennybe
távoli helyekre jutottam el
de végül utolért a kétely
Nő vagyok-e vagy szörnyeteg, mítosz vagy anyag
Ha éhen halok, úgy emlékezz rám, mint a növényzet barátjára

Azt álmodtam, hogy találkoztál valaki mással, mondom
a kedvesemnek, és hogy bánatomban megettem egy szamarat
miért tetted ezt, mit gondolsz, ez mit jelent
A kedvesem beszappanoz a zuhany alatt
Talán, mondja, attól félsz, az a vágyad, hogy téged mások terherként
hordjanak
arra készíti az embereket, akiket szeretsz, hogy elhagyjanak téged
Látod, nyögök, kinőtt
egy vállkereszt a hátamon

Fordította SALL LÁSZLÓ

Somogyi Tibor

Takarítónő

Azelőtt

Pintér Zsolt már napok óta az öngyilkosságon gondolkozott. Minden összejött neki, és már kezdte unni a reménykedést, hogy valami jobbra fordul. Nyilvánvaló volt számára, hogy az élete egy katasztrófa. Ma már a munkahelyére sem ment be, olyan mélyre süllyedt lelkileg. Egy ügyfélszolgálatnál elég feltűnő a depresszió.

Mivel a hetediken lakott, a legegyszerűbb egy kis szabadesés lett volna, csattanóval a végén, de felfordult a gyomra, ha arra gondolt, mi maradna utána. A késtől mindig is viszolygott, a gyógyszerekben nem bízott, a fuldoklás sem vonzotta, lőfegyvere pedig nem volt.

Így aztán csak gondolkozott. Igazából nem akart ő meghalni, csak élni nem bírt így tovább.

14 Irodalom

SOMOGYI TIBOR Debrecenben született és él, a Debreceni Egyetemen diplomázott, tanárként dolgozik, 2009 óta publikál. Több drámáját bemutatták. Első novelláskötétén dolgozik.

Sokáig ült komoran. Csengettek. Hiába várta, hogy feladja a látogató, a csengetés időtartama csak hosszabbodott, így engedett a nyomásnak.

– Nem vagyok itthon! – kiabálta, miközben beengedte a zavarkodót.

Lipták volt, az egyik főnöke. A meglepődöttség aurájával nyomakodott be a nappaliba. Pézsé roskatagon követte.

Szükszavúan válaszgatott a kedélyes vendég kérdéseire, akinek kissé erjedt meggylével kedveskedett. Igazából nem jutott el a tudatáig, miről beszél a másik.

Egészen addig, míg Lipták megragadta a karját.

– Napok óta figyellek téged, Pézsé! Azt látom a szemedben, amit én éreztem azelőtt. Akkor te még nem dolgoztál a Magenta Gomb kft-nél. Akkoriban a válóperem teljesen kikészített, az asszony megcsalt, elhagyott, úgy éreztem, a gyerekeket is ellenem nevelte. Nem tudtam az ő szemével látni a dolgokat és ez lett a vége. Felhúzta az inge ujját és mondandóját a karja belső oldalán levő hosszú sebhellyel illusztrálta.

– A pszichiátrián volt egy doki, egy fantasztikus pofa, aki beavatott egy új módszerbe. Én kedvellek téged és most beavatlak... a titokba!

Pézsé érdeklődve hallgatta.

– Amire neked szükséged van, az egy takarítónő.

Pézsé értetlenül nézett körül. Ennyire azért nincs kosz és rendetlenség.

– Úgy gondolod?

– Itt a száma. Nagyon diszkrét. Persze, neked is annak kell lenned. Tudod, ez még nem teljesen legális.

Pézsé nem értett semmit, de Liptákot hiába kérdezte, az csak azt hajtogatta, hogy nézze meg a saját szemével. Aztán olyan váratlanul, ahogy jött, távozott.

Sokáig nézte a telefonszámot, végül összegyúrta és a papírkosárba hajította. Röpké fél óra múlva már előguberálta és miután kisimította rögtön tárcsázott.

A Takarítónő fél óra múlva megjelent. Teljesen hétköznapi, ötvenvalahány éves asszony volt. Fejét sárga kendővel kötötte be. Egyik kezében hatalmas veder, a másikban táská.

– Dr. Kovácsné, de szólítson csak Bözsikének – fogott vele kezét, miután lepakolt.

– Doktor?

– Azelőtt orvos voltam, mielőtt átnyergeltem a tisztításiiparba. Először essünk túl a formaságon.

Itt ez a szerződés, amelyben nyilatkozik arról, hogy önként vállalja a tisztítást és minden felelőséget magára vállal a beavatkozásért. Ha esetleg történe valami nem várt komplikáció...

– Mire gondol? Elcsúszok a frissen felmosott padlón?

– Nem erről van szó. Én nem a lakását, magát fogom testileg, lelkileg kitakarítani, hogy gondtalan, sorsával elégedett ember lehessen. Az embert rengeteg olyan dolog éri a mindennapokban, ami örökre nyomot hagy a pszichéjükben. Én és a többi társam feladata, hogy ezeket a nyomokat maradtalanul eltakarítsuk.

Nagyon ritkán előfordul, hogy ez túl jól sikerül, és ennek is megvannak a maga veszélyei, de én nem szoktam ilyen hibát elkövetni.

– Ki fogja hipózni az agyamat?

– Nem egészen, de nem jár messze az igazságtól.

– És mennyibe fog ez nekem kerülni?

– Semmibe. Csak annyit kérek, hogy a telefonszámot adja tovább, megbízható és rászoruló

illetőnek. Természetesen, csak olyannak, aki rendszeren fizeti a tb-t.

Pézsé mindenre elszánt emberként döntött. Aláírt, szófogadóan félmeztelenre vetkőzött, felfeküdt az asztalra és várta a takarítást. Bözsike fehér köpenyt, gumikesztyűt és szájmaszkot öltve ismerős, de mégis valami apróságban más eszközöket vett elő. Volt ott egy lapát, melyen fura színű kislámpák égtek, egy partvis a végén gumicsővel, egy halálfejes flakon, amelynek nem hipószaga volt, dörzsszivacs, amin valami lila zselészerű anyag fityegett, kenőanyag, fenőanyag, vattakupacok, vágó- és szűrőszerszámok, és egy hatalmas fecskendő, több kisebb társaságában.

– Kedves Zsolt, most el fog aludni, és amikor felébred, egy más világban ébred. Számoljon velem. Álmos, nagyon álmos... Bözsike erősen a szemébe nézett és Pézsé lassan zuhanni kezdett valahová, ahová már narratopoétikai eszközökkel sem lehet követni.

„Az olvasók elnézését és megértését kérjük, a főszereplő takarítás alatt áll. Addig vegyék igénybe egyéb novelláikat”

Ha egy ügyfélszolgálatnál látnak egy fiatalembert, akinek az üde arcán virul az üres gondtalanság, akin látni, hogy nem búsul csalfa lányok, hamis barátok, lesújtó gyász és más problémák miatt, nézzék meg, mi áll a névtábláján. Ha Pintér Zsoltnak hívják, akkor nem árt, ha tudják, van a zsebében egy telefonszám. Szeretné valaki?

Varga Balázs

A matrjoska farkasok

Matrjoska farkasok laknak bennetek.
Ha kitátjátok a szátokat,
s ha el bírom viselni
a rothadt hús kifelé áradó szagát,
egymásból kinéző éhes ordasok
tátott szájával nézek szembe,
mintha két egymással szembeállított
tükörben néznék a másikat,
és csak magukat látják,
és önnön arcukon az állandó éhséget,
és az éhségnek enni is adnak,
feleséget, társat, gyermeket.
Hát megteszem én veletek,
amit magatoknak kéne.
Ahogy az állatorvos
gyerekkoromban, feltúrt ingujjban,
vazelin kíséretében, felnyúlt
a Riskának, hogy irányt tévesztett
borját világra húzza,
lenyúlok a százezer torok mélyére,
a rohadványokon át, a szarig,
a seggetek legaljára,
kirángatom azt a kékre-zöldre vert
gyermeket, és az Úristen elé viszem,
aki anyáttal épp rólatok beszélget.

Irodalom

VARGA BALÁZS (1988, Sepsiszentgyörgy). A forradalom idején leesett az ágy-neműtartóról, betört a feje, a szülei figyelmét egy pillanatra elvonta a kinti forrongás. Azt mondja, a forradalom sebesültje. Jelenleg színész Marosvásárhelyen.

O rubor sanguinis

Hallgatom Hildegard von Bingen
művét és bármennyire szeretném
hogy a dübörgő vér hangjáról szóljon
a google translate nem azt adja
Pedig már elképzelttem
a gyertyafénynél ülő
apácát a majdani szentet
ahogy a középkori éjszaka csendjében
vére zakatolását figyel
testét szétfeszíti
ami öröktől fogva
ezerkilencvennyolctól
ezerszázhetvenkilencig
csak és kizárólag az övé volt
sajátja és uráé az úrjézusé
Szerettem volna ha ott

a csendben akkor egyszer
nem jézusra gondol
ha valaki másért szakad
feszül szét a teste
reped hosszant ketté
Akkor talán számomra
is lenne még remény
és a nővérek a zárda falán
mint vérrel festett barlangrajzot
másnap azt olvassák nézik egyre
amit szerettem volna
ha a google lefordít
azt a dübörgést
azt a leírhatatlan
fordíthatatlant

Aztán reggel

Csak még ezt,
csak kicsit még,
aztán felnövök,
csak még egy felelőtlen
hempergés, aztán reggel
le mosom a húsomról
a húsd szagát.
Az ütközés, a csapódás,
a becsapódás hangjait
kiűzetem a fülemből.
A paradicsom is elfogyott.
Cicceg, serceg szemrehányón
két tükörtojás. Néznek.
A románok szemnek hívják,
mi tükörnek.
Akkor most melyik
rosszabb nekem?

És elindulok, megyek
eleven hússal
bőrt keresni.
Hátha nem fáj majd
az eső, a harmat,
a köd, egy fuvallat,
vagy akár egy pillantás.
Elindulok,
megyek megkeresni,
felkutatni újra,
saját hasonlatosságomat.

Novotny Tihamér Ady József él!

Milyen könnyedén állít olyasvalamit az ember, hogy él valaki, holott tisztában van kijelentése légből kapott voltával, mert tudván tudja, a szóban forgó képzőművész idestova harminckett éve halott, és elbizonytalanodik, szabad-e ekkorát kockáztatnia? Aztán eszébe jut Jézus egyik sokat idézett, nevezetes kijelentése: „Mert ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.” (Mt 18,20) Valahogy így vagyok most én is Ady Józseffel (1950–1991), és gondolom, más is, aki rátekint a műveire, vagy egyszerűen csak hagyja, hogy megjelenjen emlékezete képernyőjén az egykori Nagyherceg (talán Vitus K. György a becenév meghonosítója) ránk hagyományozott arca, alakja, alkata, habitusa, mi több: lelke, szelleme. Akik még testközlelől ismerték őt, könnyebben megy nekik a meg- és felidézés. Akik pedig soha nem találkozhattak vele, nem nézhetek a szemébe, nem érinthették a kezét, és nem

Galéria

NOVOTNY TIHAMÉR művészeti író, szerkesztő (Tata, 1952).

érzékelhették szelíd, nehezen oldódó, mégis sugárzó természetét, a róla készült felvételek segítségével próbálkozhatnak személyisége életre keltésével.

Látszólag ez a könnyebbik út. Pedig mennyi buktatót rejt magában egyetlen fotó is, amely történetesen a művész kamerába néző szakállas, szemüveges arcát, sőt, félfordulatos egész alakját reprezentálja, valamikor a '70-es évek végére, a '80-as évek elejére saccolva az időt. Tehát már maga a dátum sem megbízható! Ezen a hagyaték-ból kiemelt felvételen a fiatal Ady József egy nyitott fürdőszobaajtó mögötti kádszéken ülve – a háttérben csempézett fal, meszelt vakolat, virágmintás függöny, beszűrődő fény, oldalt kézmosó fali csappal, alatta vízzel telt műanyaglavór – szipkába tűzött füstölgő cigarettát tart a jobb kezében.

Arckép, 1990

A póz valóban annyira finom, elegáns, kecses és művészi, mi több nagyhercegi, hogy először azt hihetné az ember, valami célzatos trükk, jelképes utalás, klasszikus kisajátítás rejlik, sejlík a dolog háttérben, s ennek okán tart az alkotó egy munkára kész füstölgő ecsetet, másképp fogalmazva: egy épp nyugalmi állapotba került virtuóz kicsiny penicillussal kezében. De hogy első ránézésre miért vált füstölgő ecsetté a szememben a szipkába tűzött cigarettavég, talán megmagyarázzák a fénykép más derengő furcsaságai: a nőiesen gombolt, bal vállra húzott, szélesre nyitott ing, a hátravetett textilía, a nyak és a kulcscsont szokatlan torzulása, rövidülése. Mintha kollázsként lennének összeillesztve a szereplő felsőtestének „alkatrészei”. Valóban az az érzésem támadt, hogy Ady József él! Vagyis, olyan, mintha élne! Él, mert megszólít bennünket a fénykép utókornak üzenő, valószínűleg tudatos (vagy csak játékból született) viselkedésművészeti gesztusa.

Meglepő, hogy milyen sokan, többnyire jól, tartalmasan és komolyan, filozofikusan vagy sze-

Cím nélkül

mélyes hangvétellel írtak már e mindössze 41 évet élt tehetségnek a munkásságáról. Ám legtöbbször leginkább a művész halála után szólaltak meg. Ugyanakkor azt is meg kell állapítanunk, hogy ezek a megszólalások az alapmű, az időközben szintén elhunyt Chikán Bálint (1952–1999) művészettörténész által szerkesztett és gondozott A tisztulás vágya / Ady József emlékkönyv 1993-as megjelenése nélkül moccanni sem bírnának. Tudniillik ez a kiadvány (s annak 1996-os szebb, bár szövegmellékletében kurtított változata)¹ elsősorban egy olyan alapos, élvezetes és részletes mélyinterjút tartalmaz a művésszel, amely párját ritkítja a szakmában. Ebben a megközelítésben én sem lehetek kivétel. Másképpen fogalmazva: ha ez a beszélgetés nem történt volna meg a művész halála előtti utolsó periódusban, talán Ady József unikális életműve is a semmibe hullott volna, legalábbis alig találnánk használható fogódzókat a pályakép hiteles megrajzolásához, a művek, az alkotói korszakok értelmezéséhez. Ehhez a

Cím nélkül, 1991

¹ Chikán Bálint (szerk.): A tisztulás vágya – Ady József emlékkönyv. Az első változat megjelent a művész Duna Galériában rendezett kiállításának alkalmából, 1993-ban Budapesten. Második változat: Confessionis sorozat, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 1996.

továbbéléshez, fennmaradáshoz persze a család minden munkát és dokumentumot összegyűjteni igyekvő, összegereblyező magatartása is szükségeltetett. Ezért köszönet és hála illeti elsősorban a két testvért, Ady Ágneszt és Ady Istvánt, akiknél a hagyaték majdnem teljes egésze megtalálható.

Ugyanakkor el lehet képzelni egyéb utakat is ennek a különös életműnek a feldolgozásához, hiszen születtek már más olyan kiváló, megrendítően egyéni és specifikus megközelítésű értékálló hozzászólások is, mint amilyen például Szabó Zoltán Judóka² vagy Ambrus Ludwig (Lajos)³ tanulmánya, illetve Márton Gyöngyvér személyes vonatkozású esszéje⁴, mert ők szinte lélektestvéri módon kapcsolódtak egykori barátjuk munkásságának, személyiségének értelmezéséhez. Aki továbbra is hozzá szeretne nyúlni Ady József életművéhez, nem hagyhatja figyelmen kívül ezt a beszélgetést, mert itt minden lényeges életrajzi mozzanat és műértelmezési szempont lefektetett, amely a munka kellően alapos folytatásához szükségeltetik.

Bevallom, amikor Bordás Beata művészettörténész, kurátor a sepsiszentgyörgyi Erdélyi Művészeti Központ részéről levélben felkeresett és megkért, hogy vegyek részt Ady József újabb visszatekintő kiállításának előkészítő munkálataiban, esetleg rendezésében, a tárlat megnyitásában, meghatódtam, megörültem és kis hezitálás után igent mondtam a feladatra. Arra gondoltam, erőt és önbizalmat honnan is meríthetnék másból, mint abból az ereklyeként őrzött Ady József képből, amely padlásszobám északi falán függ, s amely a látható arc mögötti láthatatlan művész portréját, szenvedő lényének igaz, valódi képmását, veraeikonját, lenyomatát, áldozati mivoltának titkát ábrázolja irgalmatlan mélységgel és kendőzetlen őszinteséggel. Számomra szövetség ez a kép, amelyet az elem rakott négy-öt munka közül választhattam még 1990-ben, Csorba Simon Thököly úti műtermében, ahol akkor – a pozitív lelki energiákat felszabadítani képes művészette-

rapiás foglalkozásairól is elhíresült patrónus művészbárát jóvoltából – Ady József alkothatott. Szövetség, mert a választáskor érzésből is jól vizsgáztam, nem tétováztam, amit Jóska egy elismerő tömönddal az ajkán igazolt és meg is jutalmazott: „Jól választottál!”

A művész élne, 1982

De nézzük magát az életművet! Vécsi Nagy Zoltán művészettörténész Ady József működését alapvetően három szellemi erőter függvényében vizsgálja és határozza meg.⁵ Hívószavai: 1. Jedd–Marosvásárhely (református család, alap- és középfokú iskolák, „Café Tutun-periódus”, felkészülés a képzőművészeti főiskolára) 2. Kolozsvár (Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola, Bretter

² Szabó Zoltán Judóka: Ady József csendje (Elhangzott a marosvásárhelyi kiállítás megnyitóján, 1993. április 11-én). Lásd Chikán: A tisztulás vágya mindkét kiadványát (71–77. illetve 57–62.).

³ Ambrus Ludwig: Harminc éve hunyt el Ady József képzőművész – Közös életérzéseinkre, együttalkotásainkra és vívódásainkra emlékezem. Kortárs, 2021/11, 45–54.

⁴ Márton Gyöngyvér: Nagyherceg. Ady József (1950–1991) emlékére. Látó, 2010/3, 101–105.

⁵ Vécsi Nagy Zoltán megnyitóbeszéde elhangzott a marosvásárhelyi Kultúrpalota földszinti kiállítótermében 2011. július 5-én Ady József emlékkiállításán (kézirat).

György felszabadító szellemisége, kolozsvári Állami Opera, munkanélküliség, vergődés, kilátástalanság) 3. Átköltözés Magyarországra (Szentendre–Vác–Budapest–Kaposvár–Százhalombatta, Csorba Simon, az új MAMŰ és a VLS [Vajda Lajos Stúdió] inspirációja).

Chikán Bálint inkább a műciklusokra, azok jól elkülöníthető technikai, formai, tartalmi és szellemi sajátosságaira helyezi a hangsúlyt, természetesen Ady József fel- és kitárulkozó megnyilatkozásai alapján, nem tévesztve szem elől az időben egymást követő periódusok életrajzi, irodalmi, lélektani és filozófiai vonatkozásait és motivációit sem. Most maradjunk az ő korszakolásánál, mely periodizációt a két műtárgyállomány és a dokumentációs anyag átnézése, rendszerezése során levont következtetések alapján új észrevételekkel egészítik ki. Annyi már bizonyos, hogy az Ady József emlékkönyv jegyzője csöppet sem tévedett akkor, amikor az életmű periodizációját

öt alapvető korszakra bontva alkotta meg. Ezeket azonban az új ismeretek alapján a következőképpen módosítanám:

00. A főiskolai időszak (1975–79) művei. Erről jelen pillanatban igen keveset tudunk. Megmaradt ugyan néhány bizonytalan datálású olaj-vászon festmény, valamint vegyes technikájú munka, illetve metszet, amelyekből érvényes hatósugarú következtetéseket levonni nem lehet, nem érdekes.

01. Vegyes technikával kiegészített groteszk kollázsok (1978–80), amelyek különféle humorszalonokra, karikatúra és humor-grafikai tárlatokra készültek gyér számban.

02. Vízfestéses technikákkal, elsősorban akvarellal és gouache-sal kivitelezett, s esetleg tussal, temperával, tintával kiegészített papír alapú művek (1979–81), amelyekből válogatva az alkotó 1980-ban rendezte meg első önálló kiállítását a Korunk Galériában. A főiskola béklyóitól szabadult művésznak ez az első igazán termékeny, a teljes elengedettség euforikus állapotában születő, szabadságban lubickoló korszaka, amelyben virtuóz biztonsággal és elképesztő ötletességgel keverte a lendületes gesztust a merész folthatóságokkal, a groteszk figurativitást a meglepő, szokatlan nézőpontokkal, a keserédes melankóliát a narratív humorral, a torzító rajzosságot a laza ecsetkezeléssel. (Erről a két vízfestéses technikáról azt érdemes tudnunk, hogy az akvarell lényegében egy lazúr eljárás, amely tiszta, világos, szinte vibráló élénkségű színekkel rendelkezik. Itt a festék összetétele megengedi, hogy átlátszó, áttetsző, transzparens rétegekben vigyük fel a papírra. A gouache pedig a testes, élénk, matt és egyenletes színeivel nem csak kiegészítője, de méltó vetélytársa is az ismertebb akvarellnek. Ezzel a technikával olyan matt, egyenletes, cseppet sem átlátszó, nem keveredő felületek hozhatók létre, amelyek szintén vibrálóak, telítettek.)

03. Fekete-fehér linómetszetek (1979–83), amelyek a színes papírképek tobzódó világá ellenében jöttek létre, az egyszerűség, a letisztultság, a lakonikus megfogalmazás, a groteszk drámaiság és egyértelműség jegyében, valamint a bravúros térhatást előidéző rajzi erények és a síkszerű merész folthatások egyidejű megszólaltatásának érdekében. A művész ezt a koherens képanyagát is bemutatta egyéni kiállításon a kolozsvári Korunk Galériában, 1983-ban. Ebben az ellentéteket egyesítő, már-már morbid emberi és tárgyi szituációkat ábrázoló periódusban három egyedi művészkönyv

Csángó menyasszony (Honvágy), 1991

is született, amelyeknek minden részét a Kós Károly-i kézműves eszményt követve – a néhány színt is befogadó linóleummetszéstől a borítópréselésig – a művész készítette.

04. Fekete-fehér litográfiák és rézkarcok (1980–82), amelyek a főiskola műhelyébe még vissza-visszajáró művész Francis Bacon és Vladimir Veličković munkásságára is figyelő, ám meglepően egyéni dinamikájú tér- és vonalszemléletét tükrözik. Ezek a nyugtalanító, a hagyományos ábrázolási allűröktől merőben eltérő nyelvet használó, perfekt kivitelezésű, finom és szellemes rajzkultúrájú, paradox szimmetriákra épülő térhelyzeteket, hologramszerűen felépülő, fiktív vagy valóságos egyenes tengelyek mentén sebesen száguldó figurális vonalszerkezeteket, bizarr testi metamorfózisokat és emberi-tárgyi helyzeteket tartalmazó filozofikus litográfiák méltó társai a linómetszeteknek.

05. Drámai erejű, a szenvedő emberi létezés titkait, feszültségeit, kilátástalanságait kifejező szénrajzok (1982–86 és 1989–1991), amelyek között találunk riasztó erotikus nyíltsággal fel- és kitérő női aktokat, egymásba gabalyodó, egymással viaskodó, bezárt burkokban, szűk terekben, pietàs-pókokban szenvedéllyel szeretkező, vagy egymástól távol kerülő férfi-nő testküzdelmeket, dobozléteket, a semmibe zuhanó mezítelen alakok-

kat, ágy vagy takaró alá menekült magányokat, öntemetkezéseket, maszkos jelenléteket, mágikus-mitikus céllal kreált női torzókat, ingatag hiábavalóságokat, széttépett, majd újra összeillesztett, ruhátlan önarcképeket. Totus mundus agit (az egész világ cselekszik) – mondja egyik szénrajzának a címe, amely egy ingatag (egymásra pakolt) székoszlopon ülő, csupasz falra könyöklő, nekünk hátat fordító emberi alakot ábrázol. A '80-as évek közepére kialakuló politikai légkörről és a hétköznapi létérzésről így vall a művész: „a fejlődés abban nyilvánult meg, hogy a külvilág egyre szorongatóbb, egyre félelemkeltőbb volt, egyre több kilátás-

Link (Hegyesztű, hommage á Csorba Simon), 1991

talanságot szült bennem”.⁶ A szénrajzokkal kapcsolatban pedig, amelyeket 1986-ban a Kolozsvári Magyar Színház előcsarnokában mutatott be, a következőképpen nyilatkozott: „Az elsők még aprólékosabbak, általában szürkés, kékeszürkés alakra készültek, effektusok és törlések. Ez az utolsó munka, szinte hartungi értelemben volt tömör, és úgy éreztem, ez a lakonikusság az, ami fontos, amit elértem, és ezt meghaladni nem lehet, nem érdemes”.⁷ Majd az említett (darabokra szakított és újra

⁶ Chikán: A tisztulás vágya, 1996, 28.

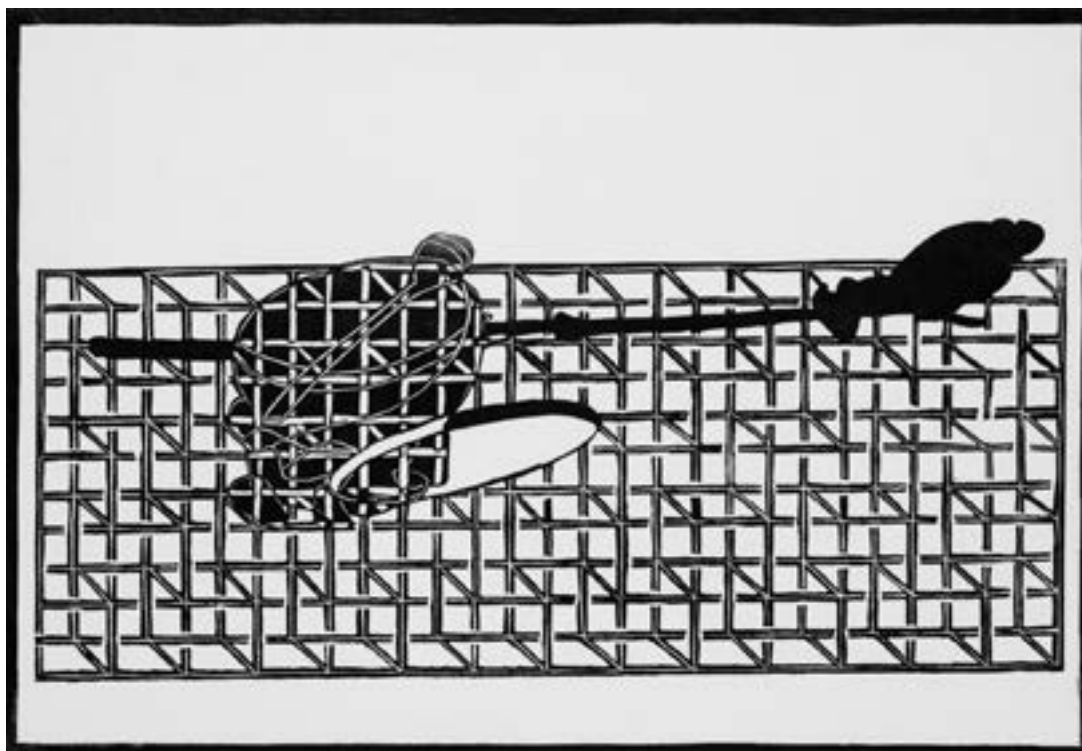
⁷ Uo.

Édesapám, jön a vihar! 1991

Cím nélkül, 1990

Ne érints meg! 1982

összerakott) önarcképeivel kapcsolatban hozzá-
füzi: „elégge egyértelmű volt, sőt, talán túlságosan
is banálisan fogalmaztam meg azt az életérzést,
24 hogy széttöredeztem”.⁸

06. Akciófotók, rögtönzött installációk, tár-
gyösszeállítások, szerepjátékok a Házsongárdi
temetőben, a kolozsvári szeméttelen, magánla-
kásokon, váratlan helyzetekben (1983–89), ame-
lyeknek képdokumentumait, eredményeit a
művész gyakran használta fel linómetszeteiben és
szénrajzaiban is. Az 1983-tól ’86-ig terjedő idő-
szakban Ambrus Lajos (csak később Ludwig, mert
1986-ban Magyarországon keresztül Svédországba
emigrált) volt az alkotó- és akciópartnere. Ady
Józsefnek ez az időben bizonytalan behatároltságú,
főleg fotónegatívokban őrzött és papírképekben
lenagyított, lappangó, eleddig soha ki nem állított,
s talán legnagyobb intenzitással a szénrajzok idő-
szakával összeköthető korszaka még feldolgozásra
vár, s okozhat meglepetéseket. Bár az is igaz, hogy
ennek az akciózási időszaknak a másik fele össze-
függ azzal az elhallgatás-periódussal, amikor a
művész szinte teljesen megszűnt munkálkodni.

07. Az alkotói csend időszaka (1986–89),
amelyben a művész néhány szénrajzon, egy mono-
típiá sorozaton és egy remek művészkönyvön

kívül nem hozott létre értékelhető műveket. Az
életében történt „funkcionális törés” következté-
ben (1986. november 1-től munkanélkülivé válik)
a pusztán létfenntartás kötötte le energiáit.
Kolozsvár és Marosvásárhely között ingázva egy-
házi emléklapok, templomképek, üdvözlőkártyák,
bibliajelzők, Ex librisek készítéséből tartotta fenn
magát, amelyeket illegális „házi nyomdájában”
készített szita-eljárással. Ennek a magánéleti zűr-
zavarokkal is terhelt, idegösszeomlásba torkoló
„csend” (!) korszaknak egyetlen igazán értékelhető
alkotása az a művészkönyv, amelynek Öncenzúra
a címe, s amelyet szerelmi ajándéknak szánt egy
magyarországi hölgynek. A számtalan vizuális
ötlettel, képi izgalommal, tapintási ingerrel, egyedi
rajzzal, gesztussal, szövegkivágással, Braille-
írással megtűzdelt „csináld magad” könyvről,
amelynek utolsó bejegyzése 1989. december 15. (!),
a következőképpen szól a művész: „[Ez a mű egy]
fél éves naplójegyzetnek a szöveges leképezése,
kézírással, egyebekkel. Úgy cenzúráztam, hogy a
szitatechnika segítségével a túlságosan intim
részeket eltakartam szitafestéssel. Ekkor létrejött
egy világháborús, cenzúrázott levél, olyan felüle-
tekkel, amelyben itt-ott megjelent egy szó”.⁹

08. A Magyarországon készült művek korszaka,
négy, Vácott kivitelezett nyomattal és több száz

⁸ Uo., 32.

⁹ Uo., 33.

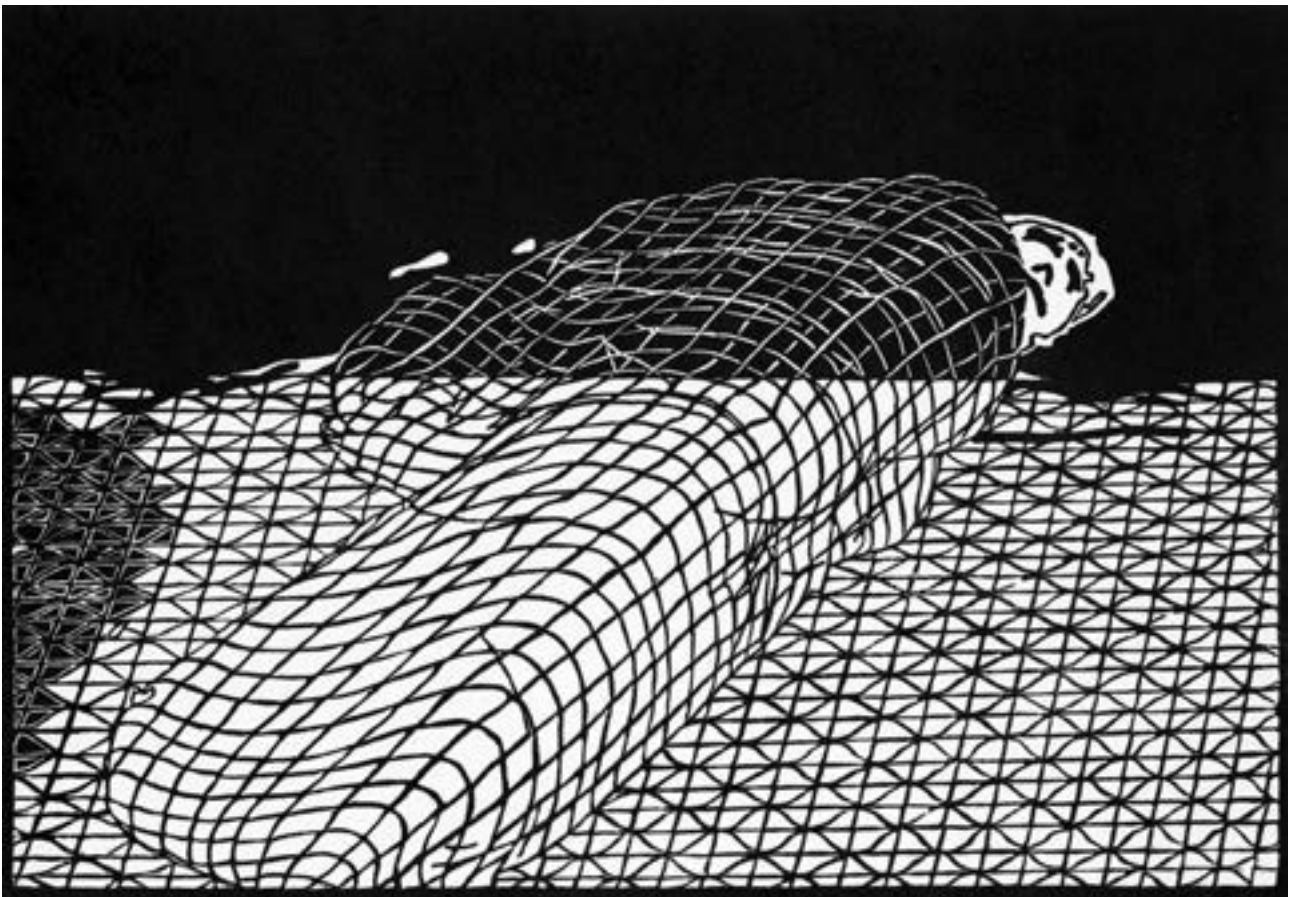
vegyes technikájú művel (1990–1991). Ady József közvetlenül a romániai forradalom, a Ceaușescu-féle diktatúra összeomlása után, 1990. január elején jött át Magyarországra. Jőmagam az általam rendezett MAMŰ – Marosvásárhelyi Műhely 1978–1984. Tegnap és Ma című szentendrei főnix kiállításról¹⁰ készülő tévéfilm második forgatásán találkoztam vele újra, ezen a tárlaton három linómetszetével ő is szerepelt. Váratlan megjelenése után haláláig követtem útját, mindig tudtam róla, hová megy, hol tartózkodik, kivel él, mit csinál. E huszonkét hónap alatt – korán, már 1990 nyarán diagnosztizált gyógyíthatatlan betegsége ellenére, vagy pont éppen ezért! – minden pillanatát kihasználva gőzerővel, szinte utolsó leheletéig dolgozott. Több száz remekbennél remekebb munka került ki a keze alól, köztük olyan méretűek is (köszönhetően elsősorban Csorba Simonnak és Rapp Évának), amelyek megalkotására máshol, máskor még csak lehetősége sem volt. Az ő esetében is érvényes az a tétel (amint azt sok mamús művésznél tapasztaltuk), miszerint munkássága Magyarországon teljesedett ki, és/

vagy ért csúcspontjára. A Váci Grafikai Műhelyben készített művein szénrajzainak kertelés nélküli őszinte, a létbizonytalanság érzésétől soha szabadulni nem tudó drámai világát ültette át egy esetben színes linómetszetbe és fekete-fehér litográfiába, két esetben pedig színes könyvmatba. Ego sum című képének minimum kettős értelmű öndefiniáló visszatérő motívuma – a képből kizuhanó, kirohanó mezítelen férfialak – eszembe juttatja egy régi, még 1979-ben nyomtatott linómetszésű művész-könyvének mottóját Søren Kierkegaardtól idézve (könnyen citálhatom, hiszen a beszédes objektum a művész ajándékaént itt fekszik előttem az asztalomon): „Óh, a boldogság ajtaja nem befelé nyílik, hogy nekikrohanva benyomhatnánk, ellenkezőleg, kifelé nyílik, s ezért semmit sem tehetünk.”

Ady József az állandó szenvedők („vannak egyének, kisebb-nagyobb közösségek, akik állandóan szenvednek” – írta róla Szabó Zoltán Judóka)¹¹, sőt, az állandó vesztesek körébe tartozott. Ezért mondja magáról, hogy: „amit csinálok,

¹⁰ Szentendrei Képtár, 1989. november 10. – 1990. január 28.

¹¹ Ady József csendje. In Chikán: A tisztulás vágya, 1996, 60.

Háló (A művész halála)

Bagatellek, 1991

az egyfajta szorongást oldó mechanizmus. Szinte lereagálom a képzőművészet nyelvén, a művészet eszköztárával a dolgokat, ezáltal magamat a negatív érzésvilág szempontjából kezelésbe veszem. A művészet számomra önkezelő gesztus.”¹² Az alkotó utolsó korszakában szinte belekódolta magát műveibe, ezért ahhoz, hogy jobban megérthessük őt, kísérletet kell tennünk visszatérő motívumainak számbavételére. A kórházi kezelése előtti és alatti művei között csak árnyalatnyi különbséget lehet érzékelni. A végjáték felé érkezve nyersebbé, brutálisabbá, elnémítóbbá, reménytelenebbé, ijesztőbbé, fohászkodóbbá válnak gesztusai, jelei, figurái, témái és motívumai, vérszegényebbé, hal-

ványabbá fakulnak színei. Bár a színösszeállítást tekintve ez a megállapítás sem mindig igaz. Mert míg például az 1990-es azonos méretű négyzetes kórházi rajzai lila „hústintával” készülnek, addig az 1991-es kisméretű, szintén négyzetes vázlatai majdhogynem színekben tobzódnak. A munkák mindegyikét a régen már jól bevált és kombinatív gazdagsággal alkalmazott vizes technikákkal, kisebb és nagyobb papírlapokra festette.

Visszatérő témái és motívumai között megjelennek a betegségére utaló, konkrét címmel ellátott munkák (SEJT-ések, Anamnézis [szó szerint visszaemlékezés, orvosi értelemben kórelőzmény], Betegágyon). Továbbá: a fejek mint arctalan ikonok; a Lázárként bepólyált, feltámadásra váró mumifikált emberi alakok, arcok; a heves gesztusok által

¹² Uo., 31.

Tépett önarckép, 1985

elfedett vagy szétszaggatott testek; az ég felé mozduló, kérő, mutató kézfejek; a bezárkózás, bebábozódás metamorfózisai; az imalombot hajtó térdelő alteregók; a Vizeshalom nosztalgiák, és a Honvág felhővé váló képzetei. Felbukkannak a vívódás, a reményvesztettség, a szenvedés, a Teleológia és a

predesztináció kérdései, amelynek vezérmotívumai a ketrecekben, a megkettőződő „ikrekben”, az „x” formákban, valamint a Möbius-szalagba zárt kézfejekben, a fej fölött összekulcsolt, összezárt karok rombuszaiban, a megfeszített korpuszok, kiterített emberi testek alakjaiban, a Hegyestű lávaformája alá szorult siratók gesztuslényeiben jelennek meg.

Öntudatos, okos, intelligens alkotóként így értékelte, így látta önmagát a halála előtti, talán még reménykedő időszakában: „Én a világejtelen mezést a művész feladataként is tekintem. Ezt kellett megmutatnom, mert ez az én közlendőm, ebben mozgok otthonosan. A világ ilyen is, és aki nem érzi, hogy ilyen, az marha. Nekem jogom van így érezni a világot, mert számomra egyre inkább abszolút determinizmussá vált a predesztináció, tisztábbá vált a sorsszerűség.”¹³

Ady József értünk is élt, értünk is, helyettünk is szenvedett, és halt meg. Mert „nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mint aki életét adja barátaiért.” (Jn 15,13) Így, munkáit – mint az áldozati ostyát – bármikor magunkhoz vehetjük, mert ő az egységes magyar kultúra részeként: a tiétek is és a miénk is.

Az Erdélyi Művészeti Központ (EMÚK) júniusban nyílt sepsiszentgyörgyi Ady József kiállítására készült album szövegének rövidített, szerkesztett változata

¹³ Uo., 36.

ADY JÓZSEF festő, grafikus, Jedd, 1950 – Budapest, 1991

A református papi családban nevelkedő Ady József az érettségi utáni katonai szolgálat (1970–1971) idején kezdett el komolyabban rajzolni. A 70-es évek elején bekapcsolódott a marosvásárhelyi Café Tutunban találkozó értelmiségiek és fiatal „lázadók” csoportjába, később az avantgárd szemléletű Apolló Galéria és a Műhely Alkotókör, valamint az ebből kifejlődő MAMŰ (Marosvásárhelyi Műhely) által szervezett „különutas” kiállítások némelyikébe is.

1975-ben jutott be a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolára, ahol 1979-ben a festészet szakon végzett. 1979–1986 között a kolozsvári Román Opera díszletfestő munkása volt, létszámcsoökkentés ürügyén elbocsátották. Ezután többnyire Marosvásárhelyen, néha Kolozsváron tartózkodott, súlyos egzisztenciális bizonytalanságban élt, egyházi nyomtatványok sze-

rigráfiával való sokszorosításával tett szert némi jövedelemre.

1990 januárjában Magyarországon, a Váci Grafikai Műhelyben kezdett el újra alkotni, majd Csorba Simon budapesti műtermében dolgozott. Együttműködésük eredménye az 1990 augusztusában megnyitott kaposvári kiállításuk, ahol a Balaton-felvidéki Hegyestűről közösen készített monumentális frottázst is bemutatták. Ady Józsefet 1990 nyarán leukémiával diagnosztizálták, a kórházi kezeléseket szüneteiben Százhalombattán lakott és dolgozott 1991 novemberében bekövetkezett haláláig.

Chikán Bálint művészettörténész így summázta munkásságát: „Az avantgárd és a hagyományos kifejezés-mód egyéni találkoztatásával hozta létre autonóm lapjait, amelyek a század emberének kétségbeejtő magányosságát érzékeltetik. Ady József mindezt filozófiailag megalapozottan élte át, Schopenhauer, Kierkegaard és Freud nyomán. Szorongásos, önsorsrontó lelkiállapota kapott esztétikai megjelenítést műveiben.”

Feltettem a kérdést ismerőseimnek a Facebookon, hogy használjuk-e még napjainkban a „kétség sem fér hozzá” kifejezést. Gyerekkorom vidéki környezetében sokszor hallottam szerződéskötés idején, ahol annyit jelentett, hogy „meg egyeztünk”. Amikor két férfi megegyezett valamiben egy adásvétellel kapcsolatban, nem volt szükség szerződés-kötésre, elég volt az adott szó és a kéz-fogás. A barátaim válaszai között (érdekesnek találtam a közös barátok statisztikáját is – a legtöbb közös ismerősöm Al. Cistelecannal van) olyan szerepeltek, mint a magától értetődik, több szót vagy kommentárt nem érdemel, és az adott szó tiszteletben tartása.

Az értelmezések közül nekem a leginkább az tetszik, hogy biztosítjuk a másikat, a dolgok úgy

Dialog

TRAIAN ȘTEF író, költő, szerkesztő. 1954-ben született a Bihar megyei Brădeten. A BBTE román-francia szakán diplomázott, 1990-2020 között a *Familia* folyóirat szerkesztője, főszerkesztője volt. Legújabb kötete: *Opera poetică* (Rocart, 2022)

fognak történni, ahogy megegyeztünk. De hogy is van ez Romániában? Nézzük csak fentről lefelé haladva. Ciolacu, Ciucă és Kelemen urak egy éve abban egyeztek meg, hogy két évre, az újabb választásokig, kormánykoalíciót hozzanak létre, minisztériumokkal, más intézményekkel és az

A korrupció kéz a kézben jár a kivételezéssel, és együtt olyan társadalmi kategóriákat hoznak létre, amiknek közük sincs a demokráciához

egész országot átfogó hivatalokkal, hogy aztán egy év után egymás között cseréljenek miniszterelnököt és minisztereket. Megírtak és aláírtak egy

nyilatkozatot, ami az egészet szentesítette. Biztos meg is locsolták valami buzăui szenteltvízzel. Miután letelt az év, ahelyett, hogy a megegyezés szerint úgy váltottak volna, mintha csak helyet cserélnének a padban, elkezdtek egyezkedni. És addig húzták-vonták

Traian Ștef Kétség sem fér hozzá

így, míg át nem lökték Kelemen urat a kormányzás kerítésén. Nem hiszem, hogy a hétköznapijaink példaival kellene élnem... a mesterek, a főnökök, a helyi ügyintézők. A szó, akár a víz, beszivárog a repedéseken, hármat bukfenchezik és léggé vagy vadállattá változik. Jön és rombol. Mindannyiunknak romlott már el valamink az autóban, otthon – egy gép, vagy lehet, maga a ház, a család... Elég, mondjuk egy csapágy kisebb kopása. Ahogy fokozódik a kopás, egyre nagyobb lesz a csapágy játéka, ami a többi alkatrészt is érinteni fogja. Hogy minél „kerekebb” legyen a fordulat, a keréknek és a tengelynek tökéletesen illeszkednie kell, hogy ne engedjenek teret a játéknak. Ellenkező esetben az egész gépezet működése meghibásodik, végül bekrepál.

Meglátogattam a lányomat, Mirunát, Londonban. Néhány nappal tovább maradtam a tervezettnél, és a hazautazásig szükségem volt még két tablettára. Szkeptikusan mentem be az egyik gyógyszertárba, és az eladónak elmondtam, hogy miért jöttem. Szárazon válaszolta, hogy csak vényre adhat. Miruna meghúzta a kabátujjam, hogy ne erőltessem a dolgot, azonban a gyógyszerész nő közben megoldást kínált arra az esetre, ha tényleg abszolút szükségem van a tablettákra. Mit mond el ez a látszólag jelentéktelen történet? Létezik egy szabály, mi több, egy jogszabály. Ha ma kiadsz egy gyógyszert recept nélkül, holnap vagy egy-két hét múlva hozzászoksz, hogy ne tartsd be a törvényt, a kollégáid követik a példát és a szabály semmissé válik. Csakhogy a szabályok akkor is érvényesek, ha a megszegésük kellemetlen következményekkel jár, vagy betartódnak egy olyan kultúrában, ahol betartják a törvényt és a szabályokat. Végül is mindannyian tudjuk, hogy másképp nem megy és nem keresünk kifogásokat. Tudjuk, hogy ez nem alku tárgya, ehhez nem fér

kétség, nem lehetséges könyörgés útján, sem szubjektív érveléssel megoldani. Emiatt gondolom azt, hogy bizonyos államok jobban működnek a többinél, mert náluk van valami, amit a mi országunkban kevésbé vesznek figyelembe, mivel nálunk az alkudozás és a kivételezés kormányoz. Vajon nem pontosan ez a korrupció meghatározása, az alkudozás a hatóságokkal? Amikor minden megoldható egyezkedéssel, amikor bármilyen szerződést semmibe lehet venni, amikor az adott szó nem a becsületesség biztosítója, akkor hatóság sem létezik. Megteszünk bármit, amiről úgy hallottuk, hogy meg lehet tenni a törvények határvonalán, vagy azt túllépve.

A korrupciónak megvannak a saját, a bürokrácia iskolájában kinevelt ügynökei, akik majd

útba igazítanak. A korrupció kéz a kézben jár a kivételezéssel, és együtt olyan társadalmi kategóriákat hoznak létre, amiknek közük sincs a demokráciához. Ennek eredményeként az ország nem úgy működik, ahogy kellene, a fordulat nem „kerek”, az utak (a szó szoros és átvitt értelmében) nem egyenesek és tele vannak gödrökkel, nem ugyanazok a jogok illetnek meg mindenkit, és mi sem vagyunk egyenlőek a törvény előtt. Mivel kínlódik most Románia Parlamentje? A speciális dolgokkal, azaz törvényekkel, nyugdíjakkal...

A szabály betartása érték. Egész életünkre kiterjed, az otthonira, a társadalmira, a politikára, a környezetre. Ez a kapcsolattartás értéke.

Fordította: KEMENES HENRIETTE

Párbeszéd

Manapság úgy tűnik, hogy a képiség világát éljük. Képek, filmek, videók vesznek minket körül. Azaz a látvány. Vajon ilyenkor mi a szerepe a rádiónak? Hallgatunk-e még rádiót? Hogyan tud versenyképes lenni a rádiózás a média képözönében? S vajon a kisebbségi rádiózásnak van-e még létjogosultsága egyáltalán? Erről és ehhez hasonló témákról tandemünk mostanság.

(Rácz Éva)

„Video killed the radio star”

Nyújtsa fel az ujját, aki tudja, ki az előadója a sokat dúdolt dalnak! Jó, nem jár érte sem dicséret, sem büntetés, de azért elmondom: a valamivel több mint háromperces dalt a The Buggles nevű együttes rögzítette még 1978-ban, szóval, már 45 éve. Az üzenete viszont nem vált valóra: bár az

rabban rádiót, mint nézek tévét: rádiózás közben még számtalan dolgot el lehet rendesen végezni. A rendrakás, a főzés, a mosogatás ideális társa a

rádió hangja. Felmérések szerint a rádiót legtöbbször a zenéért hallgatják, az köti oda („fidelizálja”) a hallgatót. Szerintem viszont a két zene közötti tartalom nem kevésbé fontos, és az, ahogyan az a tartalom elhangzik, szintén nem mindegy. Gondolok itt a szerkesztés felelős-

ségére, a kiejtés megkerülhetetlenségére, mert ha valamit összecsapunk, nincs mellette kép, ami elterelje a figyelmet a hanyagságunkról. Tudom, mindenkinek van példája arra, hogy hol, mivel szoktatták le az adott rádió hallgatásáról: a sok szöveggel, a pongyola fogalmazással, a látszólag hosszasan megvitatott áltémákkal – és még sorolhatnám, de akkor már inkább megírom a „Hibák, amelyeket minden kezdő rádiós elkövet” című könyvet, ahogyan azt ifjú kollégám javasolta sok évvel ezelőtt, amikor (először) kértem arra, hogy ne motyogjon. Engem is sokféleképpen szoktatnak le arról, hogy mindig más állomást keressek utazás közben. Legutóbb egy helyi kereskedelmi rádió kívánságműsora győzött meg, hogy amíg le nem cserélik, vagy meg nem tanítják helyesen beszélni a műsorvezetőt, nem hallgatom többé. Pedig magyarul szól, és nekem az fontos. Mert nálam szól a rádió, amikor reggel kinyitom a szemem, akkor is, ha nincs mellettem senki, még a kutyám sem. És a rádió nekem szól, aki bekapcsolom a készüléket a konyhában vagy az autóban, nekem, aki megkeresem a weboldalt a laptopon vagy az alkalmazást a telefonon. És nekem, akinek a telefonján már nincs is rádiófrekvencia-kereső, de szerencsére internet még van, és már régóta ott is szól a rádió.

Tandem

RÁCZ ÉVA (1974, Szatmárnémeti) újságíró, rádiós, médiakutató, a Kolozsvári Rádió szerkesztő-műsorvezetője és a BBTE társult oktatója.

Ének az esőben megmutatta, hogyan bukhat el a némafilm sztárja a hangosfilm korában épp a hangja miatt, a videó mégsem „ölte meg” a rádiót vagy annak ismert szereplőit. (Kicsit olyan ez, mint amikor azt mondták, hogy az internet megjelenésével megszűnik a nyomtatott sajtó. Ha ez meg is történik, nem ezért lesz.)

A kép, a tévé látszólag minden érzékszervünket leköti. Mondom: látszólag, mert már bebizonyosodott, hogy épp a szöveg, az üzenet lényegét lopja el tőlünk a képpel megspékelt közvetítés, mert a nonverbális jelek elvonják a figyelmünket. Gondoljunk csak arra, amikor a botránytévében vitatkoznak a stúdióban. Emlékszünk-e bármelyik évrre? Sokkal inkább arra, hogy ki volt a hangsúlyosabb, ki tűnt borzasztónak, és ki miatt kapcsolunk másik csatornára. Nos, ezért hallgatok gyak-

Amikor 2016-ban, a Román Rádiótársaság sugárzása beindításának évfordulójára műsort szerkesztettem a Kolozsvári Rádióban, hirtelen csöppent a kezembe a feladat: aznap reggel derült ki, hogy délután nekem ezzel dolgom lesz. Felhívtam egy kedves barátomat, aki sokszor mesélt nekem azelőtt utazásai során világszerte összegyűjtött rádiózási élményeiről, és megkértem, jöjjön, és mondja el mindenkinek, mit jelent neki a rádió. Mára emlékszem a műsorban elhang-

zottakra: „amikor reggel felkelek, egyedül a hotel-szobában, annyira jól esik, ha valaki anyanyelvemen szól hozzám, és hidd el, nem mindegy, hogy beszél!” Gyakran eszembe jut, és mindig elgondolkodtat: hogy tudunk elég jók lenni mi, mindenkori rádiósok ahhoz, hogy az ébredéshez minket válasszanak? Elég-e az anyanyelvű műsor? Milyen anyanyelvélményt adunk át a szórványban minket hallgatónak? Jobb lett-e a nap velünk, mint nélkülünk lett volna?

Ha elgondolkodom, sokkal több a kérdésem, mint a válaszom. De néhány dologban így majdnem húsz év rádiózás után már biztos vagyok: nem baj, ha értik, amit mondasz, nem baj, ha tartalom van benne és felkészültség mögötte. A hallgató nem süket, és tud választani. Csak legyen, miből.

És ha dallal kezdtem, zárjam is azzal, ezúttal egy ismertebbet idézek: a Queen együttes tette örökélettűvé a fecsegő (gaga) rádiót, de még annak is szép jövőt jósolt: *előtted vannak még a legszebb óráid* (eredetiben: you've yet to have your finest hours). Bízom benne, hogy igazuk lesz.

(Magyar Sára)

Közeli ismerősöm mondja, náluk egész nap szól a rádió. Be kell lennie kapcsolva. Ezt látta az anyjától, de a nagyanyjától is. Érdekes, nálunk is ez volt. Ha szól a rádió, már nem vagyunk egyedül. Olyan, mintha lenne ott még valaki. Vagy legalább a hangja. Mert az ember a szóval, a beszéddel kezdődik!

A látvány világában egyre inkább azt tapasztalom, nem tudunk tájékozódni a szavak, hangok világában. Egyszerűbben: nem értjük a hangzó beszédet. Igaz, a mindenféle felmérések azt mutatják, hogy az írott szövegértéssel is sok gond van, de a hangzó szöveg esetében még több.

Egy ilyen kontextusban megnő a rádió szerepe. És a rádiósé is. Főként, ha még kisebbségi is! Mert, akinek kenyeré a nyelv, annak nemcsak arra kell figyelnie, mit mond, hanem arra is, hogy miként mondja. Az első mérföldkő a beszédmódban az érthetőség lenne. Aki a mikrofon elé ül, érthetően beszél-e? Úgy ejti-e a hangokat, úgy hangsúlyozza-e a mondandóját, hogy érthető, amit mond vagy sem? Segíti a megértést, vagy inkább akadályozza? Bevallom, gyakran hallgatom a rádiót, de van az a műsorvezető, akinél adót váltok. Mert annyira rosszul hangsúlyoz, hogy zavarja a fületem. Tudom, ilyen nyelvész nem mondhatna. De attól még az ember adót vált.

Azt is gondolom továbbá, hogy akinek kenyeré a nyelv, pont az érthetőség és élvezhetőség mércéje révén, jó lenne, ha nem lenne beszédhibás. A beszédben ejtési hibák bármelyik hangra kiterjedhetnek. Felnőttek esetében érdemes orvoshoz fordulni, ellenőriztetni, organikus zavarról van-e szó, azaz szervi rendellenességről (pl. bénult arcizmok, az állkapocs vagy a fogsor rendellenességei, a nyelv méretbeli elváltozása), vagy csak rosszul rögzült egy-egy hang, szókapcsolat ejtése.

Ugyanakkor az sem ártana, ha lenne valamilyen nyelvhasználati szűrés is azok számára, akik mikrofon elé ülnek. Úgy tudom, réges-régen Magyarországon a Magyar Rádióknak volt nyelvi bizottsága, amely kidolgozott egy szempontrendszert, melynek címe *Követelmény-minimum a Magyar Rádióban rendszeresen megszólalók számára*. Nem tudom, hogy ezt Romániában használták-e, de azt igen, hogy részletesen és érthetően foglalja össze azokat az elveket, amelyek mentén „vizsgáztatható” lenne egy jövődó rádiós. Ez alapján fontos, hogy az illetőnek (a) természetes legyen az orgánuma, kellemes legyen a hangja. (b) Helyénvaló legyen a hangképzés, ez tanulható is

Tandem 31

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legújabb kötete: *Süérségtől incelegig – női szemmel* (HKE, 2021).

ráadásul. Fontos (c) az értelemtükröző szövegmondás és szövegolvasás. Ennek például alapeleme a helyes szóhasználat, a szólások helyénvaló használata, a terpeszkedő kifejezések kerülése, választékosság stb.

Az sem lenne mellékes, ha több lenne a beszédtechnika és a gyakorlati retorika tárgyuk az újságírójelölteknek. Sok gyakorlattal. Sok elemzéssel.

Persze a valóságban tudom, hogy a mi kisebbségi helyzetünkben nem olyan egyszerű jól képzett, tehetséges, a munka iránt elkötelezett, felkészült rádiósokat találni. Mert a valóságban nekem úgy tűnik, egyre kevésbé vonzó ez a szakma. Talán összefügg azzal is, hogy az ember csak a hangját

mutogatja, és nem az arcát is. Másik oldalról nem biztos, hogy egy-egy adó meg tudja fizetni a minőséget.

Pedig kisebbségi helyzetben eleve megnő az anyanyelvű sajtó szerepe, de a rádiósoké még inkább. A hangzó nyelvhasználat rögzül, modellértékűvé válik. Befolyása van egy-egy nemzeti kisebbség nyelvének megőrzésére. Ha a rádióban, főként a kisebbségi, regionális rádióban hallja az ember a saját anyanyelvét, akkor az megerősítheti őt abban, hogy ezt a nyelvet használni lehet, és érdemes is. Hogy ez egy életképes nyelv.

No, de mikor például pont kisebbségi helyzetben azért kapcsolja ki valaki a rádiót, mert a műsorvezető „úgy beszél, hogy azt nem bírom hallgatni”, akkor öngólt rúgunk.

Nyelvészként, rádióban nyelvi műsort vezetőként is, de magánemberként is azt gondolom,

manapság újra kellene gondolni a rádiózás versenyképességét. A rádió(s)nak fontos értéke a hang(zás), a beszéd(mód). Úgy kellene versenyképességét fejlesztenie, hogy pont a képiséggel, a látvánnyal szembeni előnyén kellene dolgozni. A kellemesen simogató hang, az érthető, fülnek is tetszetős beszédmód, azaz a forma nagyon nagy-mértékben befolyásolja a tartalmat is.

Kisebbségi helyzetben a minőségi oktatás és munka az, amelyik záloga egy közösség megmaradásának. S ha nincs éppen intézményes keret, hogy jó rádiósokat képezzünk, érdemes akár az adóknak, stúdióknak, a szakmai fórumoknak is befektetni a nyelvi továbbképzésekbe, illetve magának az egyénnek is, aki ebből szeretne megélni.

Különben nem lesz lassan, aki hallgasson minket: vagy mert már úgy sem érti, vagy mert zavarja a fülét...

Demény Péter

A betontömb ellen

„Remélem, visszatérnek a kilók és a régi szép versek *is*.”

Azoknak, akik még hisznek abban, hogy az erdélyi magyarság olyan problémátlan közösség, mint 1989 előtt, az a meggyőződése, hogy bármibe beleszólhatnak, ami egy másik magyar életében zajlik. A hölgy, aki ezt a hozzászólást írta, tipikus Facebook-ismerős: egyetlenegyszer találkoztunk, akkor is ő ismert meg, mert korábban bejelölt, én meg vissza. Ennek ellenére még az alkatomat is ellenőrizni szeretné, a boldogságomat nem kevésbé.

Mert az *is* annak szólt, hogy mostanában román verseket is írok, amit ő egyfajta árulásként fog fel, és amikor teheti, felszólal ellene.

Az erdélyi magyarság rekvizítumai ilyenek. Amikor *Schizofrenia maghiară* (A magyar skizofrenia) című cikkem megjelent, valóságos áradat zúdult rám, még olyanok részéről is, akiktől nem ezt reméltem. Valami atavisztikus hang szólalt meg, amely nem tűri, hogy a magyarságot sértsék.

Egészen mindennapi dolgokat írtam meg pedig, amelyeket bárki belátna, ha el tudna tekinteni a közösségetől. Román barátnőm sokfelé velem jön, félti kezdő sofőrségemet az öt-hat órás utaktól. Ezeken a kirándulásokon majdnem kivétel nélkül azt tapasztaljuk, hogy köszönnek neki, még egy-két mondatot is váltanak vele románul, aztán vagy a magyar nyelv szépségeiről kezdenek áradozni, vagy egyszerűen magyarul beszélnek, valósággal elfordulva tőlünk. Ema igazán jóindulatú ember, aki gyakran fel is bosszant azzal, hogy mindenkit megért, ezt a viselkedést azonban rosszul fogadja, mert úgy érzi, ki szeretnék zárni. Negyven személyes fogadáson éppúgy ez történik, mint családi társaságokban, s a fél kezemen megszámolhatom, hányan próbáltak meg úgy beszélni velem, mint egy másik emberrel. Ebből aztán ugyan milyen más következtetést lehet levonni, hacsak nem azt, hogy az embernek *magyarnak* kell lennie?!

Régi egészségügyi alapelvem, hogy nem olvasok el minden hozzászólást, néhány viszont óhatatlanul elém kerül, néhányan pedig magán-

üzenetben figyelmeztettek, mennyire „durván általánosítok”. Ezek többsége író vagy értelmiségi, olyan emberek tehát, akik olvasták Adyt vagy más publicistákat, tudhatják, melyek ennek a műfajnak a lehetőségei. De nem ezek a lehetőségek számítanak, hanem a magyarság bántása, illetve védelme. Ezért is beszélek *erdélyi magyarságról*: a magyarok nagy része a Bánátot meg a Partiumot Erdélyhez számítja, a Regátot és Bukarestet pedig ellenséges területnek tartja. A bukaresti magyar televízió, rádió, *A Hét*, a Kriterion munkatársainak kilencven százaléka Erdélybe menekült a nyugdíjazása után, Marosvásárhely és Kolozsvár utcáin bolyonganak, s talán azt sem tudják, mit keresnek ott.

Engem pedig árulónak tartanak sokan, bár az, hogy író vagyok, kiadók között keringek, és kurtóriumokban fészkelődöm, még egy ideig megvéd

Esszé

DEMÉNY PÉTER költő, író, szerkesztő, a *Látó* szépirodalmi folyóirat esszészerkesztője, 1972-ben született Kolozsváron, jelenleg Bukarestben él.

a teljes kiközösítéstől. Mint Székely János vagy Camus, egy ideig elkeringek én is azok között, akik között a világra jöttem. Eltelt egy szűk hónap, mióta a cikkem megjelent, de semmi olyasmi nem jutott eszembe, így kellene gondolni magamra. Mindig az igazi megértést hangsúlyoztam, gyakran beszéltem és írtam románul, könyvet adtam ki Doru Poppal kínos mitotémáinkról, és most, íme, már a barátnőm is román. Igazi Geréb vagyok, még a nevünk is rímel.

Ez volt a keserv hajnala; de beköszöntött a száraz szem dele. Azt hiszem, mégis inkább Medvéhez hasonlítok, Medve Gáborhoz az *Iskolából*. Aki gyermeteg, túlérzékeny és időnként hisztérikus, ha ezt a szót a megmagyarázhatatlan gesztusokhoz csatoljuk, amelyekhez az őket elkövető illetőnek sincs magyarázata; aki valahogy önmaga ellenére bátor: nem azért nem áll fel

Schulze parancsára, mert nem akar, hanem mert nem képes. Mielőtt bárki azt hinné, hogy dózsagyörgyködöm, kijelentem, hogy eszem ágában sincs, és bár sokat írok magamról, mindig utólag értem meg, hogy mit éltem meg.

De a Medve Gáborokat semmilyen rendszer nem szereti, és azt hiszem, ez a legfontosabb mondanivalóm, a magam számára is. Az erdélyi magyarság egy zárt, avított hagyományokhoz és szellemi gesztusokhoz igazított rendszer, amely, mint minden rendszer, a szereplőit megelőzően működik, nem azért, mert ők hozták létre, noha az mégis ingerlő kérdés, hogy miért maradnak benne olyan nyugodtan olyan sokan. Aki nem beszél Emával, az nem udvariatlan akar lenni, egyszerűen nem tud másképpen viselkedni. Ez a mentsége, de ez a szomorú is ugyanakkor, mert tulajdonképpen azt jelenti, hogy soha nem tör ki ebből a magatartásból.

Nemrég láttam, hogy valaki Makkai Sándor áriáját osztotta meg arról, hogy a kisebbségi lét méltatlan. Ő is értelmiségi, még pozícióban is van, mármint a megosztó. Mégsem látja be, hogy az az esszé önigazolásként született, akkor, amikor Makkai Debrecenbe távozott. Emberek milliárdjai élnek mindenféleképpen a világban, számára mégis az a leggyötrőbb kérdés, hogy száz évvel ezelőtt megesett valami. Szinte mindegy, hogy mi

esett meg, akkor is problematikusnak kellene lennie, hogy miért igazodunk mi ahhoz, és miért osztunk meg egy ilyen kijelentést egy olyan oldalon, amely a ma jelképe. Mi nem is tegnap vagyunk maiak, hanem tegnapelőtt.

Az erdélyi magyarság identitásának fő oszlopa egy bántás, egy politikai döntés. Ehhez a fájdalomhoz ragaszkodik, és ebből fakad aztán minden, a magyar nyelv mozdíthatatlan szépségéhez való ragaszkodás, az önsajnáló dallam, miszerint az egykori románok tudtak magyarul, a maiak meg nem, a merevség, amellyel benne marad a sérelmeiben. A Blaga-, Goga- és Rebreanu-félék tudása egyébként ismét csak féloldalas érvelés, hiszen ők még Magyarországon születtek, ahogy mi meg Romániában. Azt senki nem szokta hangoztatni, hogy ők az állam nyelvén beszéltek, ahogy sokan közülünk viszont nem szívesen használják az állam nyelvét.

Én ezt a betontömböt próbálom lebontani, kevés sikerrel. Egyszer talán bele is fáradok, hiszen mégsem lehet életem célja, hogy meggyőzzek valakiket arról, ami nyilvánvaló. A lényeg azonban a betontömb léte, s az, hogy áll. És arra vágyik, hogy valaki ismétелgesse a sérelmeit, s ha akad valaki, aki ezt hatalommal tudja tenni, akkor vakon követi az illetőt. Ilyen egyszerű az egész, és pontosan ennyire provinciális.

Megkerülhetetlen az értelmiség fogalmának mindenkori kijelölése

Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetemen (részben a római katolikus püspöki palotában) zajlott az Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolatháló, írócsoportosulások című nemzetközi konferenciasorozat legújabb eseménye. A tíz éve útjára indított, kétévente megrendezett tanácskozás több szekcióban invitálta érlelő eszmecserére a magyar bölcsész-társadalom azon kutatóit, akik értelmiségkutatással és a szellem embereinek mindenkori kapcsolati hálóiával foglalkoznak. A háromnapos júniusi rendezvény végén az iniciátorok és szervezők, DR. BOKA LÁSZLÓ egyetemi docens, illetve DR. BIRÓ ANNAMÁRIA adjunktus válaszolt az *Újvárad* kérdéseire.

A korábbi konferenciáknak mennyiben volt folytatása az idej, illetve miben kínált új megközelítéseket?

BL: Teljes mértékben folytattuk a tíz évvel ezelőtt megálmodott hármast – sok szálon összefüggő – tematikát, vagyis az egyéni és/vagy csoportos irodalmi karriertörténetek kutatását, a kapcsolati háló feltérképezését, és általában a mindenkori értelmiségi szerepkörök kutatását a humántudományok terén. Változás annyiban volt, hogy legutóbb, azaz két éve kissé elbillent az előadók aránya a 20. század felé, amit Margócsy István szóvá is tett a konferenciatanulmányokat közlő kötetünk budapesti bemutatóján. Ezt igyekeztünk „helyrebillenteni”, azaz jobban figyelni az arányokra az egyes korok kutatóinak a meghívásakor. Továbbra is figyelünk az interdiszciplinaritásra, azaz nem csupán irodalommal és szűkebben vett irodalomtörténeti kérdésekkel foglalkozunk, hanem tárdiszciplínák előadóit is felkérjük. Idén is volt történész, színháztörténész, szociológus az előadók között. Újabb megközelítés talán annyi volt még említésre méltó, hogy tíz év távlatában már jól látható, mennyiben megkerülhetetlen magának az alapkérdésnek a feltevése újból és újból, vagyis magának az értelmiség fogalmának a mindenkori kijelölése, ami történeti fogalom, tehát szükségszerűen változó. A felkért plenáris előadók idén inkább bizonyos csoportosulásokról tartottak előadást, ezért is voltunk hálásak

Szajbély Mihálynak, aki visszatérő vendégünk amúgy, s aki egy sajátos (és sajátosan abszurd) 20. századi értelmiség-konstrukcióról tartott előadást, amikor Konrád György és Szelényi Iván 1974-es könyvéről és annak társadalmi kontextusáról, illetve értelmiség és hatalom viszonyáról, illetve értelmiség és hatalom viszonyáról, mindezt a Luhmann-féle rendszerelméleti keretbe helyezve.

Milyen hasznosítható tapasztalatokat kínálnak a mai irodalmi élet szereplőinek a 100-120 évvel korábbi kulturális élet alakítói között létező kapcsolati hálók?

BA: A bölcsész- és társadalomtudományok alaptermészetéhez tartozik, hogy történeti perspektívában gondolkodik. Az, hogy a történeti tapasztalatok hasznosíthatóságára kérdezzünk rá egy újabb tudományos paradigma eredménye,

Kultúra

mely elsősorban a reáltudományok területe felől nézve érvényes és ezt a gondolkodásmódot próbálja kiterjeszteni a tudományosság egészére. Az pedig, hogy 18., 19. vagy akár 20. századi kapcsolati hálókat vizsgálunk, vagy az értelmiségi foga-

Fotó: PKE

Biró Annamária és Boka László a nyári konferencián

lom történetére kérdezzük rá, nem azért fontos, hogy bizonyos minták alapján cselekedjünk ma, hanem például azért, hogy megértsük az értelmiségek szerepének, cselekvési területének beszűkülését a 21. századra. Ha úgy vesszük, ez is hasznosíthatóság, de a gondolkodási struktúrák kialakításában, nem pedig a cselekvési stratégiák kidolgozásában segít.

Milyen párhuzamok mutathatók ki, illetve milyen különbségek a különböző korszakok értelmiségi karriertörténetei között?

BL: Nagyon összetett válasz adható csak egy ilyen kérdésre. Mint említettük, egyrészt más és más történeti szerep, cselekvési lehetőség jutott az értelmiségnek különböző korszakokban, ami megnehezíti összevetésüket. Fontos a kontextus maga. Egyes történelmi korszakok több kihívást jelentettek a babitsi értelemben használt „írastudóknak”, mint más korszakok. Nem csak az meghatározó, milyen körülmények között élt és alkotott, alkothatott valaki (vagyis nem csak az egyéni, vagyoni, társadalmi, egyházi helyzete és a szocializációja), hanem az is fontos, hogy milyen kihívásokra kellett válaszokat találnia. Ha csak Erdélynél maradunk: a Fejedelemség majd a Monarchia idején, impériumváltás közepette, kivándorlók vagy repatriálók közt, diktatúrában és annak börtönéveit kockáztatva, megalkudva vagy kompromisszumok nélkül? Miközben egy „fajsúlyos” gondolkodó útmutató, tanácsadó, mintakép is, nem mindegy, milyen körülmények között lehet az. Egyes életutak esetében fel sem merül olyan szintű nyomás, amelyet mások folyamatosan elviselni kényszerültek, hogy ne mondjam azt, együttműködni a hatalommal és a nyomásgyakorlókkal bizonyos célok (egyéni vagy közösségi vélt célok) érdekében. Másrészt minden vizsgált értelmiségi egyedi önképpel és önismerettel rendelkezett, véleményalkotásuk, gondolatviláguk elsődlegesen rájuk magukra jellemző, akkor is, ha közülük többen hasonló eszméket és értékelveket vallottak, s számos tekintetben hasonlóképpen gondolkoztak.

Felfedezhetőek-e regionális sajátosságok a különböző írócsoportosulások, értelmiségi karriertörténetek és kapcsolathálóik jellegét tekintve?

BA: A közeg, a kontextus mindig meghatározza a kapcsolatok kialakításának módját, a karrierépítés lehetőségeit, a felkínálkozó életpályák közötti választási lehetőségeket, de akár azt is, hogy milyen címkék tapadnak egy-egy szerzőre, csoportra és ez a későbbiekben hogyan befolyásol-

A konferencia résztvevői a PKE aulájában

ja az adott szerzők recepcióját vagy egy tudományterület önmeghatározását. Ilyen értelemben izgalmas volt a két plenáris előadás, Kappanyos András a magyar irodalomtudomány mai állását a különböző 20. századi iskolák konfrontációjával magyarázta, Hermann Róbert pedig arra világított rá, mennyire veszélyes a címkék homogenizáló jellege, vagyis mennyire stimmel a „márciusi ifjak” kifejezés az 1848-as forradalom és szabadságharc résztvevőinek, irányítóinak egészére. Érdekes volt Szilágyi Zsófia előadása is, aki azt mutatta be, hogy akár az író fizikai mivolta is skatulyázó jelleggel bírhat: egy paraszti vonásokkal rendelkező írótól a legkevésbé sem várt a közönség urbánus irodalmat. A saját előadásomban arra próbáltam rávilágítani, hogy sokszor nem a szerző öndefiníciója számít: Hatvany Lajost a magyarországi magyarok nemzetárulónak, a romániai románok magyar irredentának nevezték ugyanabban az időben, ami legkevésbé sem összeegyeztethető. Szóval a sajátosságok talán nem önmagukban sajátosságok, hanem a későbbi értelmezők jelölnek ki egy olyan tulajdonsághalmazt, ahonnan olvasva elkezdhető a kategorizáció. Ezt demonstrálta részben Tverdota György is előadásában, amely a „Nyugat-nemzedék” utólagos konstrukcióját vizsgálta. A mások által kialakított rendszer többször sértő is lehet annak, akit éppen kategorizálnak: Németh Zoltán például éppen ezt emelte ki előadásában: a nagy átfogó irodalomtörténetekben a jelentőségénél sokkal kisebb arányban szerepel a szlovákiai magyar irodalom, ha egyáltalán definiálható ez a fogalom.

Előadásod címe Rivális barátok: A Holnap és a Nyugat indulási éveikben. Hogyan válhatott a nagyváradi Holnap-os kör a budapesti Nyugat riválisává?

BL: Itt a kezdeti első pár évről beszélünk, azaz 1908–1909-ről, amikor még a *Nyugat* sem konszolidálódik, s egyáltalán nem biztos, hogy sikerül más utat járnia, mint ismert előzménylapjai a maguk tisztavirág életével, s majd azzá válnia, aminek a mából ismerjük: a 20. századi magyar irodalmi modernség meghatározó orgánumává, négy évtizedet átfogó működésével. A Holnap Társaság első másfél évében viszont hangosabban lépett a képletes irodalmi mezőre, mint fővárosi társa, s a tagjaiban is nagy átfedést mutató két csoportosulás közt fokozatosan ütközött ki a budapestiek részéről sokáig leplezett érdekellentét. Ráadásul *A Holnap* havi irodalmi revüt akart indítani már 1908 februárjától, e laptervet végül nem sikerült megvalósítani, de a két antológia mellett is folyamatosan fennmaradt a lehetősége az elindulásnak (többek közt Adyval s Juhász Gyulával az élén), csak nem volt meg a kellő tőke, szervező erő, rutin és tehetség, kapcsolati háló, ha tetszik, ami Osváték, Ignotusék, Fenyőék, Hatvanyék esetében adott volt. Ha nincs a Gyár-iparosok Országos Szövetségének támogatása és 1909-től e révén is nem indul el a *Nyugat* könyvkiadója, meglehet, másként alakulnak a viszonyok. Magam részéről e kapcsolati hálókra, illetve csoportosulások kevéssé ismert aspektusaira, a közös fellépésekre és burkolt rivalizációkra kívántam felhívni a figyelmet. No meg arra, hogy egy-egy kérdéskör történeti tárgyalásakor, vagyis az akkori viszonyok és egyéni barátságok, netán személyi ellentétek, gazdasági érdekek vagy ellenérdekek felderítésekor, szakmai sikerek és kudarcok esetén ne a jelen perspektívájából szemlélve, s főképp ne utólagos hierarchiák mentén vetítsünk vissza dolgokat és viszonyokat, hanem a helyén kezeljük ezeket.

A konferenciák mondanivalója inkább a szakmának szól, vagy az egyetemi hallgatók számára is használható lehet, kiegészítve az egyetemi tananyagot?

BA: Reményeink szerint ki tudunk lépni a szűk szakmai közegekből. Olyan előadásokat hallhatt ezúttal is az érdeklődő közönség, amelyek továbbgondolásra készítenek. Nyilván szükséges valamilyen előképzettség, mert nem mindig kanonizált szerzőkkel foglalkozunk, vagy nem csupán azokról a csoportosulásokról beszélünk, amikről egy átlagos műveltséggel rendelkező személy is hallott már. Erre azért van szükség, mert a tipikusakat csak akkor tudjuk leírni, ha közben látjuk az

atipikusakat is, hogy egy-egy korban milyen más lehetőségek voltak. A kapcsolathálók kutatásának is van egy olyan elméleti háttere, amit – lévén ez már az ötödik felvonása ennek a konferenciasorozatnak – nem mondunk el újra és újra, csak utalás-szinten hasznosítjuk az elméleti keret vázolásakor, és ha valaki ekkor találkozik először ezzel, talán nehezebben boldogul a megértésével. Bízunk benne, hogy a meghívottaink előadói rutinja azok számára is érthetővé és élvezhetővé tette az előadásokat, akik még nem foglalkoztak ezzel a kutatási területtel, vagy csak egy-egy előadás tematikája vonzotta ide őket. A PKE-s diákok is előkereshetik persze az előző etapok kötetét, ezek mind elérhetők a *reciti.hu* portálon. És nyilván a szakdolgozataikhoz is hasznosak, nem beszélve arról, hogy személyesen is találkozhatnak egy-egy szakirodalmi nagysággal, akinek munkáiból eddig is tanultak, de a nevükkel legfeljebb a kötelező bibliográfiában találkoztak.

Hogyan látjátok, a viták és a beszélgetések mennyiben egészítették ki az előadásokat?

BL: A viták kardinálisak. Két éve azért halasztottuk több ízben is a konferenciát, mert a pandémia nem tette lehetővé a személyes jelenlétet. Meglehet egy szűkebb tematikában online is remek előadásokat lehet tartani, egyesek képernyők előtt is hozzászólhatnak, de hiányzik az egész lényege... Nincs meg az élő eszmecsere, az, ami adott esetben kávészünetben s az ebédek alatt is folytatódik. A magyar értelmiségtörténet kutatása nem fejlődött önálló tudományággá, leginkább tematikus részkutatásokban merült csak fel korábban az egyéni vagy csoportos karrier és kapcsolatépítési stratégiák feltárásának az igénye. Egy ilyen többfókuszú konferencia esetén nem spórolhatjuk meg az érlelő vitákat és az építő hozzászólásokat.

BA: A konferenciánk egyik legfontosabb szegmense a vitára szánt, persze mindig kevésnek bizonyuló idő. Ez lenne az értelme a tanácskozásnak: az előadások minden alkalommal megjelennek kötetben is, de a kötetbe már olyan tanulmányok kerülnek be, amelyek hasznosították a viták során megfogalmazódó javaslatokat, kritikákat vagy új megközelítési módokra hívták fel a figyelmet. Akár bíráló, akár támogató a hozzászólás, a kutatónak sokat jelent, mert megmutatja merre érdemes továbbindulnia...

Üzenet túlélő ivadéainknak

„De ti, ha már eljuttok odáig,
hogy az ember az ember támasza lesz,
gondoljatok ránk
megengesztelődve.”

Bertolt Brecht: Az utódokhoz
(Ford.: Garai Gábor)

Végül pedig, miután az utolsó is megbocsátott, kíváncsiak lesznek ránk túlélő ivadéaink. Elhordják romjainkat, felméri az örökül hagyott pusztítást, viszolyogva és félig csukott szemmel, de mégis csak miránk, múltjuk szégyenére pillantanak, hogy értsék a kort, amelyben élni kényszerültünk, hogy tudják az időt, amelyben helyettük vallottunk szégyent. Kezük ügyében ott lesz a betiltások, máglyatüzek és fóliák elől mentett irodalmunk, ott lesznek díszleteink magukba ro-

után, az állapotá vádult rendszerekben, egy háború árnyékában. Álljon hát itt – a terjedelmi megköztés miatt – csak az a két legfőbb konklúzió, amelyeket egy kolozsvári filmfesztivált megjárt hírhozó vonhat le a látott – csaknem 54 órányi – moziélményből! (*Aki pedig többre kíváncsi, az az újvárado oldalán a részletekbe menő beszámolóból is mazsolázhat.*)

Egy: szorongunk és alig-alig van feloldás

A létezésünk egyéni és társadalmi szintjein egyaránt megmutatkozó, nyomasztó jelenségről a TIFF jónéhány alkotása szolt, a fesztivál szándéka szerint pedig az idej kiadás fókuszában az északi filmek álltak. Ennek megfelelően az első főtéri vetítés a nemrég megjelent – izlandi-német-brit koprodukcióban készült *Northern comfort* (rendező: Hafsteinn Gunnar Sigurðsson) volt. A repüléstől rettegő felső középosztálybéli embereknek létrehozott terápiás repülőút viszontagságait bemutató fekete komédia látszólag egy úri hisztériát járt körül, a felszín alatt – és a felhők felett – azonban sokkal többről volt szó. A különböző korú, nemű és családi állapotú utasok azért vállalkoznak egy repülőútra, hogy leküzdjék a magasba emelkedéshez kapcsolódó, patológikus félelmüket, ám a film nem egyszerűen erről az elsővilág-béli problémának tűnő fóbiáról értekezett, hanem – kitágítva az értelmezési lehetőségeket – a kortárs társadalom minden szintjén jelenlévő (és bénító) szorongástípusokról is. Nevettünk a szereplők szánakoztató félelméin, de valahol mélyen mégis felismertük az érzést: a ránk nehezedő nyomás és elvárás-hálózatok előli fojtogató menekülés-kényszert.

És ha már a szorongás! Mitévő legyen egy kamasz, ha hirtelen és egyszerre a nyakába szakad az elkerülhetetlen (történelmi) múltfeldolgozás (végeredményben mégiscsak felszabadító) kényszere, a szerelmi és kapcsolati válságok kuszasága, valamint az a kikerülhetetlen társadalmi szerepvállalás, mely néhány évnyi kötelező sorkatonai szolgálatban manifesztálódik? A *Delegation* (rendező: Asaf Saban) mindezekről egyszerre és jó ízléssel beszélt, miközben az első pillanattól érezhettük: több lesz ez, mint egy egyszerű tinidráma. A lengyelországi haláltáborokat

Kultúra

LOVASSY CSEH TAMÁS (1992, Nagyvárad) dramaturg, drámaíró. A BBTE Színháztudományi szakán végezte az alapképzést, a Kortárs színház szakon mesterizett. Drámáit erdélyi és magyarországi színházakban is bemutatták. Rendszeresen publikál erdélyi irodalmi és szaklapokban.

kadó vázai, ott lesznek örökölt betegségek kiváltó okai, és igen, kínálja majd magát régvolt filmművészetünk is. Egyszer volt civilizációnk szorongó magánya az, amit mindebből kiolvasni alkalmuk adatik. Ha pedig létezik bárminemű értelme egy művészeti seregszemlének, az éppen ez: úgy állítani valamit a korról, hogy már a válogatás logikája és a kirajzolódó összkép is rámutasson, mily korban éltünk itt e földön. Épp ezért: ha kíváncsiak lesznek ránk a kevés szerencsések, idézzék fel bátran – miként azt én is feladatul kaptam – a huszonharmadik TIFF (Transilvanian International Film Festival) egynéhány alkotását, s vonják le bátran a következtetéseket! Állítom: megértik majd, hogy mit gondolt magáról sokaságunk egy világjárvány

Pillanatkép a *Műanyag égbolt*
című magyar–szlovák
koprodukcióból

– kötelező módon, a tantervbe beillesztetten és szervezett körülmények között – felkereső izraeli végzős gimnazisták az utolsó nagy (európai) kalandjukon vesznek részt a film szerint, mielőtt megkezdenék kötelező katonai szolgálatukat. Hogy miként lesz a történelmi traumából megérett és feldolgozott élmény, hogyan kell a sokadik generációk gyászfeldolgozását (szakszerűen) végigvezetni, s egyáltalán a holokausztnak milyen identitásképző hatása van a jelenben is – ezekről mind beszélt Asaf Saban filmje. Közben pedig olyan zavarba ejtő kérdések is felmerültek, hogy lehet-e szerelmesnek lenni egy koncentrációs tábor barakkjában, lehet-e a történelmi múltból retraumatizálás nélkül beszélni, és lehet-e a fiatalkori szerelmi kapcsolatokról klisék nélkül szólni. Jelentem: lehetett.

Ha pedig szorongásról szólunk, végezetül nem mehetünk el a klímaválság mellett, mely nyomasztó tematikához kapcsolódik a *Műanyag égbolt* (R.: Bánóczki Tibor és Szabó Sarolta), melyet a TIFF magyar filmeknek szentelt estéjén láthattunk. A magyar–szlovák koprodukcióban készült posztapokaliptikus animációs sci-fi központi témája és problémafelvetése izgalmas: a földlakók szinte teljesen kihaltak, az emberi civilizáció maradványai csak egy mesterséges búra alatt képesek túlélni – így Budapest is –, az emberek teste pedig ötvenedik életévük betöltésekor állami tulajdonba kerül, hogy – a hatósági közreműködéssel – a szívükbe beültetett magból fa nőhessen, mely aztán oxigént termel és táplálékul szolgál a (még) életben maradtoknak. A világvége-környezetben lejátszódó családi dráma vizuális kivitelezése kifogástalan: 3D-s animáció és rotoszkópia (élőszereplős felvételek újrajzolásának) keveréke. A film első félórája magával ragadja nézőjét, utána azonban a forgatókönyv túlírttá válik, s egyre zavaróbb lesz az, ami már az első per-

cekben is feltűnik: a párbeszédetek élettelenek vagy épp erőltetettek, és a zsigerekben érezni, hogy így még egy sci-fi-ben sem beszélhetnek élő vagy megrajzolt emberek. Klasszikus hibája ez megannyi magyar gyártású mozgóképeknek, melytől sajnos a központi problémafelvetés is megkopott.

Amint a TIFF megannyi filmje is mutatta: szorongásaink tárháza – féltő – végtelen. A művészetnek azonban alkalmá és lehetősége van a görcsök feloldására, a kérdés csak az, hogy mi, befogadó nézők, elég nyitottak vagyunk-e arra, hogy szembenézzünk saját démonjainkkal.

Kettő: ha van kiút a válságok halmazából, a vágyott fényre a női helyállás vezethet ki minket.

Számomra az idei TIFF a sziporkázóbbnál sziporkázóbb színésznői alakításokról és a megrendítőbbnél megrendítőbb női sorsokról szólt.

Hány úgynevezett jóbarát, valamint fél- és egészen részeg, a Forma-1 miatt Franciaországba érkezett (esetleg eleve ott élő) férfi tudja magáévá tenni alig néhány nap alatt, és olykor a legborzalmasabb módokon a mindössze tizenöt éves, az állami gondozás elől menekülő, prostitúcióra kényszerített Noémit? Bevallom, harminc-egynéhány után már nem számoltam. A *Noémie Says Yes* (R.: Geneviève Albert) című nagyjátékfilm egyetlen ponton – a legvégén – keltett bennem megütközést. Félek ugyanis, hogy csak a legkritikább esetekben van kiút egy fiatal lány számára abból a borzalomból, melybe az állítólagos szerelme navigálja. Talán a happy end-kényszer eredménye, hogy Noéminek sikerült – a film szerint – kitörnie, nézőként – természetesen – örültem is ennek, de úgy érzem, a mindaddig nyers brutalitással és túpontos színészi alakításokkal ismertetett „válság” ezen a ponton megbicsaklott. Akárhogy is: a

film a női test kizsákmányolásának és a gyermek-prostitúciónak szörnyű mementója, s bár a helyszín Franciaország, a cselekmény történhetne szűkebb hazánk bármely ismert szegletében is.

A *Daughter of Rage* (R.: Laura Baumeister de Montis) az idei TIFF eddigi egyik legfelkavaróbb filmje volt. A nyomor kilátástalan jóvátehetetlensége, a mindent és mindenkor beborító szemét, a gyermeksorsok tragédiája, az eleve elrendeltetett ellen küzdő anya, a legelesettebbeket érő intézményes és mindennapi elnyomás, és persze a megrendítő (gyermek)színházi alakítások olyan játékfilm elegyét adták, amelyben a már-már dokumentum-értékűen nyers ábrázolásmódok és a költői fogalmazásmód keveréke teremtett feledhetetlent. A kolozsvári elit döbönt csendben ült a moziban. Tetszett nekik, amit láttak, viszolyogtak is tőle. Jó kis mozi volt – szólt a hallgatóságos egyetértés a teremben. A film pedig bármikor újra nézhető. Elég csak a kolozsvári Pataréig, Európa egyik legnagyobb nyomortelepéig kimenni.

Ahhoz, hogy egy dokumentumfilm valóban dokumentumfilm legyen, kíváncsiság, empátia és legalább egy lépésnyi, permanens távolság szükséges a vizsgált problémától vagy személy(ek)től. A *Who I Am Not* (R.: Skovrán Tünde) ezeket mind (és még ennél jóval többet is) figyelembe véve készülhetett. A rendező az együttérzés és a megértésre való törekvés fénylő (képzeletbeli) lámpájával világított be az emberi szenvedés mélyfekete sötétjébe. Filmje középpontjában két dél-afrikai interszex személy – Sharon és Dimakatso – állt. Hogy milyen fizikai és lelki megpróbáltatásokkal jár interszexuálisnak lenni (amikor az ember olyan biológiai nemi jellegzetességekkel születik, melyek nem teszik lehetővé a kizárólagosan férfi vagy női kategóriába való besorolásukat), arról Skovrán Tünde alkotása tett tanúbizonyságot. S mielőtt bárki azt gondolná, marginális (ál)problémával van dolgunk: egyrészt egyetlen ember szenvedése is elviselhetetlen, másrészt az interszexualitás gyakoriságát a kutatások 0,5-1,7%-ra becsülik, vagyis e jelenség megegyező a vöröshajúak arányával. Miként az orvostudomány, úgy a társadalom is megosztott e kérdésben – főként, ha Dél-Afrikáról beszélünk –, és élek a gyanúperrel, hogy szűkebb köreink sem különböznek ebben a tekintetben a déli féltekétől. Az, amit a *Who I Am Not* tett, a legnemesebb misszió: elfogadásra, empátiára tanított, miközben láthatóságot biztosított egy olyan marginalizált kisebbségnek, amely nem is olyan kicsi.

Aztán váratlanul – a maximális fordulatszámmon dübörgő fesztivál sűrűjében – valami olyas-

mire vetemedtem, amire ritkán szoktam: megadtam az első – maximális – öt pontot egy filmnek. (A nyájas nézők minden vetítés után és az előzetesen kiosztott szavazólapokon voksolhattak – egytől ötig – az épp megtekintett filmre.) Általában ódzkodom a szuperlatívuszoktól, de a *Smoke Sauna Sisterhood* (R.: Anna Hints) rövid kis életem egyik legmeghatározóbb dokumentumfilm-élménye lett. Nők egy csoportja (fiatalabbak és idősebbek, teltebbek és karcsúbbak, áldott állapotban lévők, családostok és egyedülállók, rákból kigyógyultak és megerősakoltak stb.) időközönként összegyűlnek, hogy az egyik legősibb finn szauna-élmény, a füstös szauna jótékony hatását élvezzék. És amíg így tesznek, közben beszélgetnek. Nagyjából ennyi. És közben minden. Intim, megrázóan közvetlen, kitárulkozó és gyönyörű eseményláncolatnak lehettünk nézőkként részei: ott voltunk ezekkel a lányokkal, nőkkel, asszonyokkal, láttuk fedetlen testük természetességét (leginkább az izzadó és sokat szenvedett testek egy-egy közeliben mutatott részletét, s csak legritkábban az arcukat), közben pedig a legkülönb-félébb élményeiket hallgattuk. Micsoda erőt kíván a nőként létezés! Micsoda nemes kitartásról árulkodnak beszámolóik, melyek élményanyagjai mind-mind egy erőszakos férfi-világban képződtek. A vásznonról sugárzó füledtségek, az elbeszélések közvetlensége és tiszta őszintesége kiszakított a jelenből. Emberek vagyunk, férfiak és nők, nem jobbak vagy rosszabbak a másiknál, de Anna Hints csodája egyre mégiscsak emlékeztetett: van ott a gőzben és a női létezés legbelsőjében valami titkos erő, amit – íme, itt a példa – elmagyarázni nem, legföljebb érzékeltetni lehet. A *Smoke Sauna Sisterhood* ezt költői tökéletességgel testette. Örökre hálás leszek, hogy láthattam.

Aki tehát a TIFF idei kiadását vizsgálva próbál majd rájönni arra, miként is éltünk e földgolyón, az a perifériára szorultak segélykiáltását hallja majd, s látni fogja a legszélsőségesebb nyomorban is felbukkanó élni akarás megrendítő erejét. Egy szorongó, önmaga árnyaitól összerezzenő társadalom képe sejlik majd fel, mely társadalomban – igenis – éltek hősök, amennyiben hősi tett a másik iránti, őszinte kíváncsiság, a megértés vágya, a fel nem adás egy, a feladás és elbukás esélyét magában hordozó korban. Ha van a huszonharmadik TIFF-nek elvitathatatlan érdeme, akkor az ez: újratanította résztvevőit meglátni az embert – a maga valójában, létbe-taszítotttságában, nyomorában és szerethetőségében. Több ez, mint egy művészi program. Ez misszió.

LOVASSY CSEH TAMÁS

Nyelvünk legújabb lakói

Géza fejedelem ismerte fel először, hogy a frissen megalapított magyarországi sokkal könnyebben megtalálhatja jövőjének hazáját az új helyen, ha nem fog túlságosan különbözni a környező népektől, akik esetleg épp e miatt a másáért feltehetőleg igyekeznek visszaküldeni az újonnan érkezetteket eredeti területükre. És ezt kivédendő mi sem volt kézenfekvőbb, mint lemondani a sámánizmusról, az épp gyorsan terjedő kereszténység javára. Géza saját családjában kezdte a változtatást, 974-ben megkeresztelkedett, három gyermeke pedig – István, a későbbi király és a két lánya – már keresztényeknek születtek. Az új hitel együtt megerősödött az egységes monarchia elve, aztán édesapjának elgondolását István vitte tovább, kezdve azzal, hogy királyságot alapított, amit a korabeli szokásoknak megfelelően egy nagyhatalom „szárnyai alatt” lehetett beindítani. István választhatott a bizánci és a vatikáni protektorátus között, de mondhatni gondolkodás nélkül – vagy épp nagyon alaposan átgondolt megelőző töprengés után – a Vatikánhoz fordult, biztosítva ezáltal a pápát a frissen alakult magyar királyság töretlen hűségéről. A pápa el is küldte Istvánnak a koronát, ő pedig kötelezővé tette a lakosság számára a megkeresztelkedést, „ráadásként” pedig a latin nyelvet emelte az ország hivatalos nyelvévé, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy tilos volt használni írásban és nyilvános beszédben a magyar nyelvet.

Nyelvünknek, illetve az anyanyelvi írásbeliségünknek a fejlődésében ez a szigorúan vett tiltás egyfajta megakadást eredményezett és csak jóval később, évszázadok múltán, a reformáció hatására lett az írástudók programjának részévé az anyanyelvi írás és beszéd folyamatos fejlesztése. A latin nyelv használata ugyanis a reformációval kezdődően lassan visszaszorult, csak hogy az 1526-os mohácsi vereség után az ország jórészt az osztrákok foglalták el, s akkor már a német lett a hivatalos nyelv. Ez a kalandos nyelvfejlődés akkor csitult el végképp és fogott az ellenkezőjébe, amikor Európa-szerte elterjedt a franciáktól induló nemzeti öntudatra ébredés. A 18. század végétől kezdve a 19. század derekáig mondhatni minden értelmiségi kötelességének érezte bekapcsolódnia a nyelvújító mozgalomba, más szóval a művelődési-gazdasági fejlődés nyomán megjelent fogalmak szá-

mára folyamatosan „gyártani” a kifejezéseket, egyrészt fordítgatva a latin és német megnevezéseket, másrészt új szavakat kreálva. Részletekbe nem merülnek bele, mert már-már kimeríthetetlennek mondható a nyelvújítás témája, csak azt hangsúlyoznám, hogy bizonyos szavak azonnal elfoglalták helyüket a közbeszédben, mások épp fordítva: azonnal kiestek. De elkerülni mégsem lehet a nyelvújítást, hiszen szorosan összefügg a nemzeti öntudatra ébredéssel, ugyanis ekkortájt hangzott el minden valószínűség szerint a Kossuth Lajos által „legnagyobb magyarnak” nevezett gróf Széchenyi Istvántól a „nyelvében él a nemzet” kijelentés. S ezzel el is érkeztünk végre célunk kiindulópontjához, hogy rögtön tovább is menjünk, a nyelvünkről a címben említett legújabb „lakókig”.

Kikerülni viszont mégsem lehet a nekünk „otthont adó” magyar nyelv közel két évszázados

Kultúra 41

MOLNÁR JUDIT (Nagyvárad) tanár és közíró. Bukarestben újságíró, majd Nagyváradon magyar nyelv és irodalom tanár, több kötet szerzője, szerkesztője, fordítója.

megpróbáltatásait, amit el kellett tennie a birodalom hivatalos nyelvétől, majd a huszadik századi változások után a szomszédnyelveknek az eltiltásig menő uralmától. Nem hiszem, hogy egyedül énám szóltak volna amúgy kedvesnek mutató román kollégák a kolozsvári egyetemen, amikor szünetekben a folyosón beszélgettünk saját évfolyamtársainkkal, nekünk szegezve a kérdést, miért nem az állam nyelvét használjuk, netán nem is tudjuk, melyik államban élünk?! Bukarestben az utcán fordult elő sokszor a figyelmeztetésünk, hogy ha nem tudjuk a hivatalos nyelvet, menjünk el az országból, Nagyváradon egyelőre csak az üzletek zömében ragaszkodnak a román beszédhez, legalábbis engem még az utcán nem szólítottak meg azért, hogy ne magyarul beszélgessek.

Az alapvető változás a 90-es évek vége felé kezdődött, amikor beindult az Európai Unió

belüli jövés-menés, engem legalábbis 97-ben vagy 98-ban kért meg egy volt tanítványom, hogy legyek szíves elvállalni egy felnőtt csoportnak a magyar tanítását, heti egy alkalommal, mert menének át a határon túlra dolgozni. Igent mondtam, arra gondolva, hogy valamiképpen majd csak megbirkózom a legkönnyebb nyelvtankönyv fogalmainak románra fordításával, de megtörtént a gyerekeknek írott „kalandkönyvekbe” illő csoda: az egyik könyvesboltban épp aznap érkezett egy magyar nyelvet idegen nyelvként románul megmagyarázó *MANUAL PRACTIC DE LIMBA MAGHIARĂ*. A kolozsvári egyetem három tanára a szerzője, két magyar és egy román professzor. Nagyon jól lehet használni: az említett első csoport óta pontosan már nem is tudom, hányan másolták le és tanultak-tanulnak belőle, egészen addig, amíg nemrég boldogan újságolták nekem, hogy a könyv fent van a neten, ugyanezen a címen keresendő, le lehet tölteni, kinyomtatni és most már minden sokkal könnyebb lesz. Nem tudom, ki tette fel az internetre, de ismeretlenül is üdvözölöm, gratulálok neki és köszönöm szépen, az eddigi és az ezután magyarul tanulni akaró ifjak és idősebbek nevében is.

Nem akarok büszkélkedni, különösen kerülöm a más nyelvek sárba taposását, lenézését és hasonló útszéli dolgokat, mert amikor nagyon örülök egy-egy volt tanítványommal való találkozásnak, különösen miután boldogan újságolja, hogy a „mindentudó könyvemnek” köszönhetően boldogul olyan jól a határon túli jelenlegi munkahelyén, s hogy most már regényeket is magyarul olvas, érti a rádió- és tévészövegeket, akkor hálával telve a könyv szerzőire gondolok és arra, aki közkinccsé tette a világhálón ezt a párját ritkító kiadványt.

És a legszemélyesebb örömeimet sem akarom eltitkolni, azt, hogy már nem csupán mi, a született magyarok élünk a nyelvünkben, nyelvünknek, nyelvünkért, hanem a megváltozott körülményeknek köszönhetően azok is, akik feledve a „hagyományos” gyűlölködést, nemhogy elfogadják az utcán vagy bárhol máshol anyanyelvünkön folytatott be-szélgetéseinket is, de ha így haladunk, hamarosan vígan bekapcsolódnak majd ők is, legújabb lakókként végre otthonosan érezve magukat a nyelvünkben.

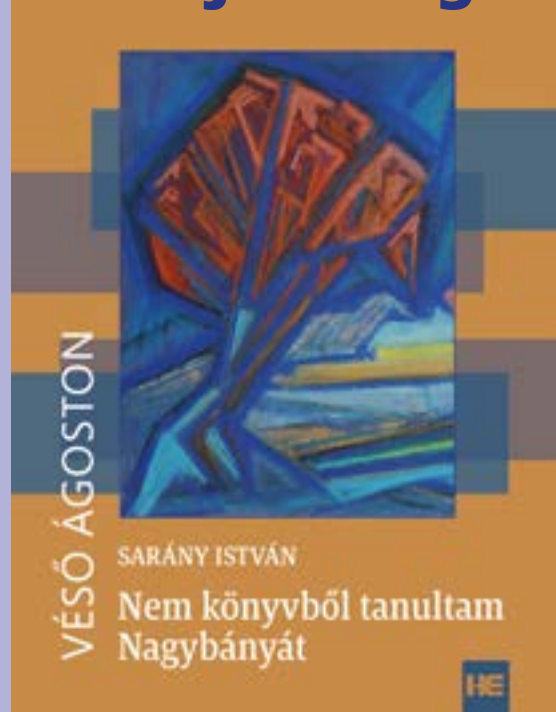
MOLNÁR JUDIT

42

A Holnap Könyvek Kiadó újdonsága

Véső Ágoston festőművész művei
Sarány István életútinterjújával

„Megismerve nagy elődeim művészetét, tudatosan vállalom a nagybányaiságot, és arra törekszem, hogy annak szellemiségét, alkotói módszereit a modern kor követelményeihez alkalmazkodva használjam fel, s az újabb idők festészeti eredményeivel gazdagítsam.”

A kultúra költséges, de nem ezért harcolunk?

Ráijesztett Romániára az ország miniszterelnöke, amikor ismertette az állami költségek csökkentését és a költségvetési hiány ledolgozását célzó sürgősségi kormányhatározat tervezetét. Marcel Ciolacu aggódik amiatt, hogy túlságosan nagy a költségvetési hiány, gondolta, aggódjon most már a társadalom is. A kormányfő azért is dobhatta be váratlanul a köztudatba ezt a tervezetet az érintettekkel való előzetes egyeztetés nélkül, hogy ezzel tesztelje a társadalom ellenálló erejét, mert alig két hónappal korábban a pedagógusok megmutatták, hajlandók akár a végsőig is elmenni érdekeik érvényesítése érdekében. A kormány végül engedett a sztrájkoló tanároknak, mert érzékelte, hogy különben nagy lenne a politikai veszteség, amit el kellett volna szenvednie, de a megegyezés következményeként most az amúgy is gyenge lábakon álló költségvetésből kell pótolni a megnövekedett tanügyi kiadásokat.

Ha a jogszabály-tervezetet nemcsak hangulat-keltésre használják, hanem valóban be is vezetik a meghirdetett formában, akkor az ijedelmet felváltja a teljes társadalmi elzsibbadás, kezdve az önkormányzatoktól az igazságszolgáltatáson át a kulturális intézményekig. Az önkormányzatok bizonyos beruházásait blokkolná a máris híres-hírhedt jogszabály-tervezet, az igazságügyi szektorban a betöltetlen állások megszüntetése hosszú távra állandósítaná azt a helyzetet, amit már most is tapasztalni lehet: nincs elég ügyész, bíró, aki a pereket végigvige, ezért a bíróságok rendre kifutnak az időből és sok ügy zárul azzal, hogy a bűncselekmények elévülnek. A tervezetből úgy tűnik, leginkább a kultúra áll a célkeresztjében. Nem elég az, hogy a betöltetlen állásokat itt is eltörölné, és az ötven fősnél kisebb önálló jogi személyiségű intézményeket megszüntetné, illetve be- vagy összeolvasztaná nagyobb struktúrákba, de még azt is megszabná a fenntartó intézményeknek, hogy saját költségvetésüknek legtöbb 7,5 százalékát költsék kultúrára, sportra, valamint egyházi, vallási jellegű kiadásokra, melyek így együtt képeznek egy különálló fejezetet az önkormányzatok költségvetésében.

7,5 százalék

Csak jelzés szintjén néhány adat: Neamt megye idei évi költségvetéséből 67 millió lej megy

kultúrára, sportra és vallási célokra. Konstanca város 1,8 milliárd lejes idei évi költségvetéséből 139 millió lej költ a már említett kulturális vallási, szabadidős célokra, Sepsiszentgyörgyön 35,3 millió lej irányoztak elő a szóban forgó költségvetési tételre a város 136 millió lejes saját bevételeiből. A Maros megyei önkormányzat az általa fenntartott kulturális intézmények működtetésére az idei költségvetésben közel 49 millió lej irányzott elő. Bihar megyében a kultúrára fordított összeg 2022-ben 48 millió lej volt, ez a megye saját bevételeinek a 15 százalékát tette ki. Szatmár megyében a 2023. évi költségvetésében több mint hatvan millió lej szerepel kulturális célú kiadásként. Kolozs megye 2023-ban 96 millió lej költ el kulturális intézmények fenntartására, de ebben nincsenek benne a kolozsvári színházak és az opera, mert azok nemzeti intézmények, tehát közvetlenül a kulturális minisztériumtól kapják a pénzt.

Kultúra 43

MAYER ÁGOTA szociológus, 1985-ben született Budapesten, több mint tíz éve Erdélyben él.

Továbbá a megye költségvetésében van egy külön 25 millió lejes tétel vallási célú kiadásokra, szabadidős célra pedig 2,8 millió lej. Szeben megye ebben az évben 545 millió lejből gazdálkodik, amiből kultúrára, egyházakra és rekreációra 78 millió lej költ. Hargita megye 496,9 millió lejes idei költségvetéséből ugyanerre a célra 39,3 millió lej különített el. Hasonló adatokat lehetne felsorolni az ország mind a negyvenkét megyéjéről és megannyi városáról, de ezekből a taláalomra összeszedett és felsorolt adatokból is érzékelhető, hogy Romániában valóban sok közpénzt fordítanak kultúrára, ami persze távolról sem elég, csak a most megnyilvánuló politikai szándék sugallja azt, mintha az ország saját teljesítő képességéhez viszonyítva sok lenne.

Azzal, hogy a kormány csak a kultúrára szánt költségvetés limitálását írja elő, tulajdonképpen

jelzi, hogy számára ez a legkevésbé fontos terület, amelyre áldozni kell. Emellett a kabinet a jól ismert stratégiát követve onnan próbál elvonni, ahonnan a legkevésbé vagy a legerőtlenebb ellenállásra számít, és a leggyengébb szál a román társadalom szövetében általában és hagyományosan a kultúra világa szokott lenni. Az különösen vizsgás, hogy a helyi autonómia jegyében az állam az önkormányzatokra bízta a kulturális intézmények fenntartását annak minden anyagi terhével együtt, most pedig a kormány megsérti az önkormányzatok autonómiáját és lényegében azt üzeni nekik, hogy nem végezték jól a dolgukat, mert túl sokat költenek arra, amit fenntartani egyébként törvény adta kötelességük. A kulturális költségvetés főnyíró elv szerinti csökkentése, illetve limitálása viszont több kárt fog okozni, mint hasznot, mert egy ilyen merev alapelv nem engedi figyelembe venni a helyi sajátosságokat és igényeket.

Létszám

Szintén drasztikus következményekkel fog járni a kevesebb mint ötven fős intézmények megszüntetése, illetve beolvasztása. Különösen a kis népességű megyékben – mint amilyenek a székelyföldi Hargita és Kovászna megyék – fogja atombombaként elsöpörni a kulturális intézményeket a rendelet. A magyar lakosságú megyéket különösen hátrányosan érintené ez az intézkedés, mert ott külön magyar és román színházak működnek, amelyeket most az összevonás veszélye fenyeget. A főnyíró elv a létszám vonatkozásban is merő adminisztrációs és területpolitikai restség, mert a megyei intézmények száma és azok létszáma szoros összefüggésben áll az adott megyék méretével és lakosságával. A kulturális igények és a kultúra szervezés is egészen más például Temes megyében, ahol csak a megyeszékhelynek több lakosa van, mint Kovászna, Szilágy vagy Tulcea megyének, mely utóbbiaknak nyilván a bevételeik is sokkal kisebbek, ezért lehetőségeik is egészen mások, mint az ország egyik legfejlettebb megyéjének.

A Nemzeti Kulturális Kutatási és Képzési Intézet (INCFC) elemzésében azt írja, hogy a létszámra vonatkozó javasolt intézkedések nyomán közel 300 közművelődési intézmény szűnne meg, ez az ország közművelődési rendszerének mintegy 61 százaléka. És nem tudni, mi lesz ezeknek az intézményeknek az infrastruktúrájával és a rájuk bízott kulturális vagyonnal. A számadatok jól érzékeltetik ennek a folyamatnak a nagyságrendjét és következményeit. A közművelődési infrastruktúra hálózat a rendszerváltás óta folyamato-

san csökken. 1990-ben még 4.458 közkönyvtár volt Romániában, 2021-ben már csak 1.962. Hasonlóképpen a vidéki kulturális intézmények száma is csökkent: 1990-ben 7.110 kulturális otthonként működő épület volt Romániában, amelyekből 2020-ra már csak 4.984 maradt. Az INCFC azt is kiemeli, hogy a kulturális rendszer átalakításának negatív hatásai a magánszektor kulturális szereplőit is meg fogják viselni: a könyvkiadókat, az audiovizuális, vizuális művészeti szervezeteket, a kézműves műhelyeket, stb.

Fontos intézmények

A legtöbb szó a színházakról, a komolyzenei együttesekről, a múzeumokról, a könyvtárakról, valamint a művelődési központokról esik, mert ezek az intézmények nyújtanak konkrét kulturális szolgáltatásokat, illetve termékeket a polgároknak, de nem kevésbé fontosak a kultúra adminisztrálásával, a kulturális értékek megőrzésével megbízott intézmények is, melyek sorsa szintén bizonytalanra válik. Az INCFC szerint a negyvenkét megyei kulturális igazgatóság kezdetben helyi önkormányzatok alárendeltségbe kerül, majd a tervezett átszervezések révén meg is szűnik. Ezeknek az igazgatóságoknak a feladata az örökségvédelem felügyelete, de ezt a feladatukat nem fogják tudni ellátni, ha azoknak az intézményeknek rendelődnek alá, amelyeket ellenőrizniük kellene, mert az önkormányzatok hajlamosak arra, hogy az infrastrukturális beruházások felgyorsítása érdekében fittyet hányjanak az örökségvédelmi előírásokra. Nem tudni, mi lesz magával az INCFC-vel, ahogy kérdéses az Országos Filmközpont, a Nemzeti Kulturális Alap Igazgatóság, az Országos Filmarchívum, a George Enescu Fesztivál megszervezését lebonyolító Artexim és a Román Szerzői Jogvédelmi Hivatal sorsa is. Ez a felsorolás is azt jelzi, hogy túl nagy az az ár, amit Románia fizetni fog a pénzmegtakarítás jegyében.

Objektív tényezők

A kulturális tér beszűkülésének objektív okai is vannak. 1990 óta az ország lakossága több millió fővel csökkent, amivel szükségszerűen együtt jár a kulturális infrastruktúra kiaknázatlansága. Időközben lezajlott egy világtörténeti korszakváltás is, beléptünk a kommunikációs hálózatok és a globalizáció világába, ami a kulturális szokások radikális megváltoztatását is maga után vonta. A kulturális intézmények – a színházak, múzeumok, könyvtárak – igyekeznek alkalmazkodni ezekhez a változásokhoz, ettől függetlenül elkerülhetetlen, hogy a lakosság egy része

elforduljon ezektől az intézményektől, mert kulturális igényeiket tökéletesen lefedik az internet nyújtotta lehetőségek. Közülük sokan vannak olyanok, akiket korábban azért el lehetett érni néhány kulturális rendezvénnyel, szolgáltatással. Mindezekkel a folyamatokkal számolni kell, és ennek is a következménye az, hogy a kormány most csökkenteni akarja a kulturális kínálatot és hálózatot. De ennek a folyamatnak a keresleti és nem a kínálati oldalról kell kiindulnia, ugyanakkor előzetes kutatások, adatok szükségeltetnek egy megalapozott reform megvalósításához. Tehát ha valamit megszüntet a kormány, azt azért tegye, mert láthatóan nincs már rá igény, ne pedig azért, mert nem akar rá költeni. Azt nem lehet állítani, hogy a romániai kulturális intézményrendszer tökéletes, hogy hatékonysága kifogástalan, de ha az észszerű és célszerű reform pusztán a pénzspórolás szempontjában merül ki, az borítékolhatóan káoszhoz fog vezetni.

A politikumot a kultúra kapcsán legfőképpen az szokta zavarni, hogy olyanak tűnik, mint egy feneketlen zsák, amibe csak szórják a pénzt, de aminek semmi konkrét látszata nincs. Ezt a hamis percepciót támasztják alá az ingyenes kulturális események, amelyeket az önkormányzatok zömében politikai okokból, az alkotók pedig bizonyos pályázati lehetőségekkel élve rendeznek. Az igaz, hogy minél több a fogyasztók számára ingyenes rendezvény és szolgáltatás, annál kevesebb bevételt generál összességében a kultúra, mindenesetre ezeknek a rendezvényeknek a pozitív hozadéka megkérdőjelezhetetlen, mert esélyt nyújtanak arra, hogy az emberek olyan, szerencsés esetben igényes kulturális értékekkel is találkozzanak, amelyekkel amúgy talán nem ismerkednének meg. Mindezek mellett sajnos az ingyenes kulturális rendezvények, szolgáltatások egyrészt azt a benyomást keltik, hogy a kultúra csak viszi a pénzt, de nem származik bevétel belőle, másrészt pedig azt a szemléletet terjeszti el az emberek körében, hogy a kultúra tényleg ingyen van, amiért nekik nem is kell fizetniük. Márpedig, ha a közösség nem hajlandó önszántából pénzt költeni a kultúrára, akkor az kiszolgáltatottjává (és kiszolgálójává) válik a politikai akaratnak. A mostani romániai fejlemények mutatják meg azt, hova is vezethet ez.

Akkor miért harcolunk?

Elég ismert az anekdota, mely szerint a második világháború idején azt javasolták Winston Churchill brit miniszterelnöknek, hogy zárassa be a színházakat, mert ezzel pénzt lehet felszabadítani a háborúra. Churchill a felvetésre azt válaszolta: *„ha bezárjuk a színházakat, akkor miért harcolunk?”* Ez így a valóságban valószínűleg sosem hangzott el, de hogy Churchill számára mégis fontos volt a kultúra, az igazolható azzal a gondolattal, amit nem sokkal a második világháború kitörése előtt mondott: *„a művészetek nélkülözhetetlenek bármely nemzet teljes életéhez. Az állam tartozik magának azzal, hogy fenntartsa és ösztönözze őket... Rosszul jár az a nép, amelyik nem tiszteli a művészeteket azzal a tisztelettel és örömmel, ami megilleti őket”.* És hogy ez nem csak üres szólam volt, arra bizonyíték az a tény, hogy a második világháború idején a brit kormány csak néhány hétre záratta be a londoni színházakat, de nem a költségcsökkentés miatt, hanem mert attól félt, hogy a színházakat bombatámadás éri. Végül a brit kormány mégis inkább vállalta a színházak működtetésével járó kockázatot, semmint, hogy kultúra nélkül hagyja a társadalmat.

Mert egy közösség önszerveződésének legmagasabb rendű civilizációs, anyagi és szellemi megnyilvánulása a kultúra, ami nem pusztán valami másnak a szolgálatában álló eszköz vagy módszer, hanem végcél. Minél több pénzt tud egy közösség a kultúrára fordítani, annál fejlettebb és földi mércével mérve annál kiegyensúlyozottabb és boldogabb. Ezt tudták az angolok, ezért nem voltak hajlandók a kultúráról lemondani még háborús helyzetben sem. Románia viszont drasztikusan visszanyesné a kulturális kiadásokat, de nem valamiféle élet-halál harc miatt, sem pedig az átgondolt, a társadalom érdekeit, a kultúra fejlődését szolgáló reform keretében, hanem kiadás-csökkentés céljából. A sok tiltakozó érvelésével szemben nem igaz, hogy a kultúrára szánt költségek lefaragásával a kormány nem spórolna szinte semmit. De igen, spórolna. A kérdés csak az, hogy mit ér a sok élére állított garas, ha nem tudjuk a választ a kérdésre: végül is miért harcolunk?

MAYER ÁGOTA

Otthontalan állapotok

Új alapokra kell helyezni a szociális ellátórendszert

Előkészítetlen volt a romániai szociális szolgáltatások uniós előírás szerinti átszervezése, alulfinanszírozott a rendszer és a személyzethiány miatt nem hatékony az intézmények ellenőrzése. Szakembert és RMDSZ-es szakpolitikust egyaránt kérdeztünk a romániai idősothonokban idén nyáron feltárt súlyos rendellenességek okairól.

Két miniszternek, számos kormányzati tisztségviselőnek és hivatalvezetőnek kellett távoznia hivatalából júliusban, miután kiderült, hogy súlyos visszaélések történtek a hazai felnőtt fogyatékkal élőket és időseket gondozó bentlakásos otthonokban. A kormány azt ígérte, hogy az őszi parlamenti ülészakban teljesen új alapokra helyezi a hazai szociális ellátórendszert.

46 Társadalom

CSEKE PÉTER TAMÁS újságíró, szerkesztő. Az Agerpres hírügynökség szerkesztője, a Transtelex portál munkatársa. Kolozsváron él.

Mi történt?

A botrány július robban ki, amikor egy rendőrségi akció során több mint száz idős bentlakót mentettek ki három voluntari (Ilfov megye) idősothonból, ahol bántalmazásnak, éheztetésnek voltak kitéve és ingyenmunkára kényszerítették őket. A szervezett bűnözés és terrorizmus elleni ügyészség (DIICOT) által elrendelt házkutatás nyomán a rendőrség közölte, az embertelen körülmények között tartott idősök közül 56-ot kórházba szállítottak. A vádhatóság több személyt előállított, a voluntari idősothonok tulajdonosa pedig előzetes letartóztatásba került.

A sajtó közben több olyan, alapítványok, magánvállalkozások által működtetett bentlakásos szociális intézményről közölt beszámolót,

amelyek hasznot húztak az önellátásra képtelen, hozzátartozók nélkül maradt idős emberek nyomorából. Elkábították, éheztetették, az alapvető egészségügyi ellátástól is megfosztották őket, és nemcsak nyugdíjukat, a gondozásukért járó állami támogatást, hanem lakásukat is megpróbálták elvenni. A média szerint Marius Budăi akkori munkaügyi miniszternek több feljelentést is küldött a voluntari idősothonokban uralkodó állapotokról egy jogsegélyezéssel foglalkozó civil szervezet, a Jogi Forrásközpont, de a tárcavezető a vizsgálatok elrendelése helyett egyoldalúan felmondta az együttműködési megállapodást az egyesülettel, amely így nem juthatott be többé a szociális intézményekbe.

Az ellenzék Gabriela Firea családügyi miniszter lemondását is követelte, miután a sajtó dokumentumokkal bizonyította, hogy embertelen körülmények között működő voluntari idősothonok tulajdonosa, Ștefan Godei kapcsolatban állt vele és férjével, Florin Pandelegal voluntari polgármesterrel. A Digi24 hírtelevízió kiderítette, hogy Godei a házaspár közeli ismerőse 2014 óta, és a Firea által vezetett valamennyi intézményben dolgozott, idén februárig a politikus szenátori irodájánál volt sofőr. Ezek után a munkaügyi miniszter, majd néhány nappal rá a családügyi miniszter is lemondott. Marcel Ciolacu kormányfő a szociális felügyeleti és kifizetési ügynökség (ANPIS) országos és Ilfov megyei vezetőit leváltotta, arra hivatkozva, hogy az idősothonokban történt borzalmak csak a rendellenességek felett szemet hunyó állami tisztségviselők cinkosságával történhettek meg. Néhány nappal rá Ilfov megye, valamint – a Bukaresttel összenőtt – Voluntari város rendőrségének vezetői is távoztak tisztségükből.

Időközben Marcel Ciolacu ellenőrzéseket rendelt el az ország összes szociális intézményében. Ám ez sem riasztotta el egyes létesítmények működtetőit a további visszaélésektől. Erre úgy derült fény, hogy július végén a Jogi Forrásközpont munkatársai előzetes bejelentés nélkül ellátogattak a Re-Min Egyesület által működtetett marosbárdosi központba, ahol hét gondozottat a létesítmény alagsorában építési törmelékek között, piszkosan és alultápláltan találtak, fekáliával és vérrrel szennyezett matracokon feküdtek. Két súlyos

Sorstársak egy ágyban az egyik bezárásra ítélt „otthonban”

állapotban lévő embert pedig egy három négyzetméteres, levegőtlen, sötét szobában helyeztek el a fenntartók. Az eset azért is volt kirívó, mert a Maros megyei kifizetési és szociális felügyeleti ügynökség (AJPIS) felügyelői két nappal korábban jártak a marosbárdosi otthonban, és mindent rendben találtak. Erre reagálva Marcel Ciolacu miniszterelnök menesztette Maros megye prefektusát és alprefektusát, mert nekik kellett koordinálniuk a szociális intézményeknél elrendelt ellenőrzéseket. Távoznia kellett a Maros megyei AJPIS vezetőjének is.

Az elrendelt országos ellenőrzések végeztével a hatóságok 110, fogyatékkal élőket és időseket gondozó otthon működését felfüggesztették, 13-at bezártak vagy visszavonták az engedélyüket. Az ellenőrzött intézmények gondozására bízott összesen 59 071 személyből 627-et kellett elköltöztetni. Utóbbiak közül 543 az engedély nélkül működő 51 bentlakásos otthon lakója volt. A megvizsgált szociális létesítmények 125 lakója szorult kórházi kezelésre, míg 184 személyt a hozzátartozói vettek gondozásba. A legtöbb rendellenességre Arad, Giurgiu, Konstanca, Máramaros, Hunyad, Teleorman és Vrancea megyében, valamint Bukarestben derült fény. A kormányfő kérte a munkaügyi minisztertől a felsorolt megyékhez tartozó szociális felügyeleti és kifizetési ügynök-

ségek vezetőinek tisztségéből való felfüggesztését a fegyelmi eljárások lezárásáig.

A történeteknek büntetőjogi következményei is voltak, a hatóságok 47 büntetőeljárást indítottak a feltárt rendellenességek miatt. A voluntari időszotthonok működtetőjét, Ștefan Godeit augusztus elején már bíróság elé is állították. Az ügyben további két személy ellen zajlik büntetőeljárás. Ők az Ilfov megyei AJPIS felügyelői, akik az ügyészek szerint szemet hunytak a voluntari otthonokban történő visszaélések fölött. A vádhatóság szerint Godei nyereszkesedési módszere egyszerű volt: felvette a gondozottakért járó jelentős összegű állami támogatást, de az összegnek csak egy töredékét költötte az otthonok lakóira, akiknek többsége fogyatékkal élő felnőtt vagy idős személy volt. Vizsgálat indult a marosbárdosi otthon ügyében is, ahol az ügyészek szerint a voluntari létesítményekben feltárt bűncselekményekhez hasonló visszaélések történtek.

A kormányfő hangsúlyozta, hogy a szociális intézményeknél feltárt rendellenességek után újra át kell gondolni ezek engedélyeztetési és ellenőrzési folyamatát. Ígéretet tett arra, hogy augusztus végéig új törvénycsomagot dolgoznak a szociális ellátórendszerrel a civil szervezetek képviselőivel közösen. Ennek a tervezetét az őszi parlamenti ülészakban vitatja majd meg a parlament. **47** Simona Bucura-Opreșcu új munkaügyi miniszter bejelentette: az állami ellenőrző szervek munkáját is átvilágítják.

Folyamatban van az ellátórendszer átszervezése

A munkaügyi minisztérium adatai szerint Romániában augusztusban 3746 szociális ellátást nyújtó intézményt (napközi vagy bentlakásos otthon) tartottak nyilván, amelyek 54 százalékát az állam (a polgármesteri hivatalok vagy közvetlenül a munkaügyi minisztériumnak alárendelt megyei szociális igazgatóságok) működtetnek, 46 százalékát pedig egyesületek, alapítványok, nemzetközi szervezetek vagy egyéni vállalkozók. Az intézmények egy részére van bízva több mint 16 ezer fogyatékkal élő felnőtt gondozása is, akiknek a 70 százaléka 60 évesnél idősebb személy. **Roth Mária**, a kolozsvári BBTE szociológia és szociális munka karának oktatója szerint elsősorban ők azok, akik az elmúlt években szervezett bűnözői csoportok áldozataivá válhattak, és az sem véletlen, hogy a súlyos visszaélésekre a magánszolgáltatóknál derült fény.

A szakember elmondta: az intézményi ellátásban részesülő fogyatékkal élő felnőttek jelentős része voltaképpen gyerekkora óta állami gondozott. „Többségüknek nincs hozzátartozója vagy a hozzátartóikat nem érdekli a sorsuk. Viszont az államnak kötelessége gondoskodni róluk” – magyarázta. Felidézte, hogy 2017-ben 282, fogyatékkal élő felnőtteket gondozó állami otthon működött az országban, amelyek közül 111-nek több mint 50 lakója volt. Románia azonban egy uniós előírásnak megfelelően 2018-ban vállalta, hogy 2023 végéig átszervezi az 50-nél több személyt ellátó állami intézményeket. „Sürgősségi rendelet írja elő, hogy az idei év végén már nem lehet 50-nél több lakója az állami létesítményeknek, így a 111 intézmény lakóinak egy részét el kellett költöztetni. Az intézkedésnek van logikája, mert a nagy kapacitású otthonok nem működnek jól. És itt jöttek be a képbe a magánintézmények” – részletezte.

Roth Mára szerint a sürgősségi rendeletnek megfelelően 2018-tól a megyei szociális igazgatóságok a közbeszerzési rendszeren (SEAP) keresztül elkezdtek a fogyatékkal élő felnőttek gondozásának a kiszervezését. Ellátásukra az állam fejkvótát állapított meg, ami – a fogyatékoság súlyosságának függvényében – elérheti a havi 7-8000 lejt. Ezt a pénzt azok a magánintézmények kapják meg, amelyekre a szociális igazgatóság az elhelye-

Hálószoja a mosdóban a marosbárdosi otthonban

zésre váró fogyatékkal élő felnőttek gondozását bízta. A havi összeg azért olyan magas, mert ezek a személyek speciális orvosi ellátást, rendszeres törődést (sok esetben pelenkázást) vagy különleges étrendet igényelnek. „A gond az, hogy Románia nem készítette elő megfelelően ezeket a szolgáltatásoknak a kiszervezését. A magánintézmények havonta nagy összegeket kapnak a munkaügyi minisztériumtól, de ezeket a sokszor Isten háta mögötti falvakban működtetett létesítményeket ritkán ellenőrzik, így nem tudni, hogy a pénzt mire költik” – mondta a szakember.

Roth Mária szerint az átszervezési folyamat jogi hátterének kidolgozása is késik. Elmondta, hogy csak augusztusban lépett például hatályba az a törvény, amely bevezeti a gyámság intézményét azoknak a fogyatékkal élő felnőtteknek, akiknek nincsenek hozzátartozóik. Ezzel részben megelőzhető a magánintézményekben a visszaélések, mert a törvényszék által kijelölt gyámnak kötelessége lenne utánanézni a gyámsága alatt lévő személy ellátásának. „Ez a törvény azonban késve jött és hiányos is, mert nem hatalmazta fel a hatóságokat annak ellenőrzésére, hogy a kijelölt gyámok ellátják-e a feladataikat” – jelentette ki az egyetemi oktató.

A szakember szerint a jelenlegi szabályozásokkal az a gond, hogy a szociális létesítmények akkreditálásakor a hatóságok kisebb hangsúlyt helyeznek az életminőségre, mint az adminisztratív és pénzügyi kritériumokra. Emlékeztetett, hogy az intézményeket a megyei szociális felügyeleti ügynökségek kötelesek ellenőrizni, de a felügyelők is csak az adminisztratív kritériumok teljesítését vizsgálják meg. „Ellenőrzik, hogy megtörtént-e az akadálymentesítés az otthonban, milyen a takaró, milyen a matrac, hány váltás ruhájuk van a lakóknak, de nagyon kevés időt szánnak arra, hogy a gondozottakkal szóba álljanak és kikérdezzék őket az ellátásukról. Pedig az egyik kötelezettségük elbeszélgetni a gondozottakkal, lehetőleg nem a személyzet jelenlétében” – magyarázta Roth Mária.

Alufinanszírozott rendszer, kevés felügyelő

Az RMDSZ szociális kérdésekre szakosodott politikusa, **Csép Andrea** parlamenti képviselő megerősítette, hogy az uniós előírások nehéz feladatok elé állították az államot. Romániának ugyanis nem csak a nagy létszámú idősotthonokat és felnőtt fogyatékkal élőket gondozó központo-

kat kell átszerveznie, hanem 2026-ig összességében 30 százalékkal csökkentenie kell az intézményes ellátásban részesülő gondozottak számát – tájékoztatót a politikus. Az ellátórendszer egyik súlyos problémája szerinte az alulfinanszírozottság, ami ront a szolgáltatások minőségén. Jelenleg az állami szociális intézmények fejkvóta alapú támogatást kapnak a munkaügyi minisztériumtól, azaz a költségvetésük a gondozottak számától függ. Csakhogy a fejkvóta összege az elmúlt tíz év alatt nem nőtt. „Ezért van az, hogy a minisztériumnak alárendelt megyei szociális igazgatóságoknak rendszerint már augusztusban elfogy az idők és fogyatékkal élő felnőttek gondozására fordítható pénzük, és alig várják a költségvetés-kiigazítást, hogy további forrásokhoz jussanak” – magyarázta a képviselő.

Csép elmondta, hogy a magán szociális intézményekben a gondozottaknak fizetniük kell az ellátásért. De éppen egy általa beterjesztett törvénymódosítás elfogadása tette lehetővé, hogy ezeknek a létesítményeknek a működtetésébe az állam is beegítsen. E szerint a magánszolgáltatók gondozottakként az állami intézményeknek járó „fejpénz” harminc százalékának megfelelő támogatást kapnak évente a munkaügyi minisztériumtól, és ezen kívül a tárca által meghirdetett különféle pályázatokon is elnyerhetnek forrásokat. Ha pedig egy állami intézménytől vesznek át gondozottat, akkor a teljes „fejpénzt” megkapják. Sőt, ha más megyéből vesznek át gondozásra szoruló személyt, akkor az állami támogatáson felül személyenként plusz 1000 lejt is kapnak – részletezte Csép. Hangsúlyozta, hogy a magánszolgáltatóknak a működési engedélyük megszerzéséhez szigorú kritériumoknak kell megfelelniük. Mindegyik intézménynek szerződnie kell egy családorvossal, meg van szabva számukra, hogy az ágyak számának függvényében hány szociális munkást, ápolót, pszichológust, szakácsot, milyen létszámú takarítószemélyzetet kell alkalmazniuk.

A politikus nem tudott válaszolni arra a kérdésünkre, hogyan tudták hosszú ideig büntetlenül lenyúlni a voluntari otthonok működtetői az állami támogatásokat, mint mondta, az ügyészség feladata ezt megállapítani. „Nekem parlamenti képviselőként a legfontosabb megnézni, hogy mi hibádzik a törvényben. Melyik az a kiskapu, ami lehetőséget ad az előírások kijátszására. Azt már megtanultam, hogy a törvényekben fontos a pon-

tos megfogalmazás, hogy ne adjon értelmezési és kijátszási lehetőséget” – jelentette ki. Elmondta, miután a súlyos visszaélésekre fény derült, adatokat kért az összes Maros megyei szociális intézménytől és az ellenőrzésükre jogosult hatóságoktól, a szociális felügyeletől a rendőrségen át a katasztrófavédelemig. „Tudni szeretném, hogy az országosan elrendelt ellenőrzéseik során milyen következtetésekre jutottak, közben visszamenőleg öt évre is elkérem az ellenőrzéseik eredményeit, hogy megtudjam, hány otthonban hányszor jártak. Várom az adataikat” – mondta Csép. Hozzátette, számít az ellenőrzések országos összegzésére is, mert csak ezeknek az információknak az ismeretében tud majd törvénymódosító javaslatokat kidolgozni.

A képviselő szerint már most megállapítható, hogy a szolgáltatók ellenőrzésére hivatott legfontosabb hatóságok, a megyei szociális felügyeleti és kifizetési ügynökségek nem tudják hatékonyan ellátni a feladatukat. Ennek oka, hogy ezek az intézmények rendkívül túlterheltek, feladatuk ugyanis nem csak a szolgáltatók, hanem a törvényekben előírt szinte összes szociális juttatás jogosultságának az ellenőrzése, a gyereknevelési támogatástól a volt hadifoglyoknak és örökösöknek járó illetményig. „Rendeteg munkájuk van, és súlyos a személyzethiány. Teljesen ki vannak merülve, tudok olyan esetről, mikor a mentő a munkahelyről vitte el az alkalmazottat. Három éve kérem a munkaügyi minisztériumot, hogy szervezze át ezeket az ügynökségeket. Biztosítsanak nagyobb személyzetet, vagy vegyenek el a hatásköreikből, mert nem tudják ellátni a munkájukat” – nyilatkozta Csép.

Megjegyezte azt is: a visszaéléseknek kedvezett, hogy a magánszolgáltatók által ellátott gondozottak egy részének nincs hozzátartozója, vagy ha van, akkor nem érdekli a sorsa. Ugyanakkor a hozzátartozóknak előre be kell jelenteniük, ha meg akarják látni az otthonban a rokonukat. „Sajnos a személyzetnek kiszolgáltatók gondozottak könnyen megfélemlíthetők. Azt mondhatja nekik egy ápoló: ha elmondod a látogatódnak, hogy rosszul bánunk veled, akkor bealtatózlak. A személyzet pontosan tudja, hogy mivel tudják az ellátottakat megfélemlíteni, mert jól ismerik őket” – magyarázta az RMDSZ parlamenti képviselője.

CSEKE PÉTER TAMÁS

Hosszú éjszaka egy bekapcsolva felejtett televízió előtt

Don DeLillo *Fehér zaj* című könyvéről

A posztmodern mindig kiszámíthatatlan. Don DeLillo nevét először David Foster Wallace kapcsán hallottam, ezért pedig sokáig tartottam tőle, féltem, hogy a Fehér zaj is egy olyan alkotás lesz, amely feláldozza az olvasót az irodalom oltárán. Ennek ellenére ez a könyv csodálatos példája annak, hogy miként válhat egy mű kortalanná, hogyan találhatjuk meg benne napjaink társadalmának lenyomatát anélkül, hogy bármit is be kellene helyettesítsünk. Olyan elemeket használ a szerző, amelyek kizökkentik az olvasót a klasszikus történetmesélés ringatásából, mégsem idegenít el annyira, hogy azt érezzük, csak játszik velünk. Mielőtt láttam volna a filmet, meg voltam győződve róla, hogy ezt csakis elidegenítő eszközökkel, egyfajta karikatúraként lehet mozivásznonra ültetni. Noah Baumbach szerencsére nem is

belesüppedtünk a televízió előtti karosszékbe, vagy éppen a bevásárlókosár csomagterébe. A család felnőtt tagjai folyamatosan a halál körül rohannak. Babette, a feleség folyton a legkisebb gyereket keresi a szemével, az egyetlen családtagot, aki még nem ismeri a halál fogalmát, és nem érti a körülötte történő eseményeket. Az egyik kimaradt jelenet pontosan ezt definiálja, és mint ha fel is oldaná azt, hogy hiába félünk, nem tölünk, nem az egészségi állapotunktól, de még attól sem függ, hogy mikor találkozunk a végzettel, hogy féljük-e a halált, vagy sem. Ez a rész okozza emellett a legnagyobb feszültséget is az olvasóban, ennek van igazi tétje, és ezért is bántam, hogy kimaradt a filmből. A család feje, Jack pedig a Hitler tanszék vezetője – egy olyan ember mögé bújik, aki tömegek haláláért felelős, mondhatni úgy is, hogy ura a halálnak. Sőt, fekete talárt és sötét napszemüveget visel az egyetemen, így teljesen eltűnik az ember, és átveszi az uralmat a jelenség. Később, amikor beárnyékolja az életét a halál, folyamatosan azt szeretné definiálni magában, hogy miként viselkedik egy haldokló ember. Szenved? Netán hősiezen tűri az állapotát? Mit vár el a társadalom egy haldoklótól? „Nem lenne helyes, ha elkeseredett önsajnálathoz zuhannál, mert ezzel csalódást okoznál az élőknek.(...) Haldokló jó barátjukban az emberek a férfiasan konok helytállást méltányolják, azt akarják, hogy ne adja meg magát, s olykor legyőzhetetlen lelkierővel tréfálkozzék.” Számomra meglepetést okozott az is, ahogy a lelki egészség kérdése hasonul a maival. Egy ponton azon vitatkoznak a szereplők, hogy elfojtani, vagy kienedni kell a félelmeinket. Hogy mennyire divat ezt vagy azt tenni az érzelmeinkkel. És most, 2023-ban is folyton ez az ellentmondásosság kap hangsúlyt sokakban, hogy mikor válik egy lelki folyamat divattá, és meddig egészséges ezekről beszélni, boncolgatni, mekkora az az általunk kialakított tér, ami már túlzásnak bizonyul, és beárnyékolja az igazi egyéniségünket, és nem utolsó sorban a kapcsolatainkat.

A könyvnek, és a belőle készült adaptációnak is egyetlen olyan szála volt, amit nem kísért sem irónia, sem a groteszk. Ez pedig a házaspár tagjai közötti viszony. A film legszebb jelenete az, ami-

Könyv

SZABÓ ESZTER újságíró (1993, Marosvásárhely), jelenleg Sepsiszentgyörgyön él. Rádiós szerkesztőként dolgozik, illetve a matusinka magazin számára készít podcast-eket. Aktívan foglalkozik olvasásnépszerűsítéssel, élő olvasóklubokat, irodalmi eseményeket szervez. 2021 őszétől Okulusz néven irodalmi podcastot vezet.

szerette volna reális talajra vinni, és azon kívül, hogy kihagyott belőle néhány, szerintem kulcsfontosságú jelenetet, teljesen visszahozta számomra a könyv élményét.

Maga a történet egyfajta emberparódiának nevezhető. A szereplők, a család tagjai szintén tudatosan megformált karikatúrai önmaguknak. Akár egy Beckett-dráma. Sokszor elbeszélnek egymás mellett. Az, ahogyan egymás között léteznek, szintén egy kinagyított változata annak, ahogy egy átlagos család működik. Bár a könyv megjelenése idején valószínűleg tipikusan amerikai regénynek számított, mára már, miután magunk mögött hagytuk a kommunizmus sebeit, mi is

kor a férj és a feleség az ágyban beszélnek meg a közük éléldött titkokat és félelmeket. Mivel ennyire élővé válik ez a kép, végre a néző, illetve az olvasó is igazán közel érezheti magát a szereplőkhöz. Magunkon érezzük az érintéseket, és nekünk fáj az eltávolodás.

A halálfélelem ugyanakkor kézenfogva jár a hit kérdésével. Miben hiszünk? Heinrich, Jack nagyobbik fia arról vitatkozik az apjával az autóban, hogy esik az eső, vagy sem. Mivel az előrejelzés nem egyezik azzal, ami valójában történik. A tudománynak higgyünk, vagy a saját szemünknek? Mi történik, ha a tapasztalat mást mutat, mint amit a tudomány állít? Mi marad nekünk? Heinrich minden tudományos információt magába szív, ezáltal próbál saját magának is utat, meggyőződéseket találni. Babette helyes testtartást tanít az időseknek. Ők abban hisznek, amit ott tanulnak, hogy azzal távolabb kerülnek a haláltól. Viszont a hit egyik formája sem köthető a regényben a valláshoz, egészen a végéig. Már-már a hiányt is érezzük, és ekkor következik a jelenet, amikor Jack és Babette egy baleset után kórházi keze-

lésre szorul, és egy spontán berendezett, apácák által működtetett helyre érkeznek. Egyértelműen ez a kedvenc részem a könyvből. Az apácáktól várják azt a vallási megerősítést, ami belőlük hiányzik, és amire egy igen kiábrándító választ kapnak. „Nekünk az a hivatásunk, hogy higgyünk mindabban, amit rajtunk kívül már senki nem vesz komolyan. (...) Ha mi nem tennénk úgy, mintha még hinnenek ezeket a dolgokat, összedőlne a világ.” Ez a nyers őszinteség, miszerint ők csak tettetik az igaz hitet, nem csak a szereplőket akasztja meg a saját kényelmes életében, hanem az olvasót is. Tisztában vagyunk, hogy vannak hívők, környezetvédők, művészek, mi magunk pedig nyugodtan élhetjük az életünket azzal, hogy más megtestesíti mindazt, amit mi kényelemből nem kutatunk fel magunkban.

A történetet egy adott ponton megszakítja a szerző egy vegyi katasztrófával, ami teret nyit arra, hogy más emberekkel is kapcsolatba kerüljünk. Itt pedig olyanokkal találkozunk, akik nem lepődnek meg egy olyan újságcikken sem, amelyben a lélek-vándorlásról közölnek bizonyított eseteket. Valahogy összemosódott az emberek fejében a reklámok kínálta csoda a valósággal. Ha egy mosópor képes újjávarázsolni egy régi ruhadarabot, akkor miért is ne születhetnének újjá más testben. De ebben nincsen semmi meggyőződés, vagy spiritualitás. Egyszerűen elhiszik azt, ami le van írva. Már Tibet sem Tibet, fogalmaz az egyik szereplő egy adott ponton. És tényleg, eltüntetjük a szentséget és a tudást, ami a meggyőződés mögött van, és képesek vagyunk csupán arra hagyatkozni, amit a legelérhetőbb platformokon az arcunkba nyomnak. Mint például a szupermarket. A könyvben és a filmben is fontos szerepe van a bevásárlóközpontoknak. „A férfiak a szavatossági időt keresik, a nők az összetevők listáját olvasgatják. Holott végül is mit sem számít, hogy mit látnak, vagy mit hisznek, hogy lát a szemük. A pénztárnál lézeres szkennerek várják őket...”

Sokszor azt gondoljuk, mennyire más világ az, amit most élünk. DeLillo szavai viszont azt nyomatékosítják, hogy nem vagyunk különlegesek, és hogy semmi sem változik. Hiszen a történetben is, a vegyi katasztrófa után, azon kívül, hogy néha maszkos emberek jelennek meg a színen, nem érezzük azt, hogy bármelyik szereplőben mélyebb nyomot hagyott volna ez az esemény. Nagyban gondolkodva pedig, bármilyen felkiáltójel is kerüljön az emberiség elé, azt egy szempillantás alatt elfelejti, ha már nincs a szeme előtt.

SZABÓ ESZTER

A dezinformáció elleni harc élvonalában

Így szállj szembe a diktátoroddal

A tényfeltáró munkássága miatt meghurcolt, 2021-ben béke Nobel-díjjal kitüntetett fülöp-szigeteki újságíró, Maria Ressa *Így szállj szembe a diktátoroddal* című könyve időszerű vészcsengő és egyben cselekvési útmutató mindazoknak, akik a jelenkor vészjósló eseményei ellenére még mindig adottnak veszik a demokráciát, egy olyan szerző tollából, aki a saját bőrén tapasztalta meg, hogy nem az. Egy feddhetetlen újságíró szenvedélyes és jól alátámasztott elemzése a legégetőbb globális és társadalmi problémákról, ami különös figyelmet szentel az online közeg szerepére az önkényuralmi berendezkedésekben, górcső alá véve a megfigyelési kapitalizmuson alapuló közösségi hálók demokráciára gyakorolt destruktív hatását. Ressa könyve pontosan az a valagon billentés, amire az álhírek kényelmébe sülydett mai társada-

Könyv

SZOMBATI-GILLE TAMÁS nagyváradi újságíró, 2011–2018 között a *Reggeli Újság* c. Bihar megyei napilap munkatársa. 2014-től az egyházmegyei Caritas Catolica segélyszervezet sajtósóvivője. Riportokat, interjúkat és kritikákat rendszeresen publikál kulturális, egyházi és gasztronómiai folyóiratokban. 2013-ben elnyerte az Iványi Ödön Pályakezdő Díjat.

lomnak, és a cselekvésvágytól fűtött, de még bizonytalan fiatal generációnak szüksége van. Megerősítés és szakmai mérce, ami nyilvánvalóvá teszi: a mai világban is kell, és van miért küzdeni.

A könyv egy megdöbbentő életutat bemutató önéletrajzi regény, melyben végigkövethetjük egy szülőföldjétől elszakított gyermeklány emberi és szakmai felemelkedését – aki a kikapuk helyett rendre a fáradtságosabb, de általa helyesnek vélt utat választja, mígnem a világsajtó egyik legmeghatározóbb hangjává válik. Másrészt ez receptkönyv, amely nemcsak feltárja a modernkori diktatúrák természetét, hanem bemutatja az ellenük folytatott harc korszerű eszköztárát is.

Írói stílusa egyszerű, közvetlen. Már a kezdetektől leköti az olvasó figyelmét. Újságírói nagyságát dicséri, hogy mondatai úgy maradnak olvasmányosak, hogy ezzel egyidejűleg rendkívül tömények is. Szinte bármelyik mondat kiragadható, idézhető, elemezhető önmagában. Értelmei logikusak, gondolamenetei átfogók, letisztultak és egyben önelemzőek is, ezért nehéz értelmezésekbe bocsátkozni anélkül, hogy az ember óhatatlanul ne parafráználja a zseniálisan megnyilatkozó szerző valamely gondolatát.

A kötet másik fontos erénye, hogy a tényellenőrző újságírással jellemző precizitással a szerző maradéktalanul le is hivatkozza a tanulmányokat, és dokumentált történéseket, amelyekre felvetéseit alapozza. A sűrű hivatkozások gyakran a szöveg szerves részét képezik, ezért ami a szerkesztést illeti, meg is fogalmazhatunk egy apró kritikát: ha már úgy döntöttek, hogy nem láblécben hanem a kötet végén listázzák a hivatkozásokat, illetve volna minden oldal tetején jelölni a fejezetcímet, hogy az olvasó ne kelljen annyit bajlódjon a kikeresésükkel.

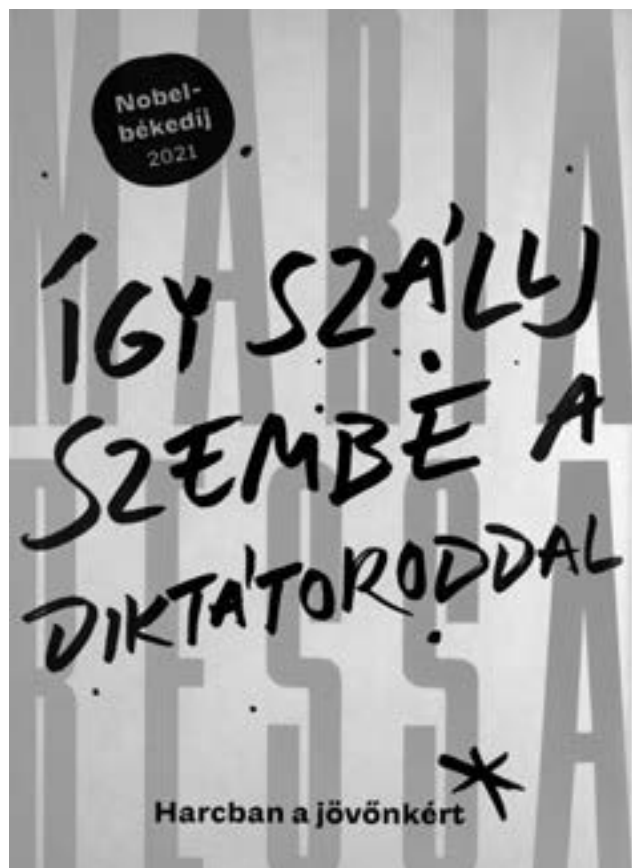
Egyszerre örömteli és balszerencsés választás, hogy könyvének keretes szerkezetet adva, a szerző a nyitó- és zárófejezetekbe kivonatossan belesűríti a demokráciát érintő globális problémákkal és online dezinformációval kapcsolatos gondolatait. Ez hasznos, hiszen az olvasó már az első fejezettől érzi, új horizontokat feltáró, fajsúlyos művel van dolga, amely nemcsak felveti a problémákat, hanem gyakorlati megoldásokat is kínál rájuk. Az olvasó így a cselekménytől elkülönítve és letisztítva is megkapja a fő premisszákat és végkövetkeztetéseket. Másrészt abból a szempontból balszerencsés ez a szerkezet, hogy a keretfejezetek olyannyira magasra teszik a szakmai mércét, hogy a belső, önéletrajzi részek – legyenek bármilyen érdekesítőek is, hiszen rendkívüli életútról van szó – nem tudják elérni azok színvonalát, ezért érdemes külön is tárgyalni az említett részeket.

Ressa már a kötet legelején rávilágít egy érdekes tényre, miszerint a Fülöp-szigetek világegyetem-

abból a szempontból, hogy a lakosság 97%-a regisztrált a közösségi média platformokon és az utóbbi hat évben zsinórban a filippínók töltötték a legtöbb időt online, világviszonylatban. Így válhatott ez a délkelet-ázsiai ország az online manipuláció kísérleti terráriumává és egyben előszobájává mindazoknak a politikai propaganda- és dezinformációs trendeknek, melyek később globális szinten is elterjedtek, vagy várhatóan el fognak terjedni. Ezért érdemes odafigyelni erre a tőlünk távol eső országra, és egyben Maria Ressa könyvére is, amely az online közeg számos egyenlőtlenségére és összeférhetetlenségére hívja fel a figyelmet.

Mint rávilágít: az álhírekkel elárasztott közösségi média az elmúlt 15 évben fokozatosan bomlasztotta az emberek közös valóságképét, amely a társadalmak összetartó hálója volt. A bomlasztás nyomán kialakult káoszban emelkedhetett fel politikusoknak és önkényuralmi berendezkedéseknek egy új generációja, amelyet kritikus tömegként már nem emberi egyének, hanem számítógépes bothadseregek és gátlástalan propagandagépezetek hajtanak.

A Ressa által feltárt egyik ijesztő aktualitás, hogy a közösségi médiában jelenleg is alkalmazott

A közösségi médiában jelenleg is alkalmazott algoritmusok lehetetlenné teszik, hogy a hiteles média felvehesse a terjedési versenyt az álhírekkel

algoritmusok lehetetlenné teszik, hogy a hiteles média felvehesse a terjedési versenyt az álhírekkel. Mint rámutat, már 2018-ban tanulmányok készültek arról, hogy az online közegben hatszor gyorsabban terjednek az álhírek, mint az ellenőrzött tények, továbbá a szalagcímek, amelyek olyan erős érzelmekre hatnak, mint a gyűlölet, statisztikailag 70%-kal több megosztást kapnak. Az ilyen „természetes” megosztásokat fokozza automatizált számítógépes botokkal, álprofilokkal és fizetett kattintásokkal a modern politikum. A közösségi platformok pedig – bár rendelkeznek a szükséges eszközökkel –, nem tesznek eleget ennek meggátolására.

Ressa fejezeteken át ír arról, hogyan mosódnak össze a megosztásokból profitáló közösségi médiaplatformok érdekei, a pseudo-diktatúrák propaganda-céljaival, hogy a saját narratívájukat ültessék az általuk aláásott tények helyébe. Az újfajta információs hadviselés példátlan a világtörténelemben, mivel a propaganda most már egyénileg és személyre szabottan tudja megszólítani az embereket – figyelmeztet a szerző, majd cselekvési tervet javasol, melyeknek egy része saját tapasztalatain alapszik. Ezért minden fejezetnek van egy személyes élményeken alapuló mikrorétege, és a tágabb, globális társadalmi folyamatokat vizsgáló makrorétege is.

Az önéletrajzi részekben Ressa saját egyéni fejlődésének stádiumait írja le. Kirajzolódik előttünk egy lány története, aki mérhetetlen tudászsomjjal veti bele magát tanulásba, sportba, művészetekbe, s szülei kőkeményen dolgoznak, hogy előteremtsék számára a szakmai fejlődés hátterét. Rangos tanulmányokat végez, s bár az egész világ nyitva áll előtte, ő mégis úgy dönt, hogy az Egyesült Államokból visszatér gyökereihez, a nagy politikai változásokon átmenő a Fülöp szigetekre, ahol kezdetben a kormányzati tévécsatorna híradó-rendezője lesz. Itt jön rá, hogy a média problémái egy ország politikai kultúrájának visszásságait tükrözik, és hogy a média ereje, átláthatósága

Az olvasó joggal érezheti úgy magát, hogy a digitális vadnyugaton van, egy szabályozatlan peremvidéken, ahol az erő és az eredményesség felülírja a demokratikus értékrendet

és megbízhatósága szorosan összefügg a demokráciával. Később a CNN és az ABS-CBN ázsiai irodavezetőjévé válik, mígnem megalapítja saját hírügynökségét, a Rapplert.

Pályafutása során számos olyan országból tudósít, amelyek a diktatúra megdőlése után elindulnak a demokratikus fejlődés útján: Marcos Fülöp-szigetekétől kezdve Lee Kuan Yew Szingapúrján és Suharto Indonéziáján át egészen Mahathir Mohamad Malajziájáig. S ír mindezen elnyomó rendszerek hagyatékáról, amelyek még a változás után is kemény kihívást okoztak a társadalmaknak: klientelizmus, korrupció, nepotizmus.

54

A tűzben edzett újságíró, akit munkásságáért két Fülöp-szigeteki diktátor is meghurcol, szakmai alapelveit illetően sarkalatos következtetéseket fogalmaz meg, melyeket az igazság szakadatlan kutatása és feltárási szándéka vezérel. Mint kifejezi, az újságírói objektivitásnak nem abból kell állnia, hogy minden félnek egyenlő teret biztosít. A hiteles újságírónak mindig a tények és a megdönthetetlen bizonyítékok oldalán kell állnia, még akkor is, ha ez a hatalommal való szembenállást eredményezi – hangsúlyozza.

Leírja úttörő próbálkozásait a sajtó közösségi médiában való hangsúlyosabb jelenlétéhez, melyekkel a világsajtó óriásait is megelőzte, és mesél a korai lelkesedésről, amikor még úgy gondolták, a közösségi média elő fogja segíteni a pozitív társadalmi változásokat, ahogy az Arab Tavasz eseményeiben is történt. Az ezt taglaló hatodik fejezet az egyik legpozitívabb – leírja, milyen sikeres online kampányokat kezdeményeztek környezetvédelmi, korrupcióellenes, emberjogi téren a saját alapítású Rappler hírügynökségnél, ahol például a világon elsőként indítottak valós idejű online közlést a szavazások alakulásáról.

Ezt követően beszél arról is, hogy az építő jellegű lehetőségekkel kecsegtető új platformok – különösen a Facebook – hogyan fordultak át épp az ellenkezőjébe, miután rendszereket fejlesztettek ki arra, hogy profitot termeljenek a tömegek megosztásából és radikalizálásából. Olyan módszerek tucatjait tárja fel tudományos részletességgel, amelyek messzemenően túlmutatnak azon, hogy a közösségi mediavállalatok a felhasználók személyes adataival kereskednek. Itt ennél is mélyebbre ható trendekről van szó: viselkedés-módosításról, a társadalmi struktúrák megbontásáról, melyekből nem csak az online felületek húznak hasznot, hanem a politikum is, különösen a populista vonal. Ressa és csapata a kutatás pionírjaként tárja fel az online adatmanipuláció olyan eszközeit, mint a fizetett kattintásokkal egy alulról építkező kampány látszatát keltő astroturfing, amelyeknek a filippínók voltak az első kísérleti alanyai, de azóta félelmetes eredménnyel használják a világ minden részén. Sorait olvasva arról, hogy milyen jogi szürke zónák adnak lehetőséget az ilyen jellegű visszaélésekre, az olvasó joggal érezheti úgy magát, hogy a digitális vadnyugaton van, egy szabályozatlan peremvidéken, ahol az erő és az eredményesség felülírja a demokratikus értékrendet.

Ressa elemzi a tömegpszichózis mechanizmusait és azt, hogyan épül le az egyéni ítélőképesség, amikor az ember egy nagyobb létszámú csoporttal azonosul akár fizikailag, akár a közösségi médián és beszél arról is, hogy miért a kevésbé iskolázott rétegeket befolyásolja legkönnyebben a dezinformáció. Ismerteti a Rappler által kidolgozott információs ökoszisztéma-térképeket, melyekből lekövethető, hogyan alakul át az online erőszak, fizikai erőszakká a való világban.

A könyv utolsó fejezetében rámutat, hogy az újságírás csak része a megoldásnak, amely segít feltárni és érvényben tartani a tényeket, mert a

közösségek feladata, hogy erre reagáljanak. Felőlről és alulról építkező megoldási javaslatokat tesz, melyeknek egyik alappillére, hogy törvénykezéssel vessenek véget az online platformok számonkérhetetlenségének, és ennek betartatására akár új, nemzetközi intézményeket hozzanak létre. Emellett a civil szerepvállalás új modelljét vázolja fel, amely révén a Fülöp-szigeteken több ízben is sikerült felvenniük a harcot a kormánypárti propagandagépezetek Góliátjával, és amely

modell a világ bármely pontján alkalmazható. Azt körvonalazza, hogyan lehet egy cselekvő közösséget létrehozni – olyan összetársadalmi megközelítést, amely a technológiára, adatokra és az állampolgári elköteleződésre épít.

Bár a könyvben felvázolt realitás lesújtó, ezzel egyidejűleg izgalmas is, hiszen a Ressa által vezetett Rappler hírügynökségnek sikerült új vizekre eveznie és elsőként a nagyközönség elé tárnia a dezinformációs hálózatok működési mechanizmusait, sok téren megelőzve a közösségimédia-óriásoknak a saját belső ellenőrzését is. A Ressa könyvében feltárt izgalmas új horizontok a nagy földrajzi felfedezések korának szellemét idézik. A mai világban – ahol látszólag már nem maradtak feltérképezetlen részek, hisz mindenről sokan és túl sokat beszélnek –, Ressa csapatának sikerült egy eddig alig ismert új kontinenst felfedeznie, amelynek létezését a közelmúltig csak közvetetten sejtthettük, most pedig egy feltárásváró új világ dzsungelét nyitja meg a sajtószakmában és a társadalomban.

SZOMBATI-GILLE TAMÁS

Nagyobb volt a füstje...

Grandiózus projektnek indult Christopher Nolan legújabb filmje, az *Oppenheimer*. Már csak azért is, mert a rendező azzal igyekezett növelni a film varázsát, hogy 70 mm-es IMAX-moziélményt társított hozzá. Igaz, a keleti végeken Prága volt a legközelebbi város, amelyben találhatóunk olyan mozi, ahol az ember úgy nézhet meg a filmet, ahogy azt Nolan elképzelte. Nekem sajnos nem volt részem ebben az élményben. Azonban el bírom képzelni, hogy az alkotás hiányosságait pótolhatta egy ilyen mozi környezet.

Mint ahogy szintén a mozitörténelem része az is, hogy az *Oppenheimer* körül sündörgő reklámszakemberek gondoltak egy nagyot, és igyekeztek a mozi látogatókat egy olyan trendbe szuszakolni, amely szerint a komoly hangvételű *Oppenheimert* és a rózsaszín világú *Barbie*-t egyazon napon meg-

50 Film

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

nézni sikknek hatott. Az akció sikerült is, a sajtó és a social media az újonnan kreált Barbenheimer-jelenségtől volt hangos.

A trükk elérte a célját, a jegyeladások megugrottak, mindkét film kasszasiker lett. Sőt, ez a tár-sítás abból a szempontból is érdekesnek hatott, hogy a sötétebb tónusú *Oppenheimer* hangulatvilágát kissé felhabosították a szervezők a *Barbie*-filmélménnyel. Így sok néző nem a mélabú érzésével koslatott ki a vetítőtéremből, hanem némi felszínességgel örömködött azon, hogy teljesítette a challenge-t, és szétkürtölte ezt valamelyik profilján.

Ez egyelőre a japánokra nem igaz. Ők csak később mutatják be a mozikban a *Oppenheimert*. Nem csoda. Hiszen, bár ők nem kapnak különö-

sebb képviselőt a filmben (nem igazán van ázsiai szereplő az alkotásban), mégis, mivel ők az atombomba romboló hatásának tényleges megtapasztalói, érintettségük más lehet, mint a többi mozi látogatóé. És bár Nolanék nem illusztrálják Hirosima és Nagaszaki megsemmisítését, azért ez Japánban mégiscsak kényes kérdés. (Szó volt róla, hogy nem is vetítik ott a filmet a japán társadalomra mindmáig kiható trauma miatt.)

Egyébiránt a második világháború nem jelenik meg a képeken. Ami azért is fura, mert az atombomba ledobása mégiscsak a világháború kontextusában értelmezendő elsődlegesen. Igaz, Nolan ezt a puskaport már előtte a 2017-es *Dunkirk*-ben, ott a rendező nem spórolt a robbanásokkal, lövedékekkel a háborús állapotok filmes megragadása közben. Az *Oppenheimer* nem ilyen. Itt egy nagy explózióra van a történet befűtve, még hozzá úgy, hogy közben igazából a 30-as, 40-es és 50-es évek tudóstársadalmáról kapunk látteleletet.

A címszereplő Oppenheimer, az atombomba atyja – Cillian Murphy visszafogottságot sugárzó megformálásában – az Einstein utáni tudományos időszak nagy tehetsége. Portréján keresztül nyerünk betekintést a huszadik század tudományos közállapotaiba, illetve abba, hogy milyen vívódásokon mehetett keresztül az, akinek a nevéhez fűződik az első tömegpusztító fegyver. Mondjuk, ezt a rendezőnek nem sikerült különösebben körbejárnia. Pár jelenetet kivéve egy fegyelmezett és egykedvű figura vázlatát kapjuk a háromórás játékidőben.

Mivel Murphy Oppenheimere szenvtelen, a figura árnyalásában leginkább az őt körülvevő mellékszereplők lennének hivatottak segíteni. Az igazság azonban az, hogy pont azok a szálak hiányoznak a filmből, amik rétegezetté tehetnék a legfőbb karaktert. Például, hogy hogyan is lett Oppenheimer akár a saját közegében nagyágyú, a Manhattan-terv irányítója, hogyan is lett ő a vezéregyéniség egy igen erős mezőnyben. Mint ahogy az sincs kibontva mélyebben, hogy a nőkhöz vagy a gyerekeihez való viszonya milyen. Egy erős visszatérő motívuma a filmnek, hogy szeretné, ha az öccse a közelében lenne. De a rendező

azt a kapcsolatot is csupán egy sallangba fulasztja bele.

Értjük is ezt. A briliáns elmék kiváltságai, a társadalmi normák áthágásai finoman azért érzékelteve vannak az alkotásban. A portré erősebb kontúrjainak meghúzásához azonban többre lenne szükség. És bár a figura már csak a világalakító tette miatt is önmagában érdekes lehetne, mégis rejtve marad. Titokzatosságát nem oldja fel, hogy egy sivatagi kutatóbázisra suvasztott tudós-társaság seriffje lett. És kár, hogy társai, a dokumentumfilmekből, riportfilmekből ismerhető, rendkívülinek ható figurák Nolan filmjében szintén egydimenziósra sikeredtek, emiatt sem igazán segíthetnek árnyalni Oppenheimer figuráját.

Nem látunk igazán öntörvényű zseniket, egoistákat, akik összeférhetetlenségéből konfliktusok adódhatnak. Oppenheimernek egyetlen komolyabb ellenlábasra akad. Teller Ede, aki Benny Safdie megformálásában mutat némi krakélerséget, de ennyike. Ha Teller nem tűnne hólyagnak olykor, akkor a film a történeti szálát tekintve dögunalom lenne. Nolan, mintha direkt árulna bennfentességet, nem tölti be a filmjével a tanító szerepet. Egy ezen a téren nem felvértezett iskolás például nem innen fogja elsajátítani a kellő ismereteket, nem fog a mű ki-kicsodaként működni, gyanús tehát, hogy az atom-korszakban nem túl járatos mozinézőnek inkább megmarad a *Barbie* filmélménynek.

Kár, mert az *Oppenheimer*-ben igazi sztárparádé van felvonultatva még a tudósok megformálására is. Mondjuk, hiába. Mert Tom Conti Einsteinje, Kenneth Branagh Bohrja vagy a magyar színész, Haumann Máté Szilárd Leója, mint már szó volt róla, nincs kibontva. A súlyozott szerep Matt Damoné inkább, akinek a Manhattan-projektért felelős főtisztje emlékezetes. Illetve a Robert Downey Jr. által megformált Strauss az, aki még leginkább megmaradhat a nézőben, de ő is leginkább azért, mert a színész a politikusi karriervágynak és kicsinyességnek állít szobrot, ami azért hálás szerep a filmben.

Downey figurája vezérellem. Igazából rajta keresztül láthatunk bele, hogyan is működik az amerikai politikai gépezet a háborús időkben, majd az azt követő McCarthy-korszakban. Illetve milyen közállapotok uralkodnak a 30-as, 40-es, 50-es években, legalábbis a tudós berkekben. Több oldalról villan fel az antiszemitizmus kérdésköre, antifasiszta, és majd egy kissé antikommunista összefüggésben. A film mellelleg ritkaságnak szá-

mít abból a szempontból is, hogy szinte kizárólag fehér szereplőket látunk benne. Ez feltűnő, manapság szinte kuriózumszámba megy.

A Nolan által választott filmnyelv arra enged következtetni, hogy a rendező úgy akarta közel hozni Oppenheimert és eleve a Manhattan-projektet, hogy mégse tegye érthetővé. A több idő-sík érzékeltetésére a rendező-operatőr-vágó hármas képileg jól elkülöníthető szakaszokban gondolkodik, mégsem sikerül maradéktalanul segíteniük a néző eligazodását. A hanghatások, a zene bevonása a víziók érzékeltetésére érdekesek ugyan, de mintha nem találták volna meg a helyüket rendesen a film szövetében – bár el tudom képzelni, hogy a prágai vetítéseken ezt másképp láthatta az a néző, aki a gigantizmus élményével lett gazdagabb.

Mindazonáltal, úgy tűnik, túl nagyot akart markolni Nolan, mikor az *Amerikai Prométheusz* című bestsellert választotta filmjéhez kiindulási alapként. Az ugyanis, amit a Kai Bird-könyv címe sugall, nem érhető tetten a filmben. Az istenek tüzének ellopóját nem látjuk igazán szenvedni. Nolan Oppenheimere szenvtelenül halad tervének megvalósítása felé, melynek véghezvitele után egy időre kispadra ültetik, de csak azért, hogy az idő feledtető múlásával valamiféleképpen majd rehabilitálják.

Fontos azt is megemlíteni, hogy Nolan filmje nélkülöz minden esetlegesen elvárt bocsánatkérést. Az Egyesült Államok nem mea culpázik a filmben az atombomba ledobásáért. Sőt, egy olyan amerikai elnököt látunk, Trumant, aki megveti az ehhez köthető gyengeségeket. A film suttyomban beemel egy másik, későbbi elnököt is, az Oppenheimer meghurcoltatásán elégedetlenkedő J. F. Kennedy említésével. Persze, ettől a film még nem lett történelemlecke. Nem hozta elérhető közelségbe az atombomba-projekt mában is ható veszélyeit, és nem hozta emberi közelségbe sem Oppenheimert, sem a vele együtt dolgozó zseniket.

Persze, a filmnek megvannak a stiláris egyediségei. Plusz a roncsolt felvételekkel való játék, a zenei aláfestések, a színészi teljesítmények önmagukban nem hagynak kívánnivalót maguk után. De mégis úgy tűnik, hogy a rendezőnek nem sikerült kiaknázni sem a korszakban, sem a figurákban, sem a történetben rejlő lehetőségeket. Nagyobbat szólhatott volna, de inkább megmaradt kísérletnek.

BERETVÁS GÁBOR

Színpadról a világ

Ha jobban belegondolunk, egy nagy, színes káoszban élünk, de szeretünk élni, és ez fontos. A világnak ebben az Európának, Kárpát-medencének, Balkánnak nevezett részében a létezés egyik – lehet könnyebb, lehet felszínesebb, lehet bátor – módja, hogy merjünk belenézni abba a shakespeare-i tükörbe, sőt görbetükörbe, amit a művészetek tartanak elénk, és képesek vagyunk sírni és nevetni, örülni és bosszankodni azon, amit látunk. A jó előadás nem az önképünket mutatja, nem udvarol, hanem szembeöccsant a valósággal, ha nagy szavakat akarok használni, az igazsággal. A maga sajátos esztétikájában, sajátos nyelvén fogalmazza meg kérdéseit a filozófiai értelemben vett jóról és rosszról, keresi a káoszból, a vizálykodásokból kivezető utat, a morális lét lehetőségeit. Jelen írásban azt próbálom összefoglalni, milyennek is látszik kontinensünk, térségünk, társadalmunk, mi magunk, mint egyének és szociális lények azokban az előadások-

Színház

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

ban, melyeket a közelmúltban, a világjárvány után láttam Nagyváradon, Kolozsvárott, Szatmárnémetiben, Temesváron, valamint a TESZT-en.

Az abszurd, a groteszk, a szürreális keveredik az előadásokban, melyek jellemzően a hatalom, a társadalom, az egyén egymásra hatását vizsgálják, viszonyulásunkat a gyorsan változó időhöz, a múlthoz, jelenhez és jövőhöz.

A *Cseresznyés kert* lakói a múlt árnyai között élnek, mintegy beleragadtak, képtelenek kiszakadni. Oda köti őket az életük, a szokásaik, a döntés- és cselekvésképtelenségük. Talán csak Dusenka, a fiatal cseléd lány érzi, talán érti is, valaminek végérvényesen vége van, menni kell tovább.

Tapasztaljuk a nosztalgiát, a félelmet, a bizonytalanságot, mert most mi is búcsúzunk az

azelőtti életünktől, átrendeződni tűnik minden körülöttünk. A járvány követelte bezártságban lelassultunk, kénytelenek voltunk magunkkal szembenézni. (Kolozsvári Állami Magyar Színház. Csehov: *Cseresznyés kert*, rendezte. Yuri Kordonszky <https://www.ujvarad.ro/kritika/idoerlelo-cseresznyeskert/>)

Mit kell megtartani a Római Birodalomból, a múltni készülő világunkból és mit gyorsan elengedni? A válasz a címszereplő egyik monológjában rejlik, és az előadás is erre figyelmeztet: a kultúra sokszínűségét, a szerelmet, az emberi élet védelmét kellene megtartani és elhagyni a vizályt, a hatalmi harcokat. Bocsárdi László a maga sajátos színházi nyelvén fogalmazza meg, hogy magunk mögött hagyjuk a múltat, az ismeretlen jövőben csak reménykedni lehet. A jelen viszont a miénk, most kell élni, és élni hagyni, most kell úgy cselekedni, hogy a jövő ne sötét középkor legyen. Ne tévesszük össze a bölcs bohócokat az ágáló pojácákkal. (Harag György Társulat. F. Dürrenmatt: *A Nagy Romulus*, rendező: Bocsárdi László <https://www.ujvarad.ro/kritika/nagy-romulus-a-bolcs-bohoc/>)

Hősök nincsenek. Képmutatás van. Elmagányosodás. Társadalmainkban senki sem vállal felelősséget a cselekedeteiért, a tetteknek, a kimondott, leírt szónak nincsenek következményei. Antihősök, kisemberek, a hatalom, a családon kívüli és belüli erőszak természetessé válik. Minden és mindenki eladó, megvásárolható.

A Shakespeare tragédiája nyomán készült előadás az emberi kapcsolatokat vizsgálja képmutató korunkban, és keresi a tragédia okát, ha úgy tetszik, a felelősöket. Viszonyokra, bizalomra kérdez rá, szülő és gyermek, házastársak, barátok, szerelmesek között.

Ki a felelős a fiatalok tragédiájáért? A szülők meg sem hallgatják gyermeküket. A társadalomban a harc a férfiú erény. Az egyház a hazugságot többre tartja, mint a házasságon kívüli szerelmet.

Az én olvasatomban senki nem vállalja a felelősséget. Következmények nélküli világban élünk, melyben mindig mást okolnak: a körülményeket, a futárt, akárkit, bárkit, csak nem önmagukat. Meg

aztán a jó Lőrincz barát azt mondja: „Boldog, ki ifjan már a mennybe térhet”. (Kolozsvári Állami Magyar Színház. Shakespeare nyomán: Rómeó és Júlia, rendezte: ifj. Vidnyánszky Attila <https://www.ujvarad.ro/kritika/valami-furcsa-pompa/>)

A *Woyzeck* előadásban az első dal a hazáról szól. A haza mindenekfelett, Deutschland über alles. Ebben a mindenekfeletti hazában, egy külvárosban élnek a kisemberek, akiknek lehet, hogy fontos a haza, de a haza aligha törődik velük. Tengetik az életüket, hangoskodnak, mert félnek, vagánykodnak, úgy tesznek, mintha fontosak lennének. Bűnbakot keresnek, hogy ne kellejen szembenézni önmagukkal, megverik a gyengét, hogy elhiggyék, erősek. A létminimum jutott neki, tán az sem, a megalázás és megalázkodás a főnöktől, a Kapitánytól, hát tapossák ők is, akit lehet. A gyengébbet. A kisebbet.

Ott ez a Woyzeck, aki lemondott mindenről, ül, és közben szedik darabokra az addig csecsemőként szereplő babát, lassan nem marad belőle semmi. Nincs jövő, hiába a külvárosi angyal. (Harag György Társulat. Georg Büchner: Woyzeck, rendezte Albu István <https://www.ujvarad.ro/kritika/woyzeck-maganya/>)

Ami érvényessé és kortárssá teszi *Az öreg hölgy látogatását*, az az, hogy a rendező főszereplővé emelte a város népét, amely bedarálja az egyént. Képmutató és korrumpálható emberek mozognak egyszerre és szinte egyformán a színpadon, akiknek a morál csupán szépen hangzó, kirekesztésre alkalmas szlogen. Aki másképpen gondolja, nincs helye közöttük, hallgatni kell, vagy elmenni. Semmitől sem riadnak vissza a „közös jó” érdekében, a gyilkosságtól sem. Bárhol lehet Güllen városa, akár itt a Partiumban, Erdélyben. Novák Eszter ezt hangsúlyozza, amikor a lakossági gyűlésen, fórumon – nevezzük tetszés szerint – résztvevőket a közönség soraiba ülteti. A Polgármester és a többiek erkölcsről, jólétről, szép jövőről, összetartásról, a város nagy szülöttének jótékonyságáról szónokolnak. A sajtót ügyesen kiteszik, Alfred Illt zárt ajtók mögött, közösen kivégzik. A piszkos munkáról nem kell tudomást szerezzen a világ. Ebben a városban erkölcsös, a közjót szolgáló, tisztességes polgárok élnek. (Szigligeti Társulat. F. Dürrenmatt: Az öreg hölgy látogatása, rendező Novák Eszter <https://www.ujvarad.ro/kritika/testvervarosunk-gullen/>)

A munkanélküli Podszekalnyikov akár hős is lehetne, ha lennének korunkban hősök. De nincsenek. Hiába keresnénk őket a múlt és jelen szá-

Jelenet Az öngyilkos című előadásból

zadban. Buffók tetszelegnek a hősök szerepében. Pojácák és bohócok viszik a prímét. Cirkusz van, kenyér nem mindig akad. A kisember húzza a rövidebbet.

Szemjon egy félreértés nyomán válik majdnem hőssé: azt hiszik, hogy öngyilkos lett, majd ő kezdi hangoztatni, hogy véget vetne az életének. Felsorakoznak a hírnévre vágó nők, a díjra ácsingózó irodalmár, a képmutató pap, a szomszédok, és még sokan, hogy saját vélt vagy valós gondjaikra Szemjon öngyilkossága hívja fel a figyelmet. Mindenki a maga ügyét tekinti elsődlegesnek, jár nekik az emberáldozat, hátha senkiből valakivé avanszálnak.

Nincs közösség, nincs szolidaritás, és együttérzés sincs. Érdek van és önzés.

Szemjon viszont élni akar. Rájön, hogy élni jó, hogy ameddig élünk minden megtörténhet, akár jóra is fordulhat minden. Vagy nem. Mindegy. (Szigligeti Társulat. Nyikolaj Erdman: Az öngyilkos, rendezte Botos Bálint <https://www.ujvarad.ro/kritika/ongyilkos-eletvagy/>).

Szabadságvágy, megalázás, kiszolgáltatottság, bűnbocsánat a háborúra, viszályokra, a gyűlöletre, a mindennapi vétségeinkre nagy és kis privát igazságok keresése a kusza valóságban – kérdések, melyeket az előadások feltesznek, de a válaszokat nekünk kell megtalálni. A színházi alkotók reflektálnak arra, hogy a művészet, az alkotás teremtő erő, amely csak szabadságban teljesezhet ki. Nem hajolhat meg a hatalomnak, nem felelhet meg kisszerű elvárásoknak. És akkor talán minket is felszabadít.

Hamlet és barátai, a witembergi csoportként jelölt társaság az igazságot keresik – ezt nyilatkozta a rendező és a címszerepet alakító, budapesti Vecsei H. Miklós. Az előadásban a dán királyfi

könyvei közé elvonuló halkszavú értelmiségi, nem a tettek embere. Az én olvasatomban a fiatal férfi keresi önmagát, helyét a kusza világban (az egyetem, a saját körei buborékából érkezett haza, ahol már semmi sem olyan, amilyen volt), a szerelmet, birkózik apja szellemével, férfiküzdelmet vív anyja férjével, az új királlyal.

A könyvek menedéke mögül nem lehet a világ tudomására hozni az igazságot. Erre a színház való, talán az egyetlen művészet, amely mindenkori a valósággal szembesít. Hamlet kiszórja könyveit, előadást rendez a kuckójában. Tompa mélyen hisz a színházban és az előadásában, a leg-erősebb és felkavaróbb az Egérfogó címen ismert jelenet. A főhős nem komédiásokat hív eljátszani a jelenetet, hanem (briliáns dramaturgi megoldással) Claudiusra, Gertrudra és önmagára osztja a szerepeket. Ebben a kizöklent időben nincsenek színészek, pojacák vannak, ők uralkodnak konkrét és átvitt értelemben. (Kolozsvári Állami Magyar Színház. W. Shakespeare: Hamlet. Rendezte: Tompa Gábor <https://www.ujvarad.ro/kritika/a-szinhaz-csodaja-hamlet-kuckojaban/>)

 A *Miért alszol a padlón?* egy család történetén keresztül mutatja meg a háború értelmetlenségét, és kiáltja a világba, hogy legyen vége. Meg kell írni, hogy semmi értelme a gyűlöletnek, az ellenségeskedésnek. Az irodalom, a színház szólhat a holtak nevében, megismertetheti az emberi szenvedést és teheti fel a kérdést: miért? Szavakból kell felépíteni a házat, az otthont. A rendező azt tekinti a nagy produkciónak, hogy szerb, horváth, bosnyák színészek játszottak együtt, a volt Jugoszláviát szét-szaggató polgárháborúról mesélő előadásban.

Az író megírja, a színészek eljátsszák, hogy lehet másképpen is. Lehet megbékélni. Van kippur – bűnbocsánat. (Újvidéki Szerb Nemzeti Színház, Gavella Városi Színház, Szarajevói Nemzeti Színház. Darko Cvijetić: Miért alszol a padlón? Rendezte: Kokan Mladenović <https://www.ujvarad.ro/kultura/naplo-az-aramlo-tesztrol-5/>)

Kosztolyányi Dezső írta 1929-ben, három évvel az *Édes Anna* megjelenése után: „...csak emberség van, és a gyilkosságnál is nagyobb bűn, ha valaki embertelen, ha valaki durva, ha valaki fennhéjázó, amiért egy kés sem elég megtorlás, és a legnagyobb erény a lényegbe ható, figyelmes tisztaszívűség, mert többet, gyökeresebbet úgy sem tehetünk itt a földön”.

Az azonos című előadás a kiszolgáltatottság, a nagyképű érzéketlenség drámája. A szolgáló lány

csendes, belső erők feszítette, szürke kis életének a tragikus véghez vezető út. Az önzők, a kis svindlikkel túlélők világában nincs helye az emberi méltóságnak, a tisztességnek. Ebben a világban nem minden élet számít, a bűn, melyet elkövet lehet akár igazságszolgáltatás. Felmentés nincs, de lehet bűnbocsánat. (Kolozsvári Állami Magyar Színház. Kosztolyányi Dezső: Édes Anna, rendezte Szabó K. István, dramaturg: Lőkös Ildikó)

A színház az élveboncolás művésze. A társadalom, az emberi cselekvés és gondolkodás, a világunk élve boncolása a temesvári *Az ember tragédiája*. Az előadásban Luciferek (két férfi és egy nő) közöttünk járnak, megmosolyogják az életünket, összekacsintanak. Mindenhol ott vannak, váratlanul bukkannak elő, és ők mondják be, melyik szín következik. Üzletemberek, akik a világot mozgatnák, folyamatosan küzdenek az Úrral, de ebben az előadásban is elbuknak persze. Bármily reménytelen is az emberiség története, az ember hitből és reményből van összerakva. Akárhogy is forgatjuk, akármennyire akarnánk, hogy a szeretet, a béke legyen velünk, a világot a kétkedés viszi előre. Hiába a gyermek, a megváltó, ameddig ott toporognak a Luciferek, aligha számíthatunk Kánaánra. (Temesvári Csiky Gergely Színház. Madách: Az ember tragédiája. Rendezte Silviu Purcărete, dramaturg Visky András <https://www.ujvarad.ro/kritika/adamok-evak-luciferek/>)

A *Madarak* teszi fel a kérdést: ha megvalósulna valaha az egyenlőségen alapuló, igazságos világ, mennyi ideig működhetne, kik és miért mondanának le róla könnyű szívvel. Előszóval ostromozza a politikát, a kaptalista rendszert, a pénzvilágot, a gazdagokat, a manipulálható társadalmat, szóval a világot, úgy ahogy van. Ugyanakkor az előadás, hatalmas poénokkal beszél a színház, a színészek hatalmáról. Humorral közelít a témához, de a szeretet, a megértés a színháznak szól, de csak akkor, ha az embert szolgálja és nem hatalmat.

Felhőkakukkvár lakói ellenállnak a pénznek, a politikának, a vagyonnak, csak a komédiának, a komédiázásnak adják meg magukat. A madarak közé keveredő ember ekkor elhagyja az ég és föld közé ékelt várost, és újra elindul keresni a szabadságot. (Temesvári Csiky Gergely Színház. Arisztophanész nyomán: Madarak. Rendező: Kokan Mladenović <https://www.ujvarad.ro/kultura/naplo-az-aramlo-tesztrol-3/>)

SIMON JUDIT

Kovács Johanna: *A papír gyötrelme* című kiállításának megnyitó beszéde elhangzott a Budapesti Román Kulturális Intézetben 2023. június 30-án.

Sok kiállítást nyitottam már meg és egyikkel sem vagyok, nem lehetek maradéktalanul elégedett. Sőt. Egyiket-másikat utólag én magam is szégyeltem. Vagy túl hosszúra sikeredett, vagy – ifjú koromban – belemenetem olyan műelemzésbe, amihez nem értek. Olyan (mű)nyelvet használtam, ami nem az enyém, és nem a művészé, akit be kellene mutatni. Vagy egyszerűen miután elváltam, jöttem rá, hogy nem szeretem.

Ezt most, ezt a megnyitási lehetőséget, nem csak most szeretem. Nem most szerettem meg.

Amikor Johanna felkért, hezitáltam, mert tartottam, féltem a hibáimtól. Azonban Johannát és Johannánét (férjet és feleséget) több évtizede ismerem, követem és szeretem őket. Kettejük művészetét. Nem is tudom, hogyan nevezem, de nekik, kettejüknek is megvan a maguk közös művészete.

Különösen azt szeretem, amit az elmúlt néhány évben Johanna megmutat magából.

Íróként, költőként mondom: szemérmetlenül. Ő a szemérmetlen. Mert nem csak a testnek van szemérmatlensége (ami maga a szemérmesség!), hanem a gondolatnak, a szellemi műnek is. Hogy ne mondjak blaszfémiát: a gondolati meg a szellemi terméknek is. Ezzel találkozunk. Az ő esetében a bátorság egyben szemérmatlenség, a gondolaté, a szellemé. Nagyon durván tud szemérmes lenni, azaz szemérmetlen.

A világunk durva, tele van nyomorult érzelmekkel. Johanna ábrázolja ezt. Nem szeretem ezt a szót: ábrázolja. Akkor mit csinál? Nem ábrázolja.

Abban bízom, és arra törekszem, hogy korábbi hibáimat ne ismételhessen meg.

(szabad asszociációk egy kiállítás megnyitójához)

Elszakadt a cipő, nem az én cipőm,
kimaradtam belőle.

Fel a falra!
Van azonban bennem
egy másik látzat,
amiben benne maradtam,
sikerült.

Jövök és megyek
köztem és köztem,
aki ismer, tudja:
köztem és énközöttem.

Jájjjjjjjjjjjj!

Nem fájdalom!

Ha sorban állunk,
legyen mindig egy kis szünet ember és ember
között.

Kovidós szünet, megtanultuk.
Te meg gyere, hiszen jöhetsz velem.

Előhívás

KÖRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Nógrád megyei Márkházán él.

Például itt. Itt, ahol vagyunk:
köztem és énközöttem.

Én nem tudom, hogy lehet élni!
Johanna! Te tudod, hogy lehet élni?
Olyan, mintha tudnád is, meg nem is.
Te is ott vagy:
közötted meg teközötted.

Naplóba vagy beletörölközve!
Amit megnyitottál az a minden meg a semmi.
Méginkább a majdnemminden és a majdnemsemmi.
De egyszerre. Minden egyszerre.
Mondom: egyszerre a minden s a semmi!
Ki tudhatja ezt?

Leskelődnek itt mindenféle ismeretlenek.
Szaladjunk egyet.
Ekkora viccet ki látott?
Fordulj a fordulat felé és ne élj vele.

Dobd föl a falra!
Lépre fel, lépre fel,
amikor azt mondják, ne menj fel a lépre!
Csókolom a csókolódat,
legyél vidámabb, mint én.

Kovács Johanna, vicces ember,
költözik. Befelé költözik.
Ki nem? Ki nem, aki itt áll?
Állam és polgár.
Ki nem befelé?
Jááááj, aki azt mondja, hogy ő nem befelé -
a falra felkent képek láttán.

Jáááájjj!

Ottvagyunk.

Vannak itt csókok, nem úgy!
Vannak itt drámák, nem úgy!
Vannak itt csodálni valók, nem úgy!

Mi van úgy?

A csókok!
A drámák!
A csodálnivalók!

De nem úgy!

Van itt még valami, ami dráma:
szeretet és végtelen.

Megyünk szembe egy temetőben,
a temetőben jönnek szembe velünk az élők,
akik rövidesen már nem élők.
Koporsóban jönnek szembe az élők.
Velünk jönnek.
A csodálható holtak.
A minden meg a semmi.
A mindenek meg a semmik.

*

Most hallottam a piacon:
Az oroszokkal a daváj csász nyelvén lehet
beszélni,
a kínaiakkal semmilyen nyelven,
az amerikaiakkal pedig mindenféle angolul.

Azt meg én mondom, hogy itt nálunk, ebben
az Európában lehet beszélni, oroszul, ukránul,
törökül, görögül olaszul, németül, dánul, svédül,
norvégül, szlovénül, horvátul, szerbül, litvánul,
észtil, finnül, hollandul és flamandul, franciául és
belgafranciául, spanyolul, portugálul, bolgárul.
Mindenféle zsidóul és mindenféle cigányul, eszpe-
rantóul.

Gasztrokínaiul, gasztrojapánul, gasztroviet-
námiailul, észak- és délkoreaiul és India összes
nyelvén.

Romániában, ahonnan mi jövünk, az összes
többi mellett románul, szászul, svábul, tatárul,
örményül, lipovánul, arománul és magyarul is.

Kovács Johanna,
a szerző
és Lóránt Lujza
előadóművész
a budapesti kiállítás
megnyitóján

Ókori és újjörögül, valamint latinul.
Folytasd szabadon a sort,
a kislényeg biztosan kimaradt.

A papír gyötrelmének nyelve is ez: ez a sok-sok és mégis egyetlen nyelv: az eredetiség nyelve. A papír nyelve, a művészi örömszerzés és a művészi gyötrelmek nyelve. Johanna esetében is. Mint a számítógépeken, a számítógépes programokon tárolt adat- és ismerethalmaz. Örömszerző és gyötrelmek.

A papír megmaradt? Meg! Megmarad? Meg! Pedig az alexandriai könyvtár is leégett. Az aztán tudott a papírról valamit. Vagy: tudott valamit, ezért le is égett?

Az alkotó a saját lázában elég, a mű megmarad!

Johanna kiállításán Kovács Johanna nyelvén beszélgethetünk. Azon a nyelven, amit a fent fel-

A főt és Kovács Johanna műveinek reprodukcióit Sulyok Miklós készítette

sorolt nemzetekből, nemzetiségekből – meggyőződéseim – mindegyik ért.

Természetesen tudom, egy olyan ország területén állunk ebben a pillanatban, amelyiknek mindketten – Kovács Johannával együtt mindhárman és vannak itt még bizonyos mások is – az állampolgárai voltunk. Nem polgárai, mindössze az állam polgárai. Azt az országot – inkább így fogalmazok: azt a hazát, a țarat – nem szerettük. Polgárait, kultúráját igen, de őt magát, a țara noastră – nem. Ezt a mait szeretjük. Most már nem csak a polgárait, akik vannak, és vagyunk ebben a teremben is jópáran, hanem a țara kultúráját is tovább őrizzük. Meg a céljait. Azért léptünk ezúttal is vissza - a țara noastră területére.

Dacă ne invitați, revenim acasă cu bucurie!

Kovács Johanna és művészete – hazahozó művészet.

